

echinox

REVISTĂ STUDENȚEASCĂ DE CULTURĂ

ANUL I

nr. 1

Universitatea „Babeș-Bolyai”

P. m 120

JUVENES DUM SUMUS

Cel mai prețios capital al nostru este entuziasmul și tinerețea.

Trăim timpul unor mari prefaceri și nimeni nu are dreptul să renunțe la participarea sa activă în toate domeniile vietii națiunii noastre socialiste. Contribuția fiecărui dintre noi poate fi hotărâtoare atunci cînd este vorba de încă un pas pe calea progresului social. Sîntem și ne considerăm angajați pe frontul grandioasei bătăliei pentru viitor. Și de aceea considerăm că nimic nu este prea puțin atunci cînd ne adăugăm eforturilor națiunii.

Sîntem o revistă a tineretului universitar și prima noastră datorie este să fim întotdeauna ecoul și purtătorul de cuvînt al mililor de tineri care trăiesc înalta temperatură a creației.

Misiunea noastră este aceea de a întregi profilul spiritual al intelectualilor în devenire, de a suplini în limita posibilităților golul creat de specializarea obligatorie și necesară.

Vrem să fim înainte de toate o revistă utilă și abia apoi o revistă care se vrea deschizătoare de drumuri.

Sîntem conștienți că vom rămîne tineri atîta timp cît vom fi în primele rînduri. Această convingere este garanția pe care o dăm cititorilor.

ECHINOX

Stimate tovarășe NICOLAE CEAUȘESCU

Vă adresăm cuvîntul de călduroasă recunoștiință al studenților din Universitatea clujeană, care, începînd cu acest număr al revistei noastre vor putea să-și exprime opinîile și să-și facă cunoscute munca și preocupările.

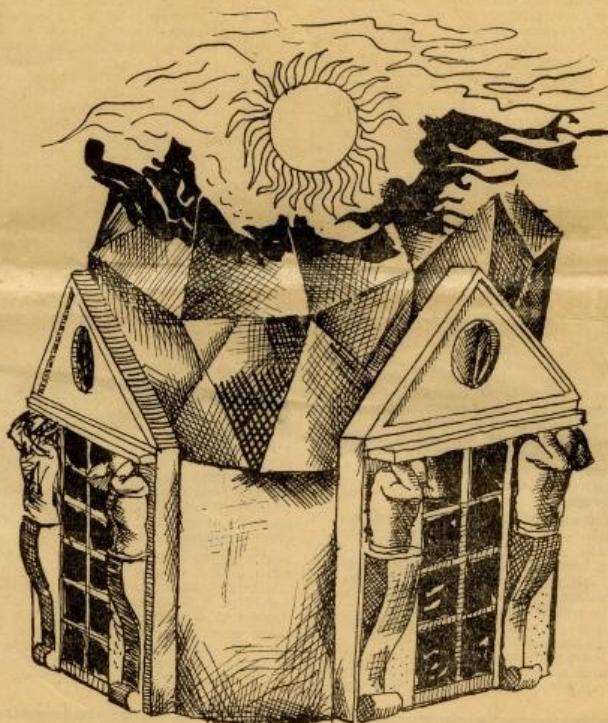
Din partea noastră ne simîm angajați cu toate puterile într-un vast proces constructiv, de edificare și clarificare a locului pe care generația actuală de studenți îl va juca în viitorul ţării și națiunii românești. Vom duce mai departe tradițiile de probitate intelectuală și cultură militantă caracteristice studențimii și Universității noastre; vom căuta ca în jurul revistei să creăm și să menținem o atmosferă de efervescență tinerească, de emulație dezinteresată și să asigurăm permanența flăcării pure a științei și artei la organul de presă al Almei Mater Napocensis.

Stimate și scumpe tovarășe secretar general, exprimăm încă o dată pe această cale atașamentul studențimii universitare clujene față de politica înțeleaptă a Partidului, față de Partid și față de dumneavoastră personal.

Făgăduim să fim întotdeauna tineri.

Redacția revistei ECHINOX

Cluj, la 27 decembrie 1968

La început de drum

Mai întîi a fost ideea, o idee frumoasă, o idee generoasă. I-a urmat inițiativa concretizării gindului și apoi înfăptuirea proiectului frîmîntat multe zile și poate noapte de mintea tineră și îscoditoare a celor dormitori de a-și puncta trecerea prin universitate și cu alte înfăptuiri decât cele înscrise în obligațiile profesionale și obștești ale studențimii. S-a născut, astfel, Cenacul literar al tinerilor prozatori și poeți ai universității noastre, pe care l-au numit Echinox.

Echinox-ul, de primăvara târă îndoială și-a largit sfera de cuprindere, și-extins preocupările asupra altor domenii, asupra tuturor domeniilor cultural-științifice cultivate în Universitate, devenind, astfel, revista studențimii noastre, a întregii studențimii, română, maghiară, germană și de alte naționalități. Așa cum se cuvine! Cei ce lucrează împreună, în sâlile de

curs, în biblioteca, în laboratoare; cei ce se distrează împreună la excursii, spectacole, intruniri tinerești; cei ce gindesc la fel și nutresc aceleași aspirații și sint animați de aceleași idealuri, se cuvine ca împreună să ostenească și să se bucurie de rodul ostenelei lor creațoare.

Revista Echinox, a studențimii noastre pornește la drum, înmânunchind poezii și povestiri literare, eseuri filozofici și științifici, cronică cu privire la miscarea de idei, la viața studențească, de la noi și din alte părți ale lumii. Sint cuprinse în paginile ei idei originale sau personalizate prin organizarea lor, din cele mai diverse domenii ale gindirii umane. Se desprinde frâmîntarea căutărilor tinerești, dorința de a înțelege, trezind prin sita deasă a propriei judecății, actualitatea cultural-științifică, națională și internațională. Se

intuiește în general maturitatea gindirii la vîrstă adolescență.

Sunt tot atîțea semne ce îndreptățesc încrederea celor preoccupați de drumul pe care și îndreptăță pașii tineretului, tot atîțea semne care răspîntesc grija cu care este încurajat tineretul de societatea noastră socialistă, sacrificiile pe care această societate le face pentru a-l pregăti de a fi cit mai folositoare miinei poporului și țării, societății noastre sociale.

Urarea noastră la început de drum nu poate fi decît una: să crească și înfloră scăită mai imbelisugat revista ECHINOX și creația cultural-științifică a studențimii universității clujene!

Prof. STEFAN PASCU

Rectorul Universității „Babeș-Bolyai”
din Cluj

Mai mult decit o urare

A fost la început un vis. S-a înfiripat apoi o dorință. Din dorință s-a născut un proiect. și iată acum, după o asemenea istorie, revista „Echinox” devenită realitate.

In această realitate e o victorie a tuturor celor entuziaști care i-au lansat ideea, i-au creionat profilul, și i-au scris primele pagini. E în aceasta o incontenitabilă realizare a întregii vieți universitare. Mai e aici, totodată și un semn; un semn al atenției pe care particulul o acordă vîrstei de aur, al grijiilor pe care o poartă primăverii studenților.

E în primul număr al revistei „Echinox” nu numai o realizare cît mai ales un început de drum, o perspectivă.

Ne exprimăm convingerea că pe parcurgerea acestui drum „Echinox” va face să crească talente, să se exerseze condeie, să se formeze oameni, să se nască în jur caractere.

Nu ne îndoim că prin coloanele ei vor străbate frumoasele sentimente ale frăției, că paginile ei vor lărgi și adinci spiritul deplinei și egalei colaborări între tinerii oricărora limbi și oricărora tradiții de viață spirituală.

Ne exprimăm convingerea că va promova spiritul nouului, că va asculta de antemergători fără a se opri la ei, că va cultiva viitorul fără a uita de nevoie prezentului, că va naviga în lung și în lat pe toate meridianele culturii fără a uita de colțul culturii noastre socialiste, de temele și problemele ei majore.

Acum, la început de drum, îți dorim revistă „Echinox” să ajungi cu bine și să treci cu multă artă și bogăție de idei prin toate numerele tale viitoare; prin această trecere să mergi înainte, să urci mai sus dar, să nu îmbătrânești, să rămii veșnicătinăra revistă „Echinox”.

ION IRIMIE,
Secretar al Comitetului de partid
al Univ. „Babeș-Bolyai”

Revista „ECHINOX”, organ al Comitetului U.T.C. și al Consiliului U.A.S. al Universității „Babeș-Bolyai” CLUJ.

Colectivul de redacție:

Eugen Uricaru, redactor sef.
Rostas Zoltan, redactor sef adjuncț.
Petre Poantă, redactor sef adjuncț.
Vincențiu Iluțiu, secretar de redacție.

Dinu Flămănd.
Radu Mihai.
Olimpia Radu.
Viraghi Denes.
I. Maxim Danciu.
Peter Motzan.
Marcel Runcanu.
Grigore Călugăreanu.

Prezentare grafică Mirela Baciu
Florin Creangă

Tehnoredactor, Alexandru Dănescu.

Adresa Str. Universității nr. 7, Cluj.

DECEMBRIE 1968, CLUJ.

NUMAI INSUFICIENTUL ESTE CREATOR

Este necesar să repetăm mereu aceste cuvinte ale marcelui Goethe, să le reactualizăm în lumina experienței noastre de viață pentru a ne pătrunde de adinecui lor adevar și a extrage din ele bogata semnificație ce-o pot avea, în contextul nostru social-istoric, atât pe plan social cât și individual.

„Numai insuficientul este creator” — ce vor să spună, să sugere și să genereze în conștiința noastră aceste cuvinte? Ele sunt, înții de toate, expresia concepției umaniste, atât de larg înțeleagătoare și deschizătoare de noi orizonturi, a genialului creator al lui „Faust”, despre om și natura umană (conceptul de la care se revendică atită din articulațiile umanismului contemporan) ele comunică o mare și luminosă încredere în capacitatea și posibilitatea omului de a fi făuritor al propriului său destin, continuind peste veacuri, ca mesaj nemuritor, îndemnurile străvechi ale mitului prometeic.

In conținutul lor cel mai intim, în substanță lor, aceste cuvinte ne spun că numai conștiința imperfecțiunii, strădania de a fi mai mult decât este, de a dori chiar imposibilul („Iubesc pe cel ce împobîrni doarăște” spune Goethe în „Faust”), generează în om, înoricare, forțele și îndemnurile care-l fac să se caute, să fie dinamic, lucid și pasionaț, să se întreacă pe sine. Dar de unde provine această conștiință a imperfecțiunii, această nemulțumire de sine cu care omul este înzestrat din belșug și de care face mereu dovdă? Scurt de tot spus: din faptul, verifică de întreaga istorie, că omul este singura ființă a universului cunoscut pînă acum, care nu și este suficientă șiși, care nu se integrează pasiv în mediul ambient clîn, activitatea și inițiativale sale transformatoare de natură, de societate și de sine, aspiră și luptă permanentă pentru a afirma, alături de ceea ce este dat, nota de specie, măsură și dimensiunea lui specifică: creațivitatea. Omul este cu atât mai mult om, adică ființă istorică, creațoare de valori materiale și spirituale, cu căi ne mulțumește a fi simplă viațătul bipedă, cu căi, depășindu-și inertăția biologică și slăbiciunile, reusește să se ridice la adevarata condiție umană: cea a verticalității desmărginînte, liberă și creațoare. „Dacă omul — nota Lucian Blaga, în această privință, are însă și o altă mărire decât aceea de satelit al propriei sale umbre, dacă omul are o menire care să-i justifice ca adevarat existența, și aceea a creației”.

Proprie, într-adevar, ființei umane în general — și cu atât mai mult omului socialist și socialiste care are deschis accesul spre liberă afirmare și formare a personalitățile sale — nu e adevarata cuminte, încadrarea conformistă și vegetativă în viață socială, mulțumirea deplină cu ceea ce este, cu nivelul de dezvoltare atins la un moment dat al evoluției istorice,oricit de inalt ar fi acesta; proprie, cu adevarat, omului și năzuința sa mereu vie, însoțită de pasiune și perseverență, către depășire

și autodepășire, laolaltă cu necurmată căutare a împlinirii, prin efort, dăruire și luptă.

In multilaterală sa activitate omul viață și scopuri care nu ţin de existență de imediată, de aci și de acum, ci reprezintă o atitudine critică față de ceea ce a înfăptuit și, concomitent, o anticipare mintală, ideală, a năzuințelor și idealurilor sale, nerealizate încă, dar realizabile în viitor. Prin această capacitate, inertență și fructificătă, de a se detaja critică de ceea ce a fost și de ceea ce este, pentru a se găsi la ceea ce trebuie să fie, se dovedește că omul nu trăiește numai în prezent, confundându-se totul cu nivelul și orizontul acestuia, ci proiectează în viitor ce ar dori să înfăptuise și să fie (el, mediu social din care face parte, semenii săi). Se poate deci, afirma cu înțepățire așa cum spune profesorul D. D. Rosca, pe urmele lui Goethe și Hegel, că „una din trăsăturile cele mai caracteristice, poate aceea care definește în chipul cel mai semnificativ condiția cu totul aparte a omului... e conștiința pe care el o are despre vesnică sa insuficientă, despre mereu actuala imperfecție și a sa și, în același timp, și în consecință, dorința sa mereu vie și luptă sa de a se defini pe sine”. Iată deci că în insuși modul său de a fi, în insuși statul său ontologic, omul are înscrise conștiința imperfecțiunii a tot și toate, nemulțumirea de sine, dimpreună cu permanenta încordare și aspirație către autodepășire și plenitudine. Prin esență sa, omul este ființă perspectivească, deoarece el nu formează un sistem închis de nevoi și de satisfacție a acestor nevoi; prin tot ce este devine, omul se opune închiderii monadice, în carapace, deschizindu-se din prezent către viitor, din finit către infinit, adeziunea sa la realitate, înțelegera și efortul de stăpînire a acesteia nu însemnă niciodată o confirmare a constatărilor linioșitoare a lui Leibniz după care „aceasta” e cea mai bună dintre lumi posibile”, ci probează, dimpotrivă, pentru căutarea permanentă a unei asemenea lumi.

Această „neliniște a devenirii”, cum as numi-o, acest neasimțări vesnic îscoditor — prezent în tot ce este, face și gîndește omul și această paradoxală „imperecheare între realismul invincibil” al lui Sanchez Ponza și nebunia lui Don Quijote, ce comunice o insatisfacție de fond pe care nici o formă și formulă n-o poate deplin mulțumi, stau la originea oricărei creații și bucuriilor autentice, a oricărui progres material și spiritual și sănchezia oricărui percedere înainte.

Am putea spune că reversul: absentă nemulțumirii de sine, împăcarea cu lucrările și cu sine, lipsa împobîndului și efortului lui către o tot mai bogată împlinire — reprezintă o abatorie de la vocația creațoare specifică omului, o abdicare de la condiția de ființă istorică și în consecință, o reducere la biologicul utilitar. Orice adevarată gîndire și viață este

opusă iniții indiferente, calmului vegetativ, îmobilismului și suficienței — la această concluzie se poate subscrive fără a fi sentențiată Putem pune în evidență valoarea pozitivă eminență a conștiinței imperfecțiunii și a nemulțumirii de sine tocmai prin analiza unor stări psihice opuse: liniste, complacerea, inertă, securitate, lipsa de avint etc. Comparația ne spune, simplificînd, că neliniște de sine, însoțită de căutare, pasiunea și consecvență, generează, „impuls și activitate”, fiind un indiciu al tensiunii lăuntrice, al dinamismului spiritual și, în consecință, condiție sine qua non a împlinirii și auto-depășirii.

Este în tot cazul, fapt de adinecă experiența de viață ideea că potrivit cărei semnificație, echilibru, liniste, armonie și certitudine către care năzuință neințestat, sunt cu neputință de atins fără a trece prin purgatoriu neliniștit, îndoileil, a frântării și trăirii vibrante, intense a viații.

De indată ce omul înțelegează să fie contradictoriu, adică pasionaț, de indată ce se preocupă prea mult de liniste și securitatea sa, fiind călăuzit tiranic de cumințenie și precauție, devine monoton și stupid, viu în viață și în cinindu-se. Moartea nu mai are ce să-i ia, căci suflare-teste și morțe de multă vreme. Există o întreagă tipologie a acestui fel de moarte în timpul vieții pe care însă nu-mi propun să o depistez în rîndurile de fată. Aș putea aminti, în această ordine de idei, încă Dante bărăzea un loc de neinvînat, celor ce în viață n-au fost nici buni, nici răi, nici calzi, nici reci; celor „căldicei” și „cuminti”. Dante nu le-a îngăduit intrarea în teribilul său infern, lăsându-i să rătăcească la nesfîrșit pe malul Styxului în aşteptarea bărcii... La rîndul său, Marx, care prin tot ce a scris că și prin înțelegă său fel de fi de a fi, a făcut doară unei rare consecvențe de gîndire, bătăindu-se înfoacă pentru convingerile sale și mergea „pînă-n pinzile albe”, a veselit atitudinea „cuminti”, nici calde, nici reci, conformistă și impersonală. El scria că pînă și florile își revendică o culcare anume a lor, pe cind gazetarii austrieci (prin extensie, cei „cuminti”, „cumsecade”, „oficiali”) preferă culoarea cenușie imperială, nici alba, nici neagră. Acestea sunt numai cîteva din învățămintele sugerante de cuvințele lui Goethe; în locul oricărui alt comentariu și a particularizărilor concrete pe care cititorul le poate face cu pricere și competență — prefer să mă mențin, în încheiere, tot la nivelul forței generale, amintind alte cuvinte ale înțeleptului de la Weimar, care înțeacă o dată mai mult, înțelești celor lai.

„Să-ți affli chinul, fericirea-nințare. Nemulțumit de căpă de oricare!” Cu acest indemn Faust încredează învățăcelui Wagner, comoara experienței sale de viață. E bine și necesar ca astfel de îndemnuri să ne fie un memento permanent.

GHEORGHE BUS

Cuvînt pentru numărul unu

In peisajul, destul de sărac pînă acum, al presei studentești din România, ECHINOX nu este o apariție vremelnică, menită să scînteze cîteva timp pentru ca apoi să dispară asemenei unei stele căzătoare. Echinox nu vrea — și entuziasmul fondatorilor său ne permite să credem că va fi — o revistă trainică, oglindă a realizărilor, succesorilor și bucuriilor studenților Universității clujene, care și a necazurilor și greutăților lor.

Echinox este o revistă ce se bazează pe entuziasm tineresc, pe dorința de a cunoaște, de a transmite și a prelua, pe necesitatea dialogului. Revista are menirea de a înlesni dialogul între tineri, între generații, între studenți și profesori.

Vrem să ne facem cunoscuți așa cum suntem, cu gîndurile și năzuințele noastre. Si vrem să cunoaștem tineretul lumii cu gîndurile, cu visurile și năzuințele lui.

Ca revistă scrisă în intregime de studenți, Echinox va trebui să reflecte activitatea acestora, să-i sprijine în munca lor. Înțelectualul de mișcare din România socialistă va trebui să fie un specialist de înaltă clasă, îndrăgostit de profesiunea sa, un comunist convins și un patriot inflăcărat, un om cu o bogată cultură generală, sensibil la frumusețile unei picturi, ale unei bucăți muzicale sau ale unei poezii. Necesitatea de a contribui la cultivarea acestor trăsături este însăși rațiunea de a

exista a revistei Echinox.

Cei care pornesc astăzi la drum cu atită entuziasm, vor avea bucurii și satisfacții împlinite. Dar vor exista și greutăți, eșecuri poate, tentații la renunțare. Dincolo de toate acestea suntem siguri că nimic nu va putea opri revista din calea pe care se lansează.

Drum bun, Echinox, către inima și cugetul cititorilor tăi.

MIHAI BUNDUCHI,
Secretarul Comitetului U.T.C.
al Universității

IONEL REGHINI,
Președintele C.U.A.S.
al Universității

ion mircea

PĂPĂDII

Cu vremea și ochii tăi vor ajunge două mari intunecate păpădii
Mai ușor intri-n nemîscare dacă te uiți în cer
de-acela cu fața în sus vei sta auzind și gurile din trele stele
Dar ulmi ce-a-peliță subțire ca în ureche la miei și iarăși ulmă de stică gri cind îi fot tot Etherul și nu-l mai poți opri
În sfîrșit una vei fi cu cîmpul pe care te-ai născut dar nu vei adormi, dar nu vei adormi Dacă tîrziu vreunul va voi să închidă ochii tăi tu nu te vei speria nici nu vei clipe nici nu vei clipe Cu vremea și ochii tăi vor ajunge două mari intunecate păpădii.

★

Unul aiurind căntă prin somn cîmp stins cer din lumină se dă jos singur cuvintul fluture lună la flacără neagră pururi sfios. Vînt cît să imbie foi subțiri de-argint altul nemîscat plîns prin somn abia lacrimă fulg siderind labirint auind un inger care adia. Stele sun fum semnul cruciilor cer un ochi negru adormind deschis și așa cum se apropie plouă rază-n rază neagră uită o, Narcis. Duhul meu o apă cristă mult mai mult il dau la-ntuneris să-mi bea nimeni nu-i în zori cu cine să ascult ingeri fluierind cu gheăță la zăbea. Plouă prin intuneris draga mea Raisun se scutură salcimii pe celălalt târâm fire de stică albe din mine cresc și sun și nu mă mișc să nu le mai dărâm. Dar cît ne-am căutat unul pe altul cind și de unde era să știm că degejeri subțiri ne învîrteam pe loc la subțiori unui heruvim. Se rupe-n boltî cămașa unui cort iar se zvîntă pură prima rază unul în zori visează mieiul mort și-astunci prin tot somnul se întristează. Unul aiurind căntă prin somn cîmp stîns cer din lumină se dă jos singur cuvintul fluture lună la flacără neagră pururi sfios.

★

Cind sufli în globul ei alb, fulgind tot trupul i se-mpărtie pe cer cît cenușa din degetul unui copil fulgerat. Noaptea prin somn după o altă alcătuire tu ești vîntul, suflarea, cuvintul iar întregul cer globul unei păpădii intunecat. Aleluia alelu păpădile, ille, ochii nimănui în care ning genele albe ale Lui ale Domnului Aleluia alelu păpădile, ille, ochii nimănui rînd pe rînd se uită în cer și orbeșc lăcrimind și ning afară genele albe ale Lui ale Domnului. aleluia alelu,

Nu te-ai fi-nstrănat de locul meu de naștere dar toamna intri în pămînt pînă la genunchi

ca într-un mormînt urias ce-acoperă un zeu cu ochii deschiși din care urcă-n zori tot albastrul cerului Plop și clopoțe și sărmale de-argint de-un tremur necunoscut cuprinse un cîmp nesfîrșit întins pe sub toate de unde răsăr cuvintele celui mort și-așa se ivesc mușuroluri negre și gropi Mai bine-i să vorbești singur și mult mai bine-i să stai în nemîscare aici pînă-n moarte

ștei străin și amîn și peregrin Se află ceva negru în toate de jurimprejur și prin tine

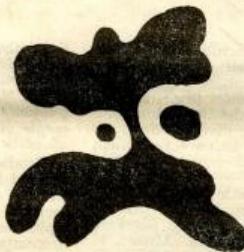
de aceea nici nu-l cunoști — aș spune o altă noapte

ce stăruie zia și chiar cind intr-adevăr se înnoptea:

atunci îndeosebi se aude o muzică așa cum doi fingeri s-ar imbrățișa cu aripile foarte scurte

Aici mi-am mai trăit odată întreaga viață și-acum sint atât de ușor și subțire ca și cind de mine însumi mi-ă aduce aminte

Si atunci pe întindere trăia un riu neînsemnat, o apă moartă impunsă des cu pale de trestii fosforind noaptea cind prin ele raze umede austral fluiera

In clarurile lui dacă te uiți de-apururi chipul tău e-atita de departe și vrei nespus să fugi pînă acolo. Si-asemenei ori de cite ori cu fața-n sus te culci pe cîmpul nesfîrșit ca într-o apă moartă aștepti chipul tău să se arate pe toată bolta

cerului Dar numai în vremuri de bine cind nu mor prin senin curcubeu care brâzdează ochii uscați

In zori cind visezi scaldă copilului singur drept ca stîlpî de luminare se scoală rîul în cer și îngheăță

prin corpul lunii stă el scufundat pînă la brîu

ca sfîntii cu aureolele prea mari Altfel aici cuvintele se-arată rar sfioase parcă de nemărginire

Pe-o grindă neagră-n podul casei scrie I.N.R.I.

de-acolo cad puji goi de pasăre O.R.L. la pui de pasăre

și-și dau suflarea încă din aer

Si iarăși popii și sărmale de argint ce nu leagă nimic

O haită timpurie în clopotnița bisericiei cind se ascut bricegele pe marginea clopotelor

și cel mai înalt se leagăna ținind în pumnii limbă unui clopot

Pe cîmp în gropi se-ncep mari vilvătăi de la sine

și-astins la colțuri îa fot tot Etherul

Nu te-ai fi-nstrănat de locul meu de naștere

dar toamna intri în pămînt pînă la genunchi

ca într-un mormînt urias ce-ntr-adevăr

acoperă un zeu cu ochii deschiși

din care urcă-n zori tot albastrul cerului.

dinu flămând

CEATĂ

Cu mari vârsări de frunze ne vârsăm, Orășul urcă-n ceață prin ecluze Din zî în zi iubitei cuvenite Nervuri de frunză-i tremură pe buze

De ziua morților e tîrg de flori Ceață — ca măduă de luminare Se-ngrasă între lerburi cenusii Supuse în cununi în sărbătoare.

Apoi o vreme nu mai vine nimeni Cu sentimente lung bătute-n dungă Sî dintr-afîția morți și-afîția vii Doar ceremonialie întristări pe vreme lungă.

Din lampadare goale cresc licheni Ceață cleioasă, poduri deseglate Maturători lucioși trag la edec Strâzile neumbilate din cetate Pină la linia de mucigai Stau să plezească străzile casante Trase în timpan palide de crăi La ceas sfîneacă către ziuă Cind nu găsești la nimeni o țigără Sî gustul dragostei se înăspriște în iritări de nicotină amară.

Din turnul focului cad paznici morți Closărîl tenobroși trag în sănăte Dacă ar arde ceață pesto noî Trimbe de fum s-ar ridica în piețe Din toate cărtile de chin nescrise. După o goană spină de o noapte Deasupra noastră lupii stau pe dealuri Gîsile ceață-n cerul guri Si se lasă caldă.

LAC VULCANIC

Trecind cu pluta peste iarbă apei minîne ne foșniră pînă-n coate, gene de algă mai purtă și o tâcere invecinată cu albastru.

Fenicienii se-ntorceau la tîrm cu purpura stîclind în cornul scoicii o zbenguală proastă din în cîini pe mal. Săreau stropiște caprele regale bărbătii se trăgeau din apă goi spre tără înveninînd acest sfîrșit de vară

Soseam și noi cei nedorîti vredodă cu taina purpurelor mult rîvnite privirile te-ainteam la mal către regatele nelocuite. Doar hîrci de cal agheaznind din prund — ne filfialu din urmă voci dusmane și nimeni nu ne-ntîmpina rapsodic cu briza unui zîmbet stîns pe gură. Sub ape se topea un sat ciclopic cu caldarimuri roase de cianură un tobosar verzul umbra prin piețe imprăștiind poruncile căderii cu bronhillle filfînd, multîmea urca prin crateră spre apa serii. Ca să se știe,

să se știe,

un cal de mare a turbat în somn, la noapte luna va dormi sub piatră pălanjenul să-i ducă-un bob de aer cind mazarea pe-o unghie de fată.

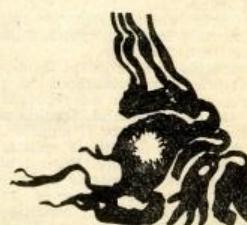

Bărbatii să imbrace piei de domn decolorate-n sâruri la betie. Ca să se știe,

să se știe,

apele sănt liman în poezie; se-neacă vasele cu purpuri calde, ochiul străinului în spate-l simți că arde Ca să se știe pentru orice om bărbătii vor dansa în ritm sodom pe marginile acesteia de crătere Bărbatii să-si jupoale pielea stîngii, să singere bogat cu dărnicie pentru acest pustiu de poezie.

Ochiul străinului să scurs în noi să veacul Atlantidei în noroi, bărbătii-tragoi încopatai satanic amanetindu-și singele uranice în tâcerie.

ORGANISTUL

Orga albastă, pasăre de goluri la drumuri n-ai s-o vezi umbind pe jos cu organistul filfînd în tuburi — galactică supapă sau pleoapă.

Să nici la botejuni sau la sfeteșnii cu mari vinzări de patimi n-o să vină dragonii viscerali care te-nspumă; doar — atîrnind între curenți de aer, pe-o insulă de muzici suspendate un organist stăpin la curți inalte.

Atunci se-adună un popor de oameni pe sub coloane-n curțile de jos trup lingă trup, o mlaștină stătătă; tînesc ascunși curenți de aer și se-nfiltrăză-n lutul mocîrtilor. Se încrește catedrala-n falduri de-afita muzică prin zid pierdută, ca și cum sălcii de metal s-ar despileti hîrsute pe lespezelile frunzîilor necunoscute

Să crapă oul de porumbă-n poduri, se surge pe vitralii-n temelii acolo unde tropot de picioare atîță focul în cazonul orgii.

Ape freatice străbat mulțimea, un lac vulcanic furnicat prin muluri de riuri nedospite și confuze, deasupra apelor un veac de frunze îngălbened în toamna-acestei muzici.

Si toți frâmîntă milu în nestire, se tot afundă apăsatî de frunze sub rădăcina fagilor de piatră; deasupra umbrelă-n crengile pădurii un organist cu degete prelungite

O. genul triumfal! un organist ne-adună, atîtea goluri umplem împreună. Otravă de poem prin vena cavă, constant poem aflat sub presiune, se umflă boabele de griu în singe pînă la destrîmări creditate. Constant un organist ne compensează cenușe proaspătă aruncă-n goluri cind păsările Phoenix stau bolnave.

La vama clapelor un organist ne-adună, prinț al poemului!

Cronica

MATEI GAVRIL „Un copil lovește cerul”

Cronica

Poezia lui Matei Gavril are sansa izbăvirii numai în măsura în care nu se trădează, numai în măsura în care nu și propune să devină altceva decât ea însăși.

Succesul parțial al volumului rezidă în încercarea de revitalizare lăuntrică a poeziei, de constituire a ei ca un dar esențial. Poetul devine un magicien; rostul lui și acela de a elibera. Pentru acesta el trebuie să se reinventeze, la obiectul prim pe care să-l numească, să-l celebreze. E aici, în primul rînd, o renunțare pe care Matei Gavril și-o asumă dar numai în implicării ei primare. Pentru că procesul integral este acela de refacere a poeziei, a vîrstelor ei esențiale. Vîrstele poeziei devin identice cu vîrstele poetului.

Conștiința reflexivă a maturității determină o mutație pe planul poetic, devinând conștiința de sine a poeziei, sau mai bine-zis tentația ei. Fascinația acesteia îl resorbe într-un spațiu pietrificat, unde simpla numire a obiectului nu mai naște poezia. Râmine doar un abur vag, auto-devorant prin obsesiune. Arderile inițiale și introversitate în acest spațiu reflexiv, consumate lent, fără har.

Poezia trebuie să se întoarcă la un spațiu anulat prin dematerializare lumeni, pentru a-l regenera, pentru a-l reopcoli cu existența taipină a poetului. Spațiile acesta imense cît lumea, vor fi umplute, vitalizate doar de o conștiință mitică, de enorme energii elementare. Bucurii acvatici, inundări solare, puritatea instinctului reintegrării, alcătuiesc asemenea raluri tumultuoase, redobindute prin condiția mitică a copiilor. Poezia înseamnă atunci

expresia acestor ritualuri, inițierea infiorată în asemenea târâmurii rarefiate de magie:

„E zarea-nmiresmă de soare și albine / Un zumzet se strecoară din infinit încocace / Imens cupitor e cerul cu plite cristaline — / noi ne scăldăm cu bivolii-n bătoace. / Mai am în amindouă urechile noroi. / Cum am ieșit din apa zbîrcită și murdară / Ceilalți se joacă pe cimpice goi / Ca-ntr-o procesiune de ritual, barba” (Scaldă).

Miscrește, în devălămăsie, a elementelor

originare sintetizată universul genuin și

absolut al copiilor. Totul este infiorare

ciudată, naivită cosmică, dincolo de care

alte legi se prezintă în zuciulmata lori

înorduire: „Prin arbori curge luna deschisă

/ Se ad steele cum biblie prin cer / Zăpada tace-nfrigurată / de ochii lor

fantastică, cu irizări de fier / Cijiva copii

cu gesturi și-absolute, / orfani de

ascultare și-a de necunoscă, / cu volup-

tatea-n singe și teamă pentru ciute, / zbu-

rătăcire vinărat din casele-i fierbinți” (Vinătoare de capre).

Bivoli inciții în terburile mitice de prin marile cimpii ale Ardealului, regi noptiatici și morocănoși, constituie unul din elementele fundamentale ale unui asemenea univers. Totemică sau nu, copilaria îl descoperă în primele sale gesturi de comunitate universală: „Din noaptea oca și pînă împrejur / eu ies cu bivoli la iarbă pe finează și el se miscă fără chef-mahmîr, / că-i-am trezit aşa de dimineață. / Si eu îi bat cu bîta și-grăboesc, / dar ei merg leneș, parcă nici nu-i doare / că de atită-ndemn copilăresc / mi-

insetată noaptea de sudoare” (Bivoli).

Bivoul este elementul cosubstanțial în voințe de magie. El o susține în plan poetic ca reprezentare simbolică. Dincolo de arătările halucinante, animalul, sublimindu-si condiția mitică pînă la rarefieră stranie de duh, devine o limiță. Magia se epuizează. Alte lumi se prezintă în acest cîntec de feciorie spartă; o unduire cosmică, fascinantă prin puritatea ei, aprigă și covîrșitoare ca însăși nostalgia procreației:

„N-am să mai merg la bivoi din noaptea astă, tală. / Mi-s genele-nclaste-n sunoul dulce. / Aseară am intrebat cu prima fată / ce-a vrut în fin cu mine să se culce / Mi-s ochii submarine de visuri foisoioane / Cum dorm în părul ei îmbrățisat. / Crălașă fetelor mă rupe-n soare / S-o stăpinesc, logodnic și bărbat // (U-

timă noapte).

Conștiința mitică a copilariei îi motivează conștiința universității, gesturile magice. Gest magic astă este gestul genuin și absolut al copiilor, sfîrșind cu prima atunci cînd copilul este omologul marelui zeu. El se substituie această și recrează lumea după îndemnurile sale. Indiferent dacă este crezut sau nu el rostulește acestei lumi noi alte cerințe. Perspectiva însă se schimbă, pentru că o dată cu nașterea unei asemenea conștiințe reflexive poezia devine altceva. Ea se trădează pentru că devurele lăuntrice dobindite acum sunt în-

suficiente ca să-o mai poată menține. Ea nu mai e inițiere, ritual. Ea nu mai numește lumea infiorată a copilului. Tentăția ei este acum de a interpreta această lume pierdută, de a compensa o asemenea pierdere. Ceea ce va dobîndi însă poetul din această voință de compensație este doar orgoliul demurgic foarte programat.

In plan existential drama se măsoară prin sentimentul unei rupturi. Aderența la logică vîrstelor, la timpul cronologic declanșează o succesiune de asemenea rupturi, pentru susținerea cărora inventia poetului nu mai poate lucra plenar. Lumea pierdută se dobîndesc prin nostalgie, care numită doar, îl epuizează și pe cel mai mare sentiment.

Matei Gavril nu posedă stîntă dateazări de o asemenea nostalgie pentru a putea redobindii apoi pe alte căi. Si sentimentul numită el direct și penibil: „Sînt un pui de cuc / născut de-o mamă străină, / singur în cub / după ce am răsturnat totii frății vitregi” (Singurătate).

Aproape toate poezile din ultimul ciclu al volumului se consumă în asemenea propensiuni nostalgitice. Lirismul acesta propus astfel nu poate fi captat integral, nu poate fi justificat. Lipsa acelor bucurii genuine, de care este îmbătățită ritualica „Scaldă”, aduce o dispersare, o epuizare a lui. Aventura sfîrșește aici.

Sentimentul extincției râmine totuși bucuria instinctului reînțegrător: „Acoperișul mi se destramă” — ce găuri afundă, — ca pe o scamă / să mă inunde / SPAȚIUL” (Elegie).

PETRU POANTĂ

DIN METODOLOGIA CERCETĂRII STRUCTURILOR ROMANULUI

Valoarea concluziilor perspective, extrase în ultima vreme, justifică frecvența cercetării structurale, aplicată faptului literar pe baza unei metodologii ce se vrea unică, în virtutea dezideratului pentru care „interpretarea literaturii trebuie să devină știință” (I. Lotman), fără a exclude factorul intuițional, dar nici pericolul convertirii într-o modă a criticii literare actuale, din ambizia relevării neapărute a „sistemei lui”, tendință alimentată de observarea reflectării mecanice a unei structuri sociale în cea a romanului de pildă, eliminându-se structura speciei ca atare, ca și de considerare doar a acesteia. Fiindă greutatea nu constă în a privi opera ca relații opozante în sinul unei structuri formale ci în studiul simultan, al interfeței structurilor realului cu cele ale operelor, condiție esențială a judecății estetice din unghiul perspectivei didactice, noțiunile fiind complementare. „Jefie ale unei aceliasi realități”, dictronice. Aplicarea elastică, în funcție de genul și specia abordării, a acestui principiu metofologic de bază, poate da roadele scăzute. Să desigur, se va porni de la opera, în realitate și forma său înțindându-se tocmai prin structurarea judicioasă (uncorii geometrică) a elementelor de imagine artistică. Formă înțeleasă însă, în consens cu cele de mal sus, nu ca „un aspect adăugat conținutului operelor”, ci fiind „însuși conținutul ei, sesizat în ceea ce el cuprinde mai original”, ideea la care subscrî, alături de C. Levi Strauss, și J. Pouillon. Concluzia lui Jacques Egrmann, că „analiza structurilor literare înțelegea de a avea doar un obiectiv estetic, acestuia adăugindu-l-se unul sociologic sau antropologic”, este astfel îndreptățită, omitindu-se chiar și teoretic distincția conținut-formă.

Numeal că, pe lîngă necesitatea surprinderii raportului structural dintre „jefele aceliasi realități”, greutatea analizei structurilor romanului, problema puțin

cercetată față de aceea similară a genului liric, rezidă și în trăsăturile relativ recente ale speciei, dintre care remarcăm, pentru problema noastră, lirizarea materialului epic. Infuzia elementelor lirice are, se stie, o importanță capitală pentru destinul romanului viitor, contribuind pe de o parte la diversificarea, iar pe de alta, la răspândirea sa, sens în care ne rălemării lui M. Angel Asturias, după care „poetia” — în sens generalizator, de lirism n.n. — permite universalizarea romanului”. Currentul poetic simbolic pregațeste imixtia, iar impresionismul — cu prelunghiri serioase pînă azi într-un Faulkner sau Sarraute — coboară efectul pînă la senzația nudă. Alteleori, el apare tot direct, dar crescut într-un coefficient de luciditate ce-i dă un plus de vigoare (romanul lui A. Holban, Camil Petrescu). Să, însfîrst, poate să apară indirect, învăluit print-un fel de ermetizare în ceea ce an numi motive simbol, declansînd, prin dezvaluirile, traîri puternice, cu parfumuri unice. Este exemplul „Crăilor” lui Mateiu Caragiale. Astfel că, paralel cu elementele structurii romanului tradițional subiectul diminuat pînă la dispariție, transformarea personajului în simbol, pînă și în nume, în cursul dezintegării sale totale, conceptualul de compozitie „ca organizare a contextului maxim”, cel în care Sorin Alexandrescu se întrebă justificat dacă „avem ce mai mare sensă de a găsi structura unică a operelor”, suferă serioase modificări. Se vorbește de compozitie simbolică, muzicală etc. pînă la numările romane „acompoziționale” consecință a zdruncinării fundamentali epic al speciei. Sunt destul de rare cazurile cînd elementele lirice și epice se echilibrează. Prin cîteva personaje tipice, cum sunt Salina, Calogero, Sedara, Tancredi etc. Lampedusa oferă în al sau „Ghepard” un astfel de exemplu. În lipsa unui fir epic solid, Mateiu Caragiale își construiește romanul pe un triplu

tic simbolic, static. Iată-ne aşadar, în fața unei specii mult diversificate față de aceea a realismului critic, în discutare căreia instrumentele critice se vor diferenția și ele în funcție de scopul propus: stabilirea graduală a proporției dintre cele două tipuri de elemente și modul fuzionării lor într-o structură formată unică lirico-epică.

Studierile integrată a stilului, cu alte cuvinte, rotunjind imaginea despre romanul în cauză. „Crail de Curte Veche” se susține pînă la un punct tocmai prin factorul stil. Este prin urmare, un al doilea principiu metodologic subsumat primului și reclamat de pronunțatul caracter liric al romanului actual. Flindcă, fără să se confundă, noțiunile de stil și structură sunt inseparabile. Porneindu-se de la delimitarea lui T. Vianu, că „structura e un fapt de observație iar stilul un fapt de apreciere, să se observă că „în momentul în care ajungem la concluzie că un anumit tip de structură este recurrent în opera unui scriitor și deci definitoriu, specific, treceș implicit de la descriere la apreciere, de la configurație a structurii la evaluarea ei. Aceste două operații sunt nu numai inseparabile ci și continue. Eficiența unei asemenea analize literare rezidă, prin urmare, în conjungația metodelor specifice cercetării structuraliste și stilistice într-o singură, cea descriptiv-interpreativă, opțională pentru formularea unui structuralism modern, fără pretension explicitării exhaustive, deci recunoșind „infidelitatea” lecturii operei, și opusă în același timp avenirurilor criticii intuiționale. Însă din cunovita importanță sugestiilor de relație necesare reînășririi romanului într-un context de o natură sau altă, ca și desfășările estetice a cititorului.

MIRCEA MUTHU

Vitrina

AI. Rosetti:

CARTEA ALBĂ

Înfirmind orice prejudecății cu care am fi poate tentați să citim carteasă nesavată a unui academician, AI. Rosetti se lasă purtat de condei în această carte placută, antrenat de îspita de a povestii, cu remarcabil talent de memorialist. Eruditia și lăsată de o parte, râmne detasată, un stil oral, tentația anecdotei spirituale și capabile să ofere date de amânat, unele inedite, despre personalitatea unor scriitori ca Argeșeani, Barbu, Sebastian, Camil Petrescu sau a unor savanți și dascălii des frecventați în orele de lucru (Hașdeu, Densusianu, Demostenes, Russo).

Ceea ce e cu adevărat remarcabil în carteasă este discreția cu care memorialistul, martor prezent în felurile imprefurări evocate, știe să nu insiste asu-

pra propriei persoane. Poate de aici și titlul cărții. Găsim apoi în carte înțelegerea dintotdeauna a celui care a stimulat pe măsura tuturor forțelor sale mișcarea literară, plus mulță necesară pentru a releva, în fapte dramatice de pitoresc pe care-l contin. Să adăugăm la aceasta cercetarea literară — autorul e un portretist dotat cu mult simț de observație, izbutind să surprindă manile flecătorii dintrę cei despre care povesteste, ca și frințura de geniu care le-a conturat profiliu.

As cîte — și n-ar fi decit spre a stîrni apetitul spre lectura cărții, un fragment din capitolul consacrat lui Theodor Pallady („mușchetar înțită”)...

„...rezințea în mod dureros luptă înspre spirit și materie”.

De cîteva ani nu-l mai frecventam pe Pallady.

Intr-o seară coboram strada Știrbei

Vodă. Luterană, cind mi-a răsărit în față Pal-lady, venind de la Automobil Club (unde juca zilnic cărți, pierzind sume însemnate).

Cind m-a văzut s-o opris lingă mine și, fără a scoate vre-un cuvînt a ridicat brațul armat cu un baston subțire, cu înțe-

țăvădătă de a mă lovi.

Am avut atunci prezența de spirit penetrator, a evită o situație de penibilă și, apăindu-l cu putere de braț, l-am coborit exclamînd cu un ton răstăt: „Pallady, finisiez!”

Gestul meu a avut darul să-l readucă la realitate.

Si, ca și cum nu s-ar fi întimplat nimică, am schimbat cîteva vorbe banale și ne-am despărțit.

Nu era să-mi fie dat să-l mai revăd

vreodată.”

„Cartea albă” e un model despre felul cum se poate scrie bine în orele de creație.

Eugen Barbu:

VINZARE DE FRATE

Tentăția istorică să exercită frecvent la scriitorii noștri și să facă carieră spectaculoasă la cei cu vocație. Vocăția genului nu-i lipsește nici lui Eugen Barbu, care utilizează totuși recuzita clasică, în toate compartimentele, de la personajele, pînă la limbaj, care se vrea unul de epocă, dar nu și totdeauna (cuvinte ca dugo, curmătûră, țără apăr alături de altelice ca cîrchiță, interes etc.).

In genere atmosfera se creează. Subiectul e ultracunoscut datorită filmului, al cărui scenariu „Vinzarea de frate” a fost: hajducul Amza, care băgase spaima în boieri și în vodă, devine prea pridenios și se încearcă mereu prinderea lui. Se va reusi doar prin trădarea lui Sirbu, fratele de cruce al căpitănușului, om aprins de patimi felurilor (Anița, jocul de cărti, banii) și Amza e închis la ocnă. Se na-

Citeodată poezia lui Romulus Guga e una a senzatiilor citadine: „Pielea mea a lăsat gust de rufe spălate, / de săpun, de lejă, de rufe întinse / între două etaje dărăpănate...” (Zidul); un zid descoptat în incursiuni infantile devine punct limită al orasului, poetul imaginindu-si dincolo o lume diversă și vie. „S-ar cuveni să deducem de aici puterea imaginativă. Ea este într-adevăr cea care reține în majoritatea poezizilor. Tatăl mort poartă cu el în eternitate războului, cătă vremea mama și toată numai genunchii / de cind l-au dus...” (In somn, uneori). O atitudine devine dominantă, de unde o anume măreție.

Istoria e simțită viu; intors înapoi suflul se hrănește „...din cenușă / de înimă arsă”, ca cel al lui Till din povestea flamandă, iar simțurile înregistrează ciudat urmele trecutului: „...ataita liniste în morți / De-auzi pe secure cum se usucă ziua de fier!” (Vine Ardealul). Mediata poetică e uneori ambițioasă prin a se răstrângă aspirații întregi existențe. Ea nu-i pierde autenticitatea și o rememorează a sfîrșitului războului se referă la războul în general. „Pacea soldaților” dominată de alb: „Acum pacea e pentru soldați / O calmă ninoare de decembrie”. Participarea afectivă e manifestă și de aceea în „Cum acel cintăreț pe nume Homer”, îl putem crede pe poet atunci cind proclamă

Cronica

ROMULUS GUGA „Bărci părăsite”

Cronica

începutul unei vremi a bucuriei: „E vremea bucuriei să ne-nceapă / Să ne slăvîm înțocerarea acasă și în noi / Cum acel cintăreț pe nume Homer / Cintătă mai de mult pe Odiseu / Cel așteptat de Penelope”, vremea a bucuriei care e de fapt o vreme a regăsirii, a unei nunți necese“ între om ca existență și esență sa.

Alteori alcătuiește cu aparentă detasare imagini de mare plasticitate, într-o poezie care e usor retroică, trăsătură ce se întâlneste altminteri destul de des (Tu, iarbă..., Bach, Excursie în istorie, Cuvinte, etc.): „Tu, gind al meu... / Nici dragoste, nici vremea nu mi te-ai dat / doar uneori umbrelă prin vechile biserică / am trezărî privind sfîntii zdrobitori de timp / de milii ce-ai mîngilat cu unghile / trupăcând în spatele vopselii” (Tu, gind al meu). O anumită sete de certitudini, o secretă frenzieză a cunoașterii se lasă relevate, și nu doar aici.

Revin adesea în poezile sale elemente care se vor echivalente ale unor construcții pietrificate ale memoriei, precum pești, zăpadă, semințele, iarbă. Uneori folosirea lor lasă o impresie de hilar chiar dacă în ansamblu poezia e reușită (O altă

lume). Preferința spre imaginea simbolică are însă o finalitate deosebită, cu efecte remarcabile în „Melancolie”, de pildă, unde nu tonul elegiac e cel care dă sentimentul poeziei autentice, cit imaginea de la sfîrșit: „Doar ultimul meu pas îmi / Sătăea în urmă / Ca un soiu de pe care / A plecat statuia în lume să se sfârse...”

Meditația, din elegiacă, devine altădată mult mai profundă, implicând sentimentul unei destul de nedeterminate, dar puternice responsabilități: „Ploaie, ploaie usoară de mai; / uneori între două tigări, / mă-nspăimint că e din nou primăvara / și va trebui să seamă / Cind atîta semințe au pierit / în pămînturi, fără a-mi refîntoare / tot ce-am risipit, / tot ce-am iubit...” (Rîm de mai), sau „Aș dori acum facearea lumii să refînceapă / N-aș îngădui atunci minunea desprinderii din / carneea mea să se întîpte / ori cît m-ar dura să-măbătrînesti înâuntrul meu / fără față de vis, de aer” (Facerea lumii).

E o responsabilitate care copleșește și care, în perspectiva nerealizării, se întoarce împotriva oamenilor „...rosi undeva de mușcătura eului lor / ca un dinte neier-

tator, îndatorați lor însiși / ca pasărea zborului” (Oamenii, seara).

In tot acest peisaj lîric, o poezie aparte, prin inspirație și realizare, un „exercițiu de stil”, poate: „Gîtuță tău alb, Francoise / Mi-amintesc de zăpadă / Zăpada îmi amintesc de lupi Gîtuță tău alb, Francoise / Cai alergind; luceferi fierb în zăbală, / Sufletu-mi ars de viscol / Gîtuță tău Francoise...” (Lupii în urmă cu mine în aceași gînd).

Cai cu spinarea stică, plini de lună sticlită... / Si lupii... / Iarna pe botul lor roșie... / Gîtuță tău alb, Francoise... / Iarna în sufletul meu, milniire / Gîtuță tău alb, Francoise...” (Iarna pe botul lor roșie).

Romulus Guga e un poet ardelean, în bunul sens al cuvîntului și fără îndoială un imagist de talent. Să adăugăm la aceasta acel aer de melancolie care-l caracterizează și care e vestitorul tuturor sfîrșiturilor de secol, vestitorul poate al unui posibil romanticism viitor.

MARIAN PAPAHAGI

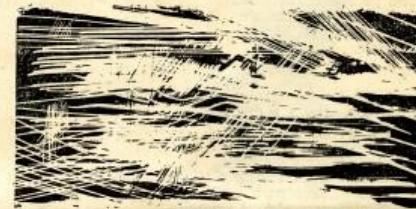
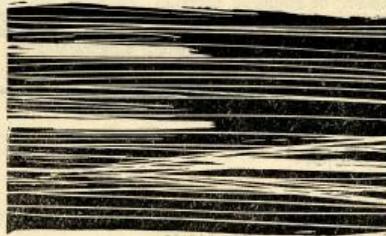
GAVRIL MOLDOVAN

MÎNA

STÎNGĂ

In altă noapte într-un oraș străin
cu străzile albastre alunecind sub mare
m-am pomentit tîrziu cu două mîini
ce mi-au crescut din umeri la-ntimplare
potrivnice-ncepurii greu de spus
cu dreptul de penumbră asupra mea
m-am rătăciti oprindu-mă-ntr-un trup
cind de milenii se răcea o stea
două mîini surorii semănind într totul
în aerul invins de zbor
trecind cu ele marea de-a înnotul
eram stăpîn pe existență lor
o lege slabă a numerelor mari
o mîna stîngă vrei nu vrei
dar mult mai altfel decât mîna dreaptă
ea are drept pe stîngăcia ei
de aceea poate-am părăsit orașul
cu marea lingă geam și m-am oprit
în altă parte într-un lac albastru
în care toată noaptea am visitat
un val uscat în dreptul mîinii stîngi
un gol în jurul inimii legată
de ultimele scoci în care-aduni
sirenelor cenușă altădată
hotelul fără scări și patul ud
neluminată îndeajuns odaie
din somn plecare grabnică aud

și mîna stîngă palidă văpăie
de inimă aproape că-n ea curg
de multe ori cu tot cu frunze
și oamenii le-ngăbenesc la timp
cind seceta-ntr rîuri îi ascunde
din somn plecare grabnică veni
și mîna treia îmi lipsea de moarte
la fel ca mine poate-o stea ivi
alțor tărimuri neliniștită noapte
ce intuneric străbătu acum
neîndeminateca mînă pe drum
de s-au retras izvoarele în munți
și au rămas bărbății mai cărunți
sint mîna stîngă ruptă-n bătălii
un os prin care vîntul suflă-n mine
un deget se supune cind tu, iubito vîi
ca o uitare-n zile distruse pentru mine
o unghie ce crește la nesfîrșit cind treci
cu ochi-incremenți și fără voie
subpămintenele poteci
așa de singurătă nevoie
sint mîna stîngă-cot ramificat

cinci drumuri care toate duce spre moarte
e ca și cum ai poposi absent
în pagina din urmă la o carte
ce tot cu mîna stîngă-o răsfoiescă
și slovele se-nstorc spre tine
mai negre și-ascuțite cind iubești
pădure-ndeparțătă de tulpine
sint mîna a treia vrel nu vrel
eu leg de umărul tău ceată
ca soarele s-aspetă nerăbdător
de seara pînă noaptea dimineață
cind oamenii se-nstorc la cîmp
pe arșiță le povestesc
cum dragostea în aripi noi
în palmă rouă adunind trăilește

în altă noapte într-un oraș străin
cu străzile albastre alunecind sub mare
cind m-am trezit cî două mîini
ce mi-au crescut din umeri la-ntimplare...

Povestirea are altfel o anume suficiență
cu toată patima de care fiecare personaj
dă dovadă (toti sint niște pătimăși, de la
vodă la Amza și la nebunul din ocnă).
Personajele nu sint decât ceva mai mult
decât niște crochiuri. Probabil însă că
pentînțile cu care o întîmpinănu trebuie
să fie para mară din motive lesne de în-
tele, mai sus evocate: destinația acestei
proze.

MARIAN PAPAHAGI

Garrett Birkhoff,
(Harvard University)
Saunders Mac Lane:
(The University of Chicago)

ALGEBRA

Aceste dezvoltări utilizează anumite concepte noi ca „modul”, „categorie”, și „morfism”, concepte care au un caracter algebric și care se pot introduce în mod natural pe baza unui material elementar. Elicacitatea acestor idei sugerează o nouă prezentare a algebrei.“

Exponerea începe cu noțiunile de mulțime și funcție și cu compunerea funcțiilor. Această tratare a teoriei mulțimilor conduce de la început la noțiunile generale de funcție și element universal pentru funcții. Aceste noțiuni sint apoi dezvoltate pentru mulțimea numerelor întregi. Sint apoi tratate tipurile fundamentale de sisteme (sau structuri) algebrice: grupurile și (omo-)morfismele lor, inelele, cimpurile, modulele, spațiile vectoriale și morfismele lor (= transformările liniare).

Pe acest fond de algebră liniară se dezvoltă apoi sistematic capituloare referitoare la reprezentarea matricială a transformărilor liniare, la similitudine și valori proprii, la determinanți și produse tensoriale, și la forme patratice.

Urmează în sfîrșit capituloare mai speciale dar de cei puțini aceiași importanță, cele referitoare la forme canonice, geometrie multiplă, latice (sau reticole) și algebră multiplă.

E important să amintim și capitolul 15 (cartea are 16) care dă un studiu sistematic și concis al noțiunilor de categorie și functor, studiu ce conduce la conceptul de pereche de funtoare „adjunții” între două categorii. Acest concept se dovedește, ca și cel de elemente universale, de o largă aplicabilitate.

Cartea, cu toată întinderea ei relativ mare, este usor accesibilă chiar studenților din primii ani ai facultăților cu profil exact. Înțelesul studenților de la matematică care vor să se introducă în algebră abstractă sau în orice altă ramură algebrică, a matematicii (topologie algebraică, geometrie algebraică...) această carte este un important pas.

GRIGORE G. CALUGAREANU

reză în continuare încercările făcute de ceilalți haiduci pentru a-l elibera. Acțiunea e mai mult insășiată.

Povestirea are calități și lipsurile oricărui scenariu. Supărătoare de-a dreptul e construcția personajelor, toate „tipice”, „pozitive” sau „negative” cu limbaj croit după măsura destinației lor, cu numele la fel și apucături idem. Este poate o necesitate pe care finalitatea povestirii (reprezentarea pe ecrane) o impăcă, dar din punct de vedere literar se prejudiciuă valoarea prozei.

Eugen Barbu este însă remarcabil în tablourile de atmosferă. Scenele de tirg, imaginea oameni săi bine realizate, cu bogăție de mijloace. Din acest motiv vom descoperi poate odată și odată că Eugen Barbu e un stilist de calitate. Sub raportul descripției de amânat un a unui vestiment, a unei mese, a unui grup pestriș, Barbu reușește și are darul remarcabil de a face în aceste sectoare literatura bună, care ar fi făcut delicatesc unui Călinescu.

justin moraru

TAINIC APLECAT

De-aici încolo lumea mea
Va curge printre singură vale
Cu brazi bâtrini — morocăni
Cind un alt vînt îmi dă tircoale.

Un singur riu cu pești mărunti
Mă va oglindii invers printre vîrtejuri,
Să mă potoli de sete strins legat
De o rădăcină cu mai multe vrejură.

Voi aluneca pe sub norii statici
Tainic aplecat peste resemnare,
Vâile vecine mă vor să bârbătă
Pentru altă vale.

Să vor trece graniți monștrui lor cumintă
Pină-n umbra mea urșuă,
Serpili indoilei vor fugi surprinși
Spre cotloane negre de cenușă.

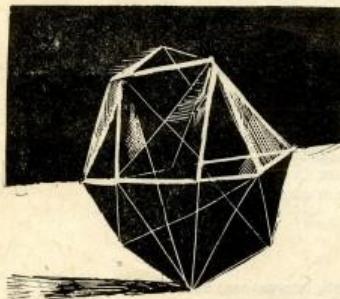
Asta numai noaptea, sau pe innoptat
Cind se prelung umbre pină în păcat
Să porneșc izvoare de sub pietre blind
Să să-l facă săntă.

Să alunecind pe sub norii statici
Tainic aplecat peste resemnare
Vâile vecine mă vor să bârbătă
Pentru altă vale.

CONTAMINARE

Brazi mai putreză la trunchi se clatină singuri,
Acele lor se sentorează înăuntru mai reci
Să vîntul fără-nțelegeră clatină crengile
Ajușne în singe, în goluri, în creier,
Amestecindu-le.

Nu mai sătă care săntă, pină unde,
Bratele mele, oasele, părul,
Ochii sănt tulburi și stoluri de păsări
Pilip-n zare mărunti, adinc,
Nu mai sătă pină unde se-nținde
Trupul meu blind.

PORTRET POSIBIL

Venind pin-aici ne-am lăsat
Jumătatea trecută în pietre
Să ele păstrează intactă
Viața noastră săa
Cum se-nțimplase să fie
Stărvezie, adincă, sau grea.

Drumul acesta greoi de nămol
Rămine înapoi pieruit
Cite-o durere naște izvoare
La marginile drumului neimplinit.

Singur dorul rămine mereu
Nefixat, vagabond, teleleu
Vînturind nisipul din noi
Rămas înapoi.

Să din cind în cind prăbusirile
Noastre ajung să nască fintini
Prin care se vede pină spre capătul
Viitoarelor generații de miini.

*"Singurul lucru absolut este
teoria relativității"*
(Anonymous)

I

De la moartea bâtrinului lup de mare s-au implinit
azi patru ani, timp în care imaginea lui a revenit
mereu, în preajma somnului — amenințare blîndă —
a dorinței de a dormi fără vise; gresela lui e în
noi-de-acum, mină cară poate mingă și stringe de gât
în același timp, mină cu degetul mic lipsă, deget pierdut
din mușcătură de sărpă. E mină lui Dongoroz, bâtrin
și bețiv lup de mare, cu corpul plin de
tatuaje ca un stilp de sacrificiu, acum un schelet probabil,
ca oricare schelet, fără semnamente și personalitate;
o pleșă anatomică anonimă sau prin absurd
materie prima pentru Zahăr, dulcele nostru Dongoroz
mort de obosela bâtrină.

Testamentul lui e ascuns de privirile noastre într-un sertar, la litera D, așteptând clipa cind notarul
il va scoate la lumina pentru bucuria și ura celor
care-l moștenesc.

Ne primim cu ochi cișnești, crezind fiecare că
celalalt a vorbit cu notarul, i-a luat mințile cu bani
sau proponeri fantastice, în fiecare zi ne străpungem
cu privirile în speranță că unul va izbucni în sfîrșit,
se va destăinu. Dar nu se întimplă nimic. De patru
ani jocul ochilor continuă și dacă va fi nevoie va
continua și peste patruzeci; sănem deja la o vîrstă,
cind ne e indiferent dacă simtem tineri sau bâtrini,
bârbătă sau femeie — fără semn particular — așteptăm
gestul notarului.

M-am angajat și eu în jocul de-a ochi „care pe
care” fără un scop precis; ce-ar fi putut să-mi lase
mie bâtrinul, ce a avut el să-mi transmită mie și urmășor mei?

De obicei, bețivilii lăsa în urma lor datorii, dar
Dongoroz a băut întotdeauna din bântă lui, chiar
dacă în mod practic n-avea surse de cîștig. El a
fost un mîstier pentru noi toți, nu i-am săută gîndurile
dar i-am cunoscut înjurăturile, vorbe spuse de
marinar cu care ne murdărea sau alinta; totă viața
lui a înjurat dar niciodată n-a ridicat mină la
noi... sătă să ne împără și despartă cu vorbele ca
pe o turma de o și astă său ca l-a bucurat mereu,
avea în el ceva de conduceță — cu mină lui, cu
patru degete ne-a imbrîncit și mingălat prin viață
după pofta lui.

Sintem aici toți în casă aceasta neîncăpătoare, înghesuți și veninoși capabili de a ucide sau sărura
mîinile celui care ne-ar face rău sau ne-ar face bine,
știm totul despre notar, despre legile de moștenire
dar habar n-avem cine sănem noi în fond, în afara
faptului că ne strigăm: „frate”, „uncuhile” — neamul
Dongoroz și inghesuit în casa bâtrinului, o sală de
așteptare cu călători ișterici și trăși.

As renunță la toate, la casa de nebuni, la testament
și moștenire oricare ar fi ea, dar plecarea mea
ar echivala cu o catastrofă, probabil m-ar ucide crezind
că sătă ceva, că dețin secretul cel mare dacă
există asa ceva, doamne-dumnezeuă aș vrea să mă
intorc acasă LA PLAYA mă așteptă.

LA PLAYA? Plaja mea, cu nisip fierbinte și verzuu
ca sticla, cu faleza ei vîsind de rîndunici, cu valurile
mici și calme care sterg urmele străinilor. E plaja
mea, sătă plecasă fără voia mea de cinci ani și nu
mai sătă dacă nu mi-am luat-o cei de-acolo dacă n-a
înghitit-o oceanul.

Plăteam chirii pentru plajă, lui Dumnezeu cîte-un
cîntec de dragoste, și-mi părea unică fisie de nisip
convins că voi rămine acolo toată viață, nu mă chemă
nimic spre înăuntru, acolo eram la marginea lumii
nestingerit de gîndurile altora.

Am lăsat pe LA PLAYA, o femeie care aștepta un
copil, copilul nostru și i-am spus la plecare că „dra-
gostea mea te va ajuta să înfrunți singurătatea”.

Ce s-o fi ales de ei nu știu, nu pot să plec, cui
să cer ajutor?

Testamentul acela blestemat mi-a furat cinci ani
din viață, poate m-a lăsat singur, pasăre fără drept
de popas, un zbor între cer și pămînt pentru tot
deaua. Dacă va fi așa știu ce am de făcut: lumina
soarelui fără Ea, fără El și LA PLAYA e nimic,
ni-mic! am să ucid, sau am să fiu ucis, nu mă mai
interesează pentru că tinerețea mea nu s-a trăit, sănt
de pe acum bâtrin și ciнос.

Auzi? ciinii latră pentru-un os care poate nici nu
există. Colții lel ucesc puternic, clânțâniul dinților
în gol e ca o muzică de pe altă lîră, aș vrea să plec,
vreau să plec... să plec!!!

Incep și eu să latru. Dacă voi moșteni ceva o să
am pentru copii puteri, pentru a-l lăsa stăpîn pe
LA PLAYA. Sint încă atît de tîrăr încit nu știu
să fac nimic, nu sănătatea dar singurătatea
și linistea nu m-au lăsat să-mi cîștig rostul cu su-
doarea frunji. Nimeni NU știe că cu cînt, copil din
flori, taină care rămine în veci sub pecete, fiu de
sărpe și meduză, pescăruș sau rîndunică, dulcele nos-
tri Dongoroz m-a adus pe plajă și acol am crescut
printre înjurăturile lui, om singularistic dar nu și
singur. Apoi, el a plecat și am cintat lui Dumnezeu
pentru LA PLAYA, pentru femeia mea, pentru cel
mic pe care-l visam și care poate acum știe deja să
femeia mea, a venit dinăuntru, dintre munți
și cimpii arsă de secura dorului pentru oceanul cel
vîzuse în pozi. Așa și rămas cu mine. Auzi? Auzi?
latră dar nu se încalcă... și temp pentru toate.

Bâtrinul lup de mare, Dongoroz, s-o fi răscut în
mormînt auzindu-i sau poate i-au ris oasele cind i-a
văzut de jos, ciinii și cătele vrăjînășindu-se pentru
un ciolan care e și nu e. Nu știu cît vom mai aștepta.
N-avem vîrstă. Dacă va muri notarul, așteptăm să-l
crească bâlatul. Bâlatul notarului... bâlatul bâtașatul
notarului... și tot așa pînă la capăt dacă există o
margină în așteptare, mereu neschimbăt pînă la des-
văluirea tainei.

In fond nu știu dacă acești oameni cu care mă
răboiesc pe față cu arme ascunse, îmi sătă sau nu
rude, nu mă interesează, parcă totul e așa de cind
lumea, nu contează ce și cine sănt... Aș vrea să-l
roagă dacă pot să rogi ciinii, să mă lăse să plec sau să
le propun să-l îciudem pe notar să dâm foc cadastru-
lui cu hîrtii cu tot. Aș putea să fug într-o noapte
dar știu că m-ar ajunge, m-ar chinui cu întrebări
josnice și umilitoare.

Postura de Christos mi se pare neadevărată. Christos
așa luptat pentru o moștenire, nu să-a dat la
oameni și apoi LA PLAYA este ceva prea pămîntean
de adevărat ca să mă gîndesc că asuferi în amânat
răstignirea. Am un urmăs, cel de pe cruce a avut și
are adepti dar nimeni, niciodată nu l-ar face părăsita
la o moștenire fie chiar vorba de cîteva zdrențe
dintr-un cuțar putrezit.

N-am și nu e vîna mea, amintirile despre părînă,
despre copilărie, așa că trebuie să lupt pentru o amîn-
tire din viitor, care va să vînă după întoarcerea mea,
acolo unde oceanul nu-i al nimănui. Un marină potă-
se sătă de bine, de multe ori să-a întiplat, comori
aducătoare de noroc, blestemate — luate prin forță și
crimă, care învăjînesc oameni și neamuri întregi pen-
tru totdeauna.

Nu spun că Dongoroz ar fi ucis, nu știu... așa
cum nu știu dacă a murit sărac sau bogat.

Pentru buzele mele crește atîta mușchi.
Cind și strigătul Păsării Soarelui în nisip,
cind noaptea-i adincă,
măna-mi grea se cufundă
la flacără.

Si iarăși...

Si iarăși simt numai gravitația,
ca echilibru la zbor, ca renunțare,
cind păsările desfrunzesc ziuă
și vîntul e mai greu de boabele negre.
Prea adinc intră plugul, ce întoarce vara.
În singurătate se usucă încă o dată tutunul,
orele, care deja sătă fum,
și rugina curge pașii mei prin pietri.
Undeva, în nopți fără ziduri, din nisipul cadranului
solar, alunecă pescărușii deasupra furtunii —
cum poartă mărele meu dor
pe miclelor lor aripă;
dar orice primire și atît de departe, în tine,
fără umbră și lumină. Altădată
fintini ascunse, răbdarea tăcută a rădăcinii,
se varsă în vinele mele,

franz hodjak

Reflux

Doar pentru tărmuri, bancurilor de nisip sortit...
Deja ocolul pescărușilor la primul amurg
mă atinge
numai cu o singură aripă.

Dincolo de marginie: furtună, zbor infinit,
în undă apei revenirea
deopotrivă trecind în uitări
spațiu și timp.
Cine-mi ține echilibru?

Asemenea păsării furtunii
mă odihnesc pe vînt și spumă...
Străinule, totul în mine și spațiu
nerăsolit încă de rădăcinile vreunui stejar.

In nemărginire pătrunde doar durerea.

PLAYA

Există în testament un paragraf, al meu... (viața mea viitoare sub semnul unui paragraf) care pomeneste de mine... și lată de cinci ani stau și stau așteptând împlinirea clauzelor: eclipsa, ziua cind soarele se-imbrecă în negru, Dongorozi a aflat din horoscopale sale din străinătăți și lângă că-l paște moartea, prin tainice scrisori din Singapore și Capul Horn că soarele se va întuneca; în mintea lui s-au învobilat pornorile și ne-a legat pe toți de soare, de pirjoului lui.

Cărțile sfinte nu vorbesc despre întunecarea soarelui. Ce său ele de Dongorozi și de rudele lui? Dar semnele sunt destul de zborul păsărilor și în goana peștelui dintr-un mal înalt-al.

Fluvial duce la ocean, dar ochii noștri sunt atâtini spre soare, acolo unde testamentul se scrie cu aur topit sau batjocură de după moarte. Poate e mai puțin de așteptă, sau poate, testamentul nu se VA împlini niciodată. Ce aștept? Ce vreau? Presimt, sănătatea și cînd voi ajunge acasă, pentru a auzi rindunelenele strunidă cu cîntec prăbușirea falezei?

Bacara mea ușoară și svetlă ca un fulger o fi prezent în nefolosiștă. La ei nu vreau să mă gîndesc. Noaptea îi visez și le proorcești nemurirea. Sîntem noi trei și LA PLAYA, o lume — lume fără legături, dar nu în paradis... sintem în hotar și hotarele nu se trece așa ușor.

II

Notarul ne încearcă singele și nervii... a orbitării bătrîneței și puricatul legilor, în fiecare zi trece prin fața casei cu bastonul alb, pipăind drumul pe care-l cunoaște din copilărie.

Dacă soarele se va întuneca, avem martori, o lume întreagă, sănătatea în puterea soarelui și a notarului orb, neputințioși și înveniți. Lătratul sună răgășit dar la fel de nebosit și râu, colții s-au mai tocit, ochii au slăbit, doar soarele arde, arde-l-er focul la fel, nepăsător și batjocură îngriindu-ne pielea și suflul. „Notarule, notarule!” îi strigă peste gard cel din casa de nebuni „nu uită, în curind se întunecă soarele”.

Să notarul ride din toată inimă: „Nu uit, nu uit Dongorozilor nerozilor”...

De cinci ani stăm în casă, nu stîm ce mai e în lume, timpul a trecut ca porumbul sub piatra de moară și din malaiul orelor de ură facem o mămăligă uriașă pentru ospăt sau boicot. Hrana de serpi și ciupi, bale și venin, laolată băutura noastră ced de toate zilele, mai bună ca orice apă de izvor, mult mai amețitoare ca vinul cel mai parășiv.

Nimeni nu mai deschide poarta casei Dongorozi, lumea ne ocolește, doar notarul ne aruncă peste gard hîrtii alb-albastre și noi plătim sumele inscrise pe ele fără să înțelegem nimic. Într-un fel, m-am obisnuit cu ei, speranță lor și speranță mea. Indiferent dacă voi deveni bogat sau nu, trebuie să văd testamentul și paragraful meu, apoi mă voi întoarce pe LA PLAYA, viu, mort sau deafără.

Vîitorul e în ceată, prezentul în întuneric, trecutul mi se pare că nici n-a existat și apoi sintem prea mulți pentru toată lumea asta. Pămîntul se va roti la fel cu noi sau fără noi.

Doreșc din toate puterile, imbolnăvirea soarelui... citeodată mă gîndesc că aș putea să fiu bogat. Sîntem mulți în casa ocolită, dar prea puțini pentru marea eclipsă. De ce să fiu bogat? LA PLAYA n-a cunoscut banii și patima lor. Am trăit cu cît ne-a dat marea, ne-am astimpărat setea cu izvorul falezei. Haine am purtat ca toți oamenii, puține și simple așa cum se poartă în lumea cu un singur anotimp. LA PLAYA e sub zodia verii, dar nisipul nu rodește, ne-am mulțumit cu roadele oceanului și cu verdele pădurilor scufundate; străini au fost pe plajă dar au trecut cu strigăte și glâglăie — nepotrivi și stîngaci — au luat caletă apelor în vase luxoase sau au urecat faleza fără să se uite înapoi. Îi așteptau mașini negre, roșii sau albastre cu care au plecat stîrnind praf sinulin pînă în slava cerului.

Pînă acum cinci ani am cunoscut munții și cîmpii din povestile ei, din cîntecelor pe care mi le cîntă.

Cu Dongorozi am cîntecat, aînărat într-un hamac alb, oceanul dar ochii mei de neînvîrstnic n-au văzut decit cerul — hamac lui Dumnezeu, dormeam mult, scînceam și rideam... apoi a urmat LA PLAYA, loc de viață hotărît de bătrînul lup de mare. LA PLAYA e și a mea prin viu grăi, lăsată mie de puterea lui Dongorozi care m-a crescut poate pentru sine, dar nu și pentru oameni...

Pot să vină, mii de notari orbi, milioane de notari nevăzători, soarele să-imbolnăvăt! Sîntem cu totii în curte, cîni și cătele ne uităm la soare pentru prima oară după cinci ani, ridem frumos și adevară; sintem uniți prin Mortul Dongorozi și pecinginea soarelui pentru un timp scurt cît să ne adune vîntul pentru împrăștere.

E o linște de clopot în oraș și se aude bocanîțul orbului urcind pe uliță supunind pietrele răsunătoare bătăilor de înimă din noi. Bastonul lui, baston alb și masiv pipăile drumul: „Vin, vin Dongorozilor, zăvoizor!”

Bucuria și tristețea, poarta se deschide de la sine. În mină cu testamentul, pergamant rar și parfumat, notarul poposește în mijlocul nostru. Ne loveste cu bastonul rîzind — ne numără — sintem toți, cine ar putea lipsi și pe obrazul lui luminat ochii sint două pete albastre.

Doamne-dumnezeule, cu ce am păcătuit? Sint cel mai bogat cîrșetor din lume! Dongorozi mi-a lăsat moștenirea OCEANUL! Cui să-l spun groaza și fericește men nemăsurată. Tot oceanul, zarea și culorile sint ale mele. Taina bătrînului s-a dezlegat. E fiul oceanului și eu l-am moștenit. Ce să fac acumă? Unde să zbor, unde să mă îngrop. LA PLAYA — înină mea, o sint că bate în coaste, singe și amintire în vechi veci. Sint bogat, nemăsurat și de necrezut iar copilul meu mă va moșteni pentru copiii lui. În încihuire m-am acoperit cu solzi sărbătorescă, în curind voi pleca. Oamenii-clini ai ris de mine, cu buzunările pline de aur străvechi. Ce său ei? Oceanul e și meu. Flul întinderii de ape mi le-a lăsat mie pentru totdeauna. Munții și cîmpii s-au depărtat în zare nefolositoare pentru un trup care merge înaintă...

III

LA PLAYA... ninge de zece zile. Oceanul e învăluit în aburi albi. În zăpadă, mii de puncte negre, rindunele moarte. Glasul meu a ostenuit și apoi cîine-mă auzi? Am greșit? Sint vinovat? Nu stiu... Apă nesănătă și la fel, aşa cum o stiam dintotdeauna. Alegeți îmi urcă spre umeri; vîntul cîntecă întinderile cu muzică. LA PLAYA.

CORNEL UDREA

cînd mă atinge Oltul, doina argintie,
ca sunetele de clopot ale vesniciel,
ca ecoul denegrăt, care înmûtește orice cîntec,
inaripatul cuvînt.

Ora

cînd se-nghite pe sine
cînd melcul renunță la casă
cînd urma vîntului se colorează și sfîrșește
cînd toate pretențiile ruginesc sub zăpadă
cînd vîntul se-ncurcă în Nîmic
cînd condori însoresc drumețul în pustiul de piatră
cînd cîrtița cîtează spre soare
cînd tîntele se scurg prin lumina lor
cînd cheia ruginetește în mister
cînd mersul șărpeului e-o tresărirea umărului
cînd fructul se-implinetește și cade
cînd fulgerul atinge presimînarea
— durere înaintea tăieturii

Si singura voce
n-a fost ea visala lui Caron.

Lăsă

LASĂ spinilor
ce ță-a rămas din carne
s-au rătăcit vînt și cer
în tuftă
fluviul sălbatic
devine scutul constiținței
de pe mal fac semne
gestul de gheăță
așa vino
vino ca zbor nu ca lebădă.

Din larg Mioriței

După rogojina orizontului
unde aspru bate strigătul pelicanilor
asemeni cuvîntelor dimineață
cînd dragostea ne înstrăinează
suava blană a aerului
se varsă timpul în linul liman
în care iarăși ne-atingem
copac de copac.

kenéz ferenc

REÎNTRUDUCERE-N

SINE

Ingenunchind pe marginea bancnotelor foșnităre dezmîndind lumina aeroporturilor îndepărtăte, sau stînd în umbra fără de flacără a sfeșnicelor de familie cîndva tot omul ajunge într-acolo să lasă și mîna celui mai bun prieten cugetind puștili în amurgul furișat între creier și inimă. Copilărie viitoare, mătăsoasă-n ierburile verzi, amurg ce-și picură mîerea pe piineea cea neagră, degele minijite, degele care intind mîerea pe scriul cu lumini-minune, sfîrșitoare sobă o, dar cîndva tot omul ajunge într-acolo să lasă și mîna celui mai bun prieten și-ar vrea să cîtească iar despre flăcăi care-și încearcă norocul și-ar căuta o bită tare pentru drum și-ar vrea să spună: cea veche

să tocă de tot, atît am umblat să pot dovedi lumii că viața-mi nu s-a scurs în zadar și pot să spun: ceea ce m-a încălzit n-a fost întotdeauna sobă, o, lumini minune, sfîrșitoare sobă, degele minijite, degele care intind mîerea pe scriul, amurg ce-și picură mîerea pe piineea cea neagră, al copilării cîmp, mătăsoasă în ierburile verzi, jocuri-ingenechind pe marginea bancnotelor foșnităre dezmîndind lumina aeroporturilor îndepărtăte sau stînd în umbra fără de flacără a sfeșnicelor de familie cîndva tot omul ajunge într-acolo să lasă și mîna celui mai bun prieten

Trad. Ovidiu Marcovici

Contemplare în seară

Gru: în cîmp
albastru coborî,
urma de seceră a pribegiei.
Ceres, fetele spun,
că în uicioarele lor se coace soarele.
Seară, tîrziu, îi poartă
grangurul, din nou
acolo spre fintină.
De franjurile dealurilor, în urmă
și fără greutate, ecul, ca vară,
atît de grăbite,
și negru de soc, întotdeauna
chipul noptiatic: lunte,
dune și luna desculă...
La mal, aproape de horă,
ascult cîntecul flautului.
Heike, cineva îi-a strigat numele,
mult în urma zborului de păsări.

In românește de PETRU POANTĂ

Imagine poetică și anti-imagine

Pare cel puțin un paradox, dacă nu un non-sens să vorbești despre o poezie sau despre o imagine poetică dadaistă. Mișcarea inițiată în urmă cu cincizeci de ani la Zürich de către Tristan Tzara s-a afirmat întotdeauna ca anti-literară, anti-poetică mai ales, și unul dintre preceptele sale fundamentale, transcrit în Manifestele Dada, sună clar: „S-au făcut întotdeauna greseli, dar cele mai mari greseli sunt poemele care s-au scris. Alte paragrafe din numitele manifeste nu conținesc să atribuie noii mișcări intențiile cele mai fătăsi destructive îndreptate contra tuturor domeniilor de activitate a spiritului, atacind violent insuși instrumentul comunicării — cuvintul. Nimic nu și sigur pentru dadaist, totul e posibil, neexistând criterii valabile care să ghidzeze conștiința în judecarea lunii; „dacă fiecare spune contrariul, e pentru că are dreptate”. Relativismul generalizat atinge extremitate, transformându-se în nihilism: dada este impotriva artei, impotriva sistemelor, impotriva prezenței și viitorului și impotriva sa însăși — „dada nu înseamnă nimic”. Avalanșa de negații ocupind spațiul cel mai intins al manifestelor, lasă totuși să se întrevadă, ca părți de ușat neîncetate de diluviu, cîteva propuneri constructive: „opera de artă nu trebuie să fie frumusețea în sine, căci ea a murit”; „artistul nou protestează: el nu mai zugrăveste (reproducere simbolistică și iluzionistă), ci creaază direct în piatră, lemn, fier...”. Sunt afirmații ce atestă preocuparea de a aseza ceva în locul său deosebit de lăsat înălțarea formelor învechite. Dar chiar dacă aceste propoziții n-au existat, cunoșind obiectul negației, se pot deduce indirect valorile afirmate. Caracterul aparent universal al negației dadaiste nu trebuie să inducă în eroare. Ea vrea să spună doar că o anume lume, așa cum e construită, nu mai poate fi acceptată în nici unul din sectoarele ei. Pe de altă parte — acesta ni se pare argumentul cel mai puternic — în domeniul poeziei, ca și în artei în general, nu se poate realiza o opera de distrugere cu adevărat eficientă decit cu mijloacele proprii, specifice ale artei, victoria impotriva unor formule nu poate fi obținută decit pe propriul teren. Si de fapt, realitatea și că dadaistii nu s-au putut mărgini la negarea verbală, de manifest, cîi oamenii ai condejdeului, au continuat să creeze literatură. O literatură de semn contrar, o antiliteratură, dar uzind de mijloace specific literare. Acțiunea dadaistă va consta deci în a răspunde literaturii cu propria ei elemente, înstrăinăte, degradate, supuse unui tir necruțător al ironiei și sarcasmului, smulse dintr-un context familiar, pentru a le așeza într-unul înjositor, sau izolate, pentru a fi mai ușor anihilate. Imaginea dadaistă se va alimenta deci în mod firesc din substanța tradițională a poeziei, transformată într-un fel de anti-materie.

Exemplul cel mai caracteristic pentru anti-poezie românească îl dădusește Urmuz, cu fabula sa, *Cronică Iudicătă strict formal*, „fabula” nu comportă nici o obiecție: ea e alcătuită după legile consacrate, avind o parte expozitivă, în care se întâmplă ceva cu niste personaje și o parte concluzivă, nelipsită „morale”, împlinind formula inevitabilă. Scheletul clasic este golit însă de orice conținut și dacă *Cronică Iudicătă* totuși pînă la sfîrșit o valoare instructivă acăstă să tocmai în lipsa unei astfel de valori, în anti-semnificația ei. (Morala — „Pelicanul sau babita” — pune în față unei alternative în care termenii alegerii sunt egali, ceea ce vrea să exprime indiferență față de semnificație, nu departe de convingerile dadaiste ulterioare.)

Tristan Tzara, nestrain desigur de experiența urmăriană, pe care avuiese timp s-o cunoasă în cercurile literare bucureștene, va fi învățat ceva de la autorul *Cronicălor*, în privința dezagregării poeziei. În scrierile din perioada dadaistă, metoda sa de lucru e evident similară cu a scriitorului român și se reduce la a umple un anumit cadru, strophic sau nu, cu cuvinte prinse din zbor, la înșimbulare, însoțite parazitar de grupări fonice strani, sortite să compromită orice impresie armonică: „paiație cad wanancă aka bzdouc fluturi/foarfecile foarfecile și umbrelle foarfecile și norii foarfecile vapoarele /termometrul pri-veste ultra-roșu gimbaba/ berthe educația mea coadă mea și rece și monocromatică nfou loua la...”. Lururile devin și mai clare dacă luăm în considerare însăși procedura preconizată de Tzara „pentru a face un poem dadaist”: Luati un ziar (Luati niste foarfecă). Alegeți în acest ziar un articol având lungimea pe care credeti că veți da poemului Dumneavoastră. (Occupati apoi cu grija fiecare dintre cuvintele care / formează acest articol și puneti-le într-un sac. (Agitați ușor.) Scoateți apoi fiecare tăietură una după alta. (Copiați-le constițios) în ordinea în care au părăsit sacul. (Poemul va se semâna). Si iată-vă un scriitor infinit de original și / de o sensibilitate fermeștoare chiar dacă neînteleasă / de vulg.” Ceea ce se observă imediat și ideea gratuității actului poetic, ironizat subtil, ca și talentul redusibil la o asamblare hazardată a unor cuvinte indiferente unuia față de celălalt. Precizarea despre lungimea poemului calculată dinainte nu scutește de derizuirea practicarea formelor fixe, după cum și pretensiile originalității este blamată în ultimele propoziții. Ideea mai profundă ce se degajă din această „artă poetică” este însă, cum a observat G. Călinescu, că „opera își are structura necesară și nu e o simplă ediție de cuvinte obiectiv frumoase. A tăia cuvintele din jurnal și a le pune în pălărie e un fel de a spune că orice cuvint poate slui operei de creație și nu există cuvinte predestinate, artistice. A însără cuvintele scoase din pălărie la întimplare este să afirmă că poezia e în fond rezultatul unui hazard, al unui har, nu ai în-

tentionalității. Unul din cîștigurile definitive ale poeziei moderne, pentru care a luptat, indirect, și dadaismul, este acordarea de drepturi egale, dacă putem spune astfel, tuturor cuvintelor, tuturor imaginilor lumii, care se puteau întîlni deopotrivă în poezie. Acest articol dintr-o nouă constituție poetică este pus în lumină în chiar prima culegere de versuri dadaiste ale lui Tristan Tzara, *La première aventure céleste de M. Antipyrine*, cu ajutorul unor imagini negative, precum: „la Ndourba la Tritirolo la Nkogunda / se află o mare aureola în care viermi circulă în tâceră / căci viermi și alte animale au și ei suferințe / dureri inspirații”. Ea concretizează surprinzător de explicit această schimbare a sensului imaginii tradiționale, afirmando aproape programatic, largirea zonei de inspirație a poeziei. Aureola — semn, în genere al purității angelice — iată-o năpădită de viermi cumăni, vrednici de o egală atenție din partea poetului!

In miscarea de avangardă românească, ecurile dadaismului au pătruns mai tîrziu, după ce mișcarea se autodesfîntase în 1922, prin „demisia” lui Tristan Tzara, și în forme contaminante de la dezvoltarea constructivismului de la „Contemporanul”. Unul dintre campionii acestuia din urmă curent, Marcel Iancu, care assistase la naștere dadaismului, însă militase, deosebit de grupul lui Tzara, pentru o formă a lui construcțivă, adusese în țară idei mai echilibrate, sau, cum se exprima un cercetător recent, un „aspect moderat și linștilor al dadaismului”. Chiar în aceasta formă împură, cîteva trăsături specific dadaiste pot fi descoperte totuși și ele se vor păstra pînă tîrziu, intrînd, unele, în tezătură curentelor avangardiste ce vor urma.

Gruparea care a reînălțat pentru o clipă drapelul dadaist la noi a fost cea adunată în jurul revistei cu număr unic — *75 HP* — condusă de Ilarie Voronca, în octombrie 1924. Posterioară *Manifestul activist al „Contemporanului”*, ea va fi repede assimilată mișcării constructiviste. *Aviograma* — manifestul de la *75 HP* al lui Ilarie Voronca — va păstra deci o pozitie intermedieră între dadaism și constructivism. Constructiviste sunt aici vocabularul hiper-mecanicist și tehnicizant și o anumă succesiune telegrafică a ideilor, constrinse într-un eliptism ce le ușurează cadența automată. Înă modul brutal sfidator de a le exprima decindă direct din programul dadaist, înțîlnim aici aceeași atitudine negativă la adresa logicii și gramaticii (Tzara vorbea despre falsitatea logicii și se pronunța pentru crearea unei opere inintelgibile. Cei de la *75 HP* vor scrie în termeni asemănători: „Gramatica, logica, sentimentalismul ca agătațarea de rufe”). Va fi propusă în schimb ideea operei-creație și nu simplă imitație, reluând un principiu dadaist — lupta contra artei ca mijloc de expresie și pentru împunerarea unui unghi de vedere strict subiectiv: „Artistul nu îmînă, artistul creează”.

Ecuri tardive ale nihilismului dadaist au pătruns și în paginile revistei *Punct*, apărută la puțin timp după *75 HP*, în al cărei prim număr se poate citi următoarea înșinură de cuvinte: „Construire / Construire Construire / Dăruire / Dăruire / Dăruire / Rien / Rien”. Dar ideea cea mai specific dadaista, tinând de acțiunea curentului în domeniul strict poetic, e aceea, întîlnită încă în *plin constructivism* însă, un B. Fondane: „Poezia are nevoie să fie umilită, să nu simplă imitație, reluând un principiu dadaist — lupta contra artei ca mijloc de expresie și pentru împunerarea unui unghi de vedere strict subiectiv: „Artistul nu îmînă, artistul creează”.

Spre același umilire a poeziei, în vederea unei purificări a ei, viitoare, au năzut toate acțiunile de ascendență dadaista, de la articolele de manifest (M. Cosma, dădea, în *75 HP* această „definitie” a poeziei: „La littérature — la meilleur papier hygiénique du siècle”), pînă la practica propriu-zisă poetică. Dar ce oferă de fapt promotorii mișcării pe tărîmul poeziei? Recolta este destul de săracă în comparație cu ceea ce va da avangarda mai tîrziu, în cadrul orientărilor constructiviste sau suprarealiste. Cea mai mare parte a spațiului tipografic e ocupată de compunerii foarte asemănătoare cu cele ce ilustrau metoda „cuvintelor în libertate” futuriste. (Trecute de drept în moștenirea dadaistă, ele pot fi reînălțate în manifeștele lui Tzara.) Astfel de texte voit haoțice, în care cuvintele se întîlnesc conform capriciilor hazardului, ajustate, doar, cu intenții ironice, reprezentă forme cea mai acută de exprimare a unei crize poetice. Ele par construite cu cuvintul cuvint după rețeta dată de intemeitorul mișcării. Iată un text din numărul 1 al revistei *Punct* intitulat *L'oreille a carreau* și aparținînd lui Ilarie Voronca: „În oglindă jurnal subsecretar fugărit și toate clopoțele joacă biliard (astea începe să devie plăcitor) atențune domnilor globetrotter și 10% virginal de ce nu mă înțelegi nu vreau nu mă înțelegi nu mănuște nu nu alb. La sângere de ville: Da Domnilor acest filozof născut în începutul veacului da domnilor da domnilor da domnilor da dom da dom da doooooom da doooo doooooom warum regnăst du?”

Nu lipsește nică metodă urmuziană. În *75 HP* găsim o incercare de a aplica un anumit tipar ritmic unor cuvinte ce nu se pot lega nicidcum între ele pentru a alcătui un sens. Model al acelei opere neîntelese, despre care vorbea Tzara? Autorul (tot Ilarie Voronca) nu vrea să ţie decât că există o imagine pe care cititorul și-a făcut-o despre poezie și în componentă căreia intra, cum se arată și în arta poetică dadaistă, o lungime oarecare a versului sau a poemului, un ritm dintre multele existente și oordonare grafică specifică. Poemul ar fi perfect, toate semnale exterioare par a trimite spre această concluzie: „afisă că în mi bemol amiral numără inevitabil et Co/pian cauciuc împarte salariai submarin avion / sub umbrelă oferit în gradație miracol intermediar / ven-

tilator face gimnastică pe un abonament cl. II-a forestier”. Sintem puși în față cele mai goale forme. Formalizarea poeziei e cu atît mai mult accentuată, cu cît nu este vorba numai de o anulare a unei imagini poețice sau a altceia, ci de o așezare în prim plan a unei forme de gradul al doilea, dacă putem spune astfel, reducibilită la aspecte pur cantitative. Procedeu astfel își anexat vastul arsenal al umorului absurd pentru care vor avea o mare predilecție toții reprezentanții avangardei.

Acțiunea antipoetică dadaistă face parte dintr-o campanie care va fi a înregii avangarde literare și artistice — „discreditatea totală a lumii realității”. În domeniul poeziei, discreditatea se realizează în special prin crearea a numerate forme vide ce se substituie imaginii propriu-zise poețice, sau, cum observă J. P. Sartre, vorbind despre suprarealism, are loc o „anulare simbolică a limbajului prin producerea de sensuri aberante „sau prin „telescopaj de cuvinte”. Procese similare avuieseră loc și în artele plastice. Un M. Duchamp, de pildă, se exersa în crearea unor obiecte identice cu cele existente în realitate, dar care nu preluau de fapt decit forma acestora (de ex. bucați de marmură având speranța Zahărului etc.) — încercare de a convinge despre imposibilitatea de a cunoaște adevarat lumea, de a atrage spiritul credul la omul într-o capacitate care să prozebe caracterul derisoriu al credințelor sale.

Aceste producții utilizează imagini mitologice tradiționale, desfigurate însă prin caricarea ei excesivă și prin inserția unor elemente străine. Două strofe de Ilarie Voronca, apărute în *75 HP*, reîau imaginea Euridei îurmănd „prin infern un presupus Orfeu: „Monsieur l'archange est un bon chef contable! Euride: să-ți prind ochii cu ace de siguranță te rog pînă aici fără aluzii matematice! Euride mă duc să mă culc!”. Strofa a doua constă din transcrierea inversă a celei dintâi. După cum se vede, toată problema stă în discreditarea unei imagini clasice și pentru aceasta, elementele ei componente sunt de tunările de la rostul lor cunoscut. Poetul introduce note prozaice (arhanghelul e „un bun șef contabil”), care asigură contrastul necesar obținerii unor efecte umoristice nuanteate în sens absurd (ochii Euridei sunt prinși cu ace de siguranță, pentru a rămîne închiși; se observă aci și o schimbare a sensului mitologic). Tonul de harță familială din versul al treilea și banalitatea actului din cel din urmă, ruinează, datorită aleiași diferențe calitative, orice pretenție de solemnitate. Repetarea și inversarea elementelor primei strofe în cea de a doua ar semnificația unui gest de renunțare la actul creator, având să dovedească în plus, ca morale fabulele urmăzene, inutilitatea opiniunii pentru un anume ar fi. Nu departe de această modalitate și o altă compunere, semnată Miguel Donville și purtind titlu voit antipoetic *Unt cu pîne*, și acesta cu totul gratuit, intrucât ceea ce urmează sub el e un amestec de cuvinte în care filozoful Kant apare alături de comicul Frateleni și de... rasolul de vacă: „Sireturile de ghete sunt un aliment prețios/Kant și Frateleni/ Rasol de vacă cu cremă de ghete cavaler” etc. O suita de acte gratuite, o formulă matematică și o maximă latină constituie restul bucatăi, din care nu lipsește desigur nici sfidarea atit de dragă dadaista, a oricarei solemnități: „Tăcere — vorbește limba pantofului”.

Apărind prea tîrziu la noi, într-o perioadă în care eforturile avangardei erau concentrate spre teluri mai constructive, dadaismul (desi cu antecedente autohtone la fel de vechi cu cele afirmate pe plan european) nu-putut să dureze și nici nu a lăsat în urma să-măcar o bogată producție de manifeste. Spiritul său s-a însoțit durabil însă într-o posteritate avangardistă, în mai multe direcții. Acestea au moștenit gustul negației valorilor consacrate, nefințărearea în capacitatea de expresie a poeziei și artei în generale. Inclinația spre paradoxal și umorul dadaist au zăsit și o nouă valorificare în suprarealism, primind infăținarea „umorului obiectiv”. Maxima lui Tzara din Manifeste — „La pensée se fait dans la bouche” — mod de a exprima intuiția spontană, a făcut de asemenea o carieră strălucită în istoria avangardei poetice.

Pentru poezie, dadaismul a însemnat, prin acțiunea sa destrucțivă, o spargere a cadrelor tradiționale, sugerind nevoie de a înlătura lărgările universului și specific (pînă la contaminarea și confuzia cu alte genuri — de ex. sinteza poezie-pictură încercată la *75 HP* de V. Brauner și Voronca — pictopoezia — care nu era de fapt decit o autohtonizare a colajului cubist plastic-literar al lui Max Ernst). Relativiști pînă la nihilism, închînători ai dinamicii absolute, ei au încercat imposibilul, esențial romantic, într-un ținut aflat încă în preajma genezelor.

Poate că acțiunea care a generat cele mai mari consecințe în poezia modernă este afirmarea unei estetici a imperfecțiunii. În manifestele Dada, Tzara spunea că perfecțiunea plăcîsește, iar la *75 HP*, Voronca, scriind despre Victor Brauner, afirmă că „era desăvârșitor și sfîrșită”. Încercând să ruineze o poezie din multe puncte de vedere inaccesibilă (sau poate mai degrabă decit poezia, negind o anumă concepție despre poezie), dadaismul a creat acele imagini-anti-imaginii, desenind conturele unui presupus vid.

Poetul, așezindu-se la masă de scris, începea să nu mai fie atât de sigur. Se anunțase timpul unui purgatoriu al poeziei.

ION POP

Kozma Mária

Ötezerkilencszázkilencvenhét

Az emberek nekifogtak a nagy munkának. Egy ideig rémült csend dermesztette meg a Földet, aztán dűbörögni kezdett, fel-felmondult, óriási vulkánokat lökött a határba; de parancsolt az ember. Csendet parancsolt és csend lett.

Az emberek nekifogtak a mérhetetlenül nagy munkának. A számítások szerint 5997 esztendőig fog tartani, és addigra az emberiség száma körülbelül egy negyedére csökken. 2.186.905 nap, azaz 52.585.720 óra mulva tehát bejezik a nagy munkát, eltünteti a föld egyenlőtlenségeit, kijavítja a repedések, üveg-simává varázsolják a felületét. A költők már verséket is írtak erről, valahogy így: begyógyítják a Föld sebeit; egy szabó pedig egyszerűen csak ennyit mondott: megfoltozzák.

A tudósok és tervezők évekig törték a fejüköt, hogyan lesz helyesebb, ha egészben befordítják a hegycsúcsokat a völgyekbe, vagy ha darabonként hordják oda. Végül a második megoldást választották, mert ez aprókéosalból és következésképpen pontosabb munkát igényel. Az óceánokat áthozták a szárazföldre és az új anyag összetevőjeként használták. Az új anyag nem volt sem föld, sem víz, sem tűz, sem kő, maga volt az abszolút, ideális foltözönyag, mert a föld forgásának és a Nap energiájának hatására lassan tömör mozdíthatatlan réteggé változott.

Az öreg Föld belefáradt az ellenállásba. Az emberek azt tehettek már vele, amit akartak. Immár sikerült létrehozni az új Földet, mely felett uralkodhatnak, a környezetet, mely zéró fokon hat vissza az emberre. A Föld elhallgatott tehetetlentl, ö aki mindenről és mindenkinél többet tapasztalt. Hiszen akarták őt istenek is birtokuknak.

A szobrász volt az egyetlen, aki nem dolgozott. Egy megnaradott repedésből lopott egy kis agyagot, megformálni tenyerén a piciny földet. Ez még akkor történt, amikor az emberek képesek voltak csodálkozni, csodálni hogy egyetlen repedés sincs a golyóskán. A szobrász néha törprenye átalakította: befestette hol kék, hol sárga, hol üvegszínűre. Az emberek akkor még megállapították, hogy mindenik szín korszakalkotó, és tudajdonképpen egy új stílus kezdetét jelenti...

Olyan földet akartak, melyet ők hoznak létre, s mely felett így korlátlan hatalmat nyernek. Nem vetétek észre, hogy lassan ők is átalakulnak. Megszűntek a rokon kapcsolatok, kiegyenlítődtek a nembeli különbségek. A Föld panaszosan fel-felnyögött, valahol legbelül még lükktetett forró szíve, sajnálta önmagánál jobban az egyaránt való emberiséget, mely elfelejtíti a fájdalmat, a szeretetet s az alkotó teremtséget. Önmagát romboló összönként diadalmaskodik.

A mérhetetlenül nagy munka pedig lassan befejezőhez közeledett. Az utolsó század milliméternyi repedést a szobrász maga simítgatta el, beleépítve a fehérszinű golyócskát.

A Föld sima pincéjába acélként csillogott a Napban. Meztelennek vált a Föld, meztelenek voltak az emberek — sima üveggolyón, sima, egycsúcs emberiség. Egy pillanatig homályos látomásban feltűnt még a Föld dobogó benseje, aztán megpillantotta az ember önmagát. Tükör volt a Föld, hatalmas tükrök-csillag. Mesztelen testük elkezdték szépségétől, és velt tökélyétől szédülit, megrézsgegedett emberek önmagukkal akarták szeretkezni. Szerelem valójukat hideg, önző tükrö-áryákba oltották, önmagukat hevítették ölelésében, és önmagukat vesztették el egyre.

...az ember befejezte mérhetetlenül nagy munkáját — kijavitotta a Föld repedéseit.

„Kezdetben teremti Isten az eget és a földet. A Föld pedig kietlen és pusztávala, és setésg vala a mélység színén... és monda Isten: Legyen világosság, és lön világosság...“

Irinyi Kiss Ferenc

MOST

Volt ki egész téglát,
volt aki csak felet,
vagy marék cementet,
aztán apró lécet,
vagy egy darab deszkát,
gerendának való
bárdolatlan szálát.

Mindenki hozott valamit
épílő házamhoz.

Van ki egész téglát
van aki csak felet
mások követ látnak
vagy marék cementet,
aztán apró lécet,
vagy egy darab deszkát,
a gerendák felett
van ki tetőt is lát.

Mindenki elmegy
házam előtt.

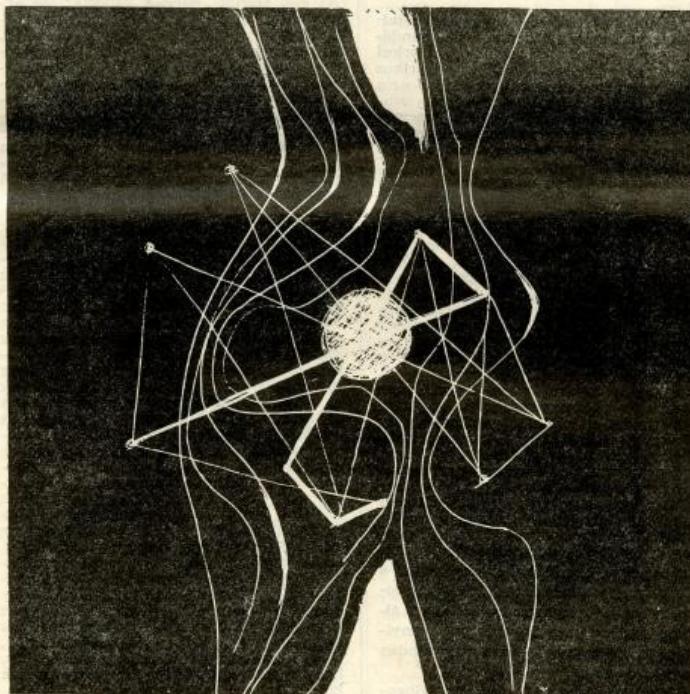
Én már hazudtam benne.

FÉLŐS ÉNEK

Éjszakába szálldos még a párnád csücske,
melltemet csak a Szamos ögyeleg.
Vén levelek lelke száll a füsttel,
meléngetni fesztes rügyeket.

A gitár-húrok tenéged remegnek,
s a csoda-madarat felé röptetik
az emelvényen hadanászó srákok.
Párnád csücske még az éjszakába szálldos.

Dudálnám én is altatódalod,
de vers iródik helyette,
mit befejezni felek:
nehogy lesz-napiaink
estényi unalmat
virassza ez az ének.

OTTHON

Egy dülön lépelek
falum lusta zaja
ott rostokol a kerítés tövén
mint házörzö kutyá.

Csak a malom pöfögése hallszik,
mintha délután szuszogna,
a dülő is szunditani készül:
betakarja a dudva.

Ide látszik a Tatár-domb,
már csak nevéből futja dombra,
nagyapám szántotta évente,

már akkor simább volt
mint az ökrök púpja.

Tarol serceg a napon:
bosszantja a fattyú-muhár zöldje,
kerülten ugrál közöttük
egy eltévedt szőcske.

Itt is hasztalan keresem
lábanyomát hold-szarvú teheneimnek:
rossz bojtár kenyerét eszem,
a sírás nem segíthet.

Balla Zsófia

KÉRÉS A KÖRNYEZETEMHEZ

Mellreszivni semmit sem kell.
Nem is lehet. Magam se soha.
Tiszta patakként csorog keresztl
rajtam a képek mosolya.

Zenévé párolt életek után a seprő

fennmarad:
szabályozott folyók, zöld érmék, rozsdás
tavak.

Néhány emeletes keresztl higgyenek
nekem, alykor is ha a felvonóból kiszálunk
Mert amit tudok azt az időből emlékezem.
Imasztjak örve hüzza a kezem.

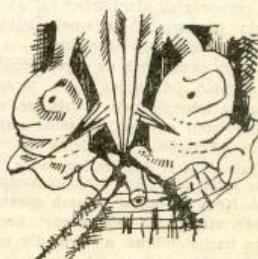
En azt se bánom
ha az én sajtáromba

fűlnak be mind a dög legyek.

Csak valakihez

valamihenz
—engedéssék, hogy

hű legyek.

Idő szerint minden megismerés tapasztalattal kezdődik, de nem ered minden belőle. Vannak — sőt szükségesek — a priori ismeretek (ítéletek), a következő megmondás alapján:

Tapasztalatból merített ismeretek általánossága csak önkényes fokozás, szükségesseggé csak előfordíthatott, mert fennáll a lehetőség, hogy az ellentétes tétel legyen igaz. Nem állíthatnám szükségszerűséggel például azt, hogy mindennek oka van, mert a tény, hogy oknélküli jelenséget nem tapasztaltam még nem zárja ki, hogy nem is tapasztalhatnék: a nem-tapasztalás önmagában soha nem bizonyíték a nemlétére. Ennek alapján úgy látszik, nyugodtan tövábbmehetnék a megismerésben, azzal a megszörítéssel, hogy „ismeretlenek csak valószínűek. Ellentmondás van azonban a tartalom szükségszerűsége és a forma valószínű jellege között; ezért, ha az igazat fejezzük ki, így kéne mondani: „valószínű, hogy imperatív valószínűek”. Ez

szinű, hogy ismereteim valószínűek". Ez azonban újra téTEL, melynek igazságát – tehát valószínűséggel újra más tételekkel kifejeznom; ebből a végtelenben menő progresszust kapok, az igazság kimondása egészsében pedig csak kellés marad.

Itéleteink analitikusak (magyarázók), melyekben az aláírtmány csak azt tisztázza, amit már zavarosan készítették az alányban, de új ismeretekhez nem visz előre. Az analitikusok (azaz bővítek, melyekben az aláírtmány olyasmit tesz az alányhoz, ami eredetileg nem rejlik benne). Nyilvánvaló, új ismeretekhez csak az utóbbi visz, tehát a fentemlített a priori itéleteknél szintetikusnak kell lenniük. Ahhoz azonban, hogy két, egymásnak kívülleső fogalmat egy itéletben összeköthessék, valamennyi

galmat egy tényleben összekötősebb, valami harmadikra, egy közvetítőre lenne szükség, mely azoknak megfelel. Találjuk szérszámra a teret és időt, ezzel minden empirikus szemlélet tiszta formájában, melyeknek a priori tiszta szemlélet felüli meg, ez pedig lehetővé tesz a priori szintetikus ítéleteket. Ter és idő empirikusan reális, ha minden tapasztalat lehetségenként feltételeként tekintjük, és transzcendentálisan ideális, azaz „semmi, mihez minden tapasztalat lehetségenként föltételét elhagyjuk, s mint olyas valamit, ami maguknak a dolgoznak szolgál alapul, tekintjük.” (KANT: A TISZTA ESZ KRITIKÁJA, Budapest 1891. Filozófiai írók tira IX (47. o.)

Az így kapott szintetikus a priori ítéletek azonban nem érvényesek egy lehetőséges tapasztalat határával túl, mert „... a dolgok, melyeket szemlénünk, magukban nem azok, amiknek szemlénjük. Hogy mik a dolgok magukban... merőben ismeretlen marad előttünk.” (55 o.) Ez a transzcendentális estetikai lényege.

Tapasztalat csak érzetek különfélésegről szolgáltatja, de a tárgyat csak az értelemben hozzájárulással hozhatja létre. Mert az érzetek térfelügyelegymálléltetéshez, időbeli egyszerre-előfordulására nem bizonyítja, hogy azok egy tárgyhoz tartoznak; mint ahogyan a terület különfélével, időbeli elválasztottság sem jelenti, hogy különböző dolgokról van szó, az érzelmet különfélésségről a szubjektum tevékenységének kell egységre hoznia. Ez a „gondolkodás spontaneitása”, a cselekvés egysége, melyel a képzetelek sokféleségtől egy közös képet alá hozom. Ez a cselekvés többé, az értelemben általában tehát az itélés tehetősége (74 o.). Az érzékkiség különféléjét az értelemben empirikus szintézisben hozza egységre funkcióival, (mennyiséggel, minőséggel, viszony és mód szerinti ítéletekkel), majd ezt – ugyanazokkal a funkciókkal – tisztá értelmi fogalmakkal, kategóriákkal egysége alá hozza. Az empirikus szintézisből származó fogalmaknak tárgyi megfelelője a tapasztalatban adható, mik a kategóriák számára illeszni nem tudunk, a mennyiséges, a minőségi stb. általában, a mennyiséges, a minőségi stb. általában, a mennyiséges, a minőségi stb.

talában nem mutatható fel a tapasztalatban. Ezek üres fogalmak, mert objektivitásuk más fogalmakból sem döntethető el (mivel alapfogalmak). Levezetésük csak transcendentális dedukció lehet, mely szintén a fogalom objektív, ha a priori feltétele annak, hogy tapasztalat egyáltalán létrejöhessen. A kategóriák a tisztá értelmezhet taroznak, az értellem lehetségekkel alapján tulajdonképpen az „első értelmi ismeret...: az appercepció eredeti szintetikus egységekkel alapítéte.” (87 o.) Mivel a tárgy (tapasztalat) valamely különfélének a szintézise egy egységen — a szintézis maga pedig csak az appercepció egysége alapján lehetséges — a tárgy (tapasztalat) lehetségeinek alapja az appercepció eredeti egysége, ez tehát objektív,

s általa közvetve a kategóriák is.
A kategóriákat táblázatban adja, melyhez az értélem logikai funkciói szolgálnak alapul. Négy csoportot kapunk mennyiség, minőség, viszony és mód szerint. Ezek besorosztása trichotomikus: a harmadik minden előzőt kettő szintjére, de nem származ-

Megjegyzések a „TISZTA

tatható belőlük. A felosztás a következő lesz: Mennyiségszerint – egység, sokaság, mindenesség, minőségszerint – realitás, határolás, negáció; viszony-szerint: inherencia-szubszistence, causalitas-dependencia, actio-passio; mód szerint lehetőség; lehetetlenség, lét-nemlét, szükségszerűség-véletlen. Mennyiségs és minőségs matematikai kategóriák, melyek az empirikus vagy tisztta személlyel tárgyalva vonatkoznak, viszony- és mód dinamikusak, azaz tárgyaknak egyenmához vagy az értélelméhez viszontartott létérele vonatkoznak.

nyitott létérele vonatkoznak.
De értelem és érzékség teljesen egymáson kívül esnek, ezért ... kell egy harmadiknak lennie, mi egrérszt a kategóriával, másrészt a jelenséggel egyenmű, s az előbbinek az utóbbira alkalmazását lehetséges teszi. Ez követkő képzetnél tisztának — s mégis egrérszt intellektuálisanak, másrészt érzékelni kell lennie. Ilyen a transzcendentális séma." (118 o.) A transzcendentális időmeghatározás tesz eleget ezeknek a feltételeknek, mert egyenmű egrérszt kategóriával, (a priori szabályokon alapszik), másrészt a jelenséggel (mert a különfélének minden empirikus képzetben bennefoglaltatik). minden kategórianak megfelel egy séma, s ennek alapján a priori szintezési alapítételeinek rendszere a következő lesz:

A következő lesz:
1. — a szemlélet sarktételei. Elvük: „ minden szemlélet extenzív mennyisége.” (132 o.) Az empirikus szemlélet nem más, mint a különfélé gyenneműnek szintézise. A szemléletbeli különfélé gyenneműnek tudata pedig „a mennyiségek fogalma.” (132 o.)
A bonyítást érdemes nyomonkövetni: A jelenség terén és időben való szemléletet tartalmaz. Ez a szemlélet a prioritájára alapja minden jelenségnak. Az empirikus szemlélet, mely a jelenséget adja, nem más, mint a különfélé (gyenneműnek) szintézise. A szemléletbeli különfélé gyenneműnek tudata pedig a mennyiségek fogalma, tehát a jelenségek mind extenzív mennyi-

A második téTEL, HOGY A SZEMLÉLET A PRIORI ALAPJA minden jelenségnak, nem igaz: Egy meghatározott szemlélet minden empirikusan járul hozzá egy meghatározott jelenséghöz. Hogy e nem igaz téTELBŐL mégis sikerül bizonyítania — SÓT A TOVÁBBI BIZONYÍTÁS FELESLEGES KÖRÜLMÉNYESKEDÉS, MERT A TÉTEL ÉPPEN A BIZONYÍTANDÓ — ÁLTALÁNOS ÉS KÜLNÖRS DIALEKTIKÁJÁN ALAPSZIK. MERT ELLENNTÖMDÉS VAN A SZEMLÉLET ÁLTALÁNOSÁGÁ ÉS KÜLNÖRSÉGE KÖZÖTT: A SZEMLÉLET ÁLTALÁNOS SZÜKSÉGSZERŰN ÉS A PRIORI MÉDON JÁRUL AZ ÁLTALÁBAN VETT JELENSÉGHÉZ. EZ A FOGALMI MEGHATÁROZÁS, ERRE VAN SZÜKSÉG BIZONYÍTÁSHOZ IS. AZONBAN EZZI SZELLÜLTJE KÜLNÖRS MEGHATÁROZÁSSÁ EGY KVANTITATIVITÉLTÉBEN — (AZONNAL KÍTŰNIK, HOGY MÍRT) — A KÖVETKEZŐKÉPEN: „Minden jelenséghöz a priori járul hozzá a meghatározott szemlélet”. Ez így már nem igaz, de annak tartja, mert hallgatólagosan az előbbi fogalmi meghatározást érti rajta. Az ILY módon KÜLNÖRS SZÉTHULLATTOTT ÁLTALÁNOST MOST MÁR CSAK ÚGY TUDJA EGYSÉGRE HOZNIA, HAH ELVONATKOZTAT A MINŐSÉGI MEGHATÁROZOTTSÁGTól. DE NEM VONATKOZTATHAT EL A MEGHATÁROZOTTSTÓL ÁLTALÁBAN, IGY MEGMARAD A TISZTA MENNYISÉGI MEGHATÁROZOTTSÁG — ÉS EZZEL mindenben VAN BIZONYÍTVA.

Az általános meghatározottság felbontása különössé (az ítélet kvantifikálása) azért volt szükséges a bizonysítás folyamán, mert saját alapfeltevései ellen szól: kitüntető belôle, hogy a szemlélt igazsága szerint szintén valami általános, nem pedig tapasztalás. Ebből következik azután az is, hogy a mennyiségi meghatározás elkülnitése nem absztraktió, elvonatkoztatás a mindenből, hanem éppen ellenkezőleg: a mennyiségek a befejezett mindenből, ennek megszűnve-megmaradásából jön létre.

Együtt láthatjuk azt is, hogyan szűnik meg magánvalósága szerint az az egyoldalúság, amely az értelem ellentétes elveit (egység és sokaság) különbövasztja, és egyiket az értelem, másikat a tárgyi világ számláljára írja: Kant maga mondja ki, hogy a jelenség extenzív mennyiség, vagyis egyek szintézise a térben, de akkor ezek olyan egyek, amelyek a szubjektum kívül esnek. Az értelem használataban szintén ellentmond saját elvénél: engedjük meg, hogy a tárgyi világ a külön-

fele halmaza, az én pedig az azonosság elve, mely azt egységre hozza. De ezt nem teheti másként, mint a különféle elhagyásával, ekkor azonban vagy nem marad semmi a tárgyban, vagy csak az elmaradt egysége mozzanata marad, de ez maga az én. Ez továbbá színtelen csak mint absztrakt állhatna fenn, mert minden meghatározottsága, melyet még ha önmagából is fejleszt ki, a különbösz (számára idegen) elvére tartozik.

2. — Az észrevevés anticipációi olyan ismeretek, melyekkel az empirikus ismertető tartozót a priori megismerhetjük és meghatározhatjuk. Elvük: „ minden jelen ségen a reálának intenzív mennyisége, azaz foka van.” (134 o.) Erdekes, hogy a „tapasztalatnak épen abban vágunk előre, ami anyagára vonatkozik” — ez megegyezik azzal amit fentebb említettünk az általában vett tapasztalatról.

3. — A tapasztalat analógiáinak elve: „Tapasztalás csak az észrevételek szükséges kapcsolatának képzete folytán lehetőséges.” (140 o.) Három van belőlük — a transzcendentális időmeghatározás hármonizsztikának analógiáként: a) a szubsztanciára megmaradásának tétele. Bizonyítás: a jelenségek időben változnak de az idő maga nem változhat (nem szűnhet meg). Az idő azonban önmagában észre nem vehető, ezért a tudat kifelé fordul, és analógia útján az érzéki világban tételezi a megmaradtot mint szubsztanciát. Itt kapjuk két reflexios fogalmat, a „változás” és a „megmaradás” ellentmondását: Az első szerint minden változás, de akkor maga a változás is, vagyis saját elletételebe megy át, tehát megmaradás lesz. Igazsága szerint ez azt jelenti, hogy minden megmarad”. Ez azonban újra sajátmagát szünteti meg: mert akkor a változásnak is meg kell maradnia, ezt kell teheti újra teteleznünk, de ez megint ellenetébe megy át és így tovább a végté-

személyes igazságukról, de az ilyenekről a végerlenig. Mindegyiknek igazsága a másikban van; a változás megmaradásnak, a megmaradás változásnak bizonynak, mindenkető ugyanaz a meghatározás, de csak ellentétes vonatkoztatva, ök maguk elvállaltakatosságukról nem igazak, hanem csak egymásba való átmenetüknek ez a folyamata. Azonban a teljes igazság nem fejezhető ki még ez utóbbit téTEL útján sem: mert ha az igazság jelentése után kérdezzük, újra csak a két fogalom egyikeivel határozzák meg, de akkor visszaestünk az előbbi állításra.

előbbi körfogásból, s állításaink amazok dialektikájának játszásérével válnak. — b) Az időbeli sorrend alaptétele az okság-törvény szerint: „minden változás az ok és okozat kapcsolatának törvénye szerint történik.” (148 o.) Egy jelenség esetében például közhözönből, hogy milyen sorrendben szintetizálom róla való érzeteimet, de egy változás esetében már nem, az időbeli sorrend ítében meghatározott. De az ok-ság csak ennek az időbeli sorrendnek analógiája útján való tételezése. c) Az együttlét alaptétele a kölcsönhatás vagy kölcsösség törvénye szerint: „Mind a szubsztanciák, amennyiben mint együttlét-vék észrevéhetők, egyetemen kölcsönhatásban állnak.” (161 o.) „...aból, hogy dolgoz azonc egy időben vannak tételezve, nem tudhatom meg, hogy észrevésekkel egymásra kölcsönösen következhetik... Ennél fogva értelmi fogalom kell ahoz, hogy mondham, hogy az észrevések kölcsönös rendje a tárgyban leír alapját.” (162 o.)

4. Az empirikus gondolkodás posztulatúmában általában. Ezek „... a modalitás alaptételei, ... az összes kategóriának a pusztta empirikus használatra való megismerésétől, anélkül, hogy transcendentális használatot megengednének.” (166 o.: a) lehetséges az, ami a tapasztalat formai feltételeivel megegyezik (t.i. a szemlélet és a gondolkodás tiszta formáival), b) valóságos az, ami a tapasztalat anyagi feltételeivel megegyezik (az érzettel), és c) szükségszerű az, aminek összefüggése a valóságossal a tapasztalat általános feltételei szerint van meghatározva. Kant ezekkel a meghatározásokkal a következő dolgot engedi meg: tiszta szemléleti formánaknak, kategóriáinak, alaptételeinknek transcendentális dedukciót adtuk – tehát ezek objektívek. Mégis egyszerűen nincs értelme azt állítani róluk, hogy szükségszerűek, valóságosak, vagy lehetségesek, amit bárki könnyen beláthat a fenti meghatározásokkal való összevetés

alapján. Továbbá az értelem valóságosan kifejeve nem egyéb, mint éppen a szemléleti formák, kategóriák és alaptételek rendszere, ezért ennek szükségszerűségéről és valóságáról sem beszélhetünk; mindez egészen másképp is lehetett volna, tehát megeghedhető (miivel nem cíafelhatalt) a mindenktől egészen eltérő érteleм, és ebből követve – a mindenktől eltérő ész. Továbbá az is következik, hogy a kategóriák táblázatába talán más kategóriákat is felvethetnünk, bármilyen „agyremet”, mert ha nem is tudunk nekik transzcendentális dedukciót adni, azért még nem állíthatjuk szükségszerűen, hogy nem is adhatnánk, espedig nem is a mindenktől eltérő érteleme, hanem éppen a milénkre vonatkoztatva. Mert az a tény, hogy valamely agyrem, önkényesen kitállt konstrukció alapján nem tapasztalhat meg tapasztalt létrejöttét, egyszerűen nem bizonyítja ennek lehetetlenségét, ahogy ezt a már fentebb kímutattuk. Igy aztán ha a kategóriák táblázatát egyelőre nem is támogathatjuk meg, teljeséggel illetően bizonyalanságban maradtunk.

Itt adja Kant Descartes problematikus idealizmusának cíafolait, „mely csak egy empirikus állást, t.i. ezt „Én vagyok” nyilvántartó kétségtelennek”. (170 o.) Cíatlaképen bizonnyal az ellentétes tételeit: „Saját lételem pusztá, de empirikusan meghatározott tudata bizonnyal tárgyak létéletét a térbén rajtam kívül.” A bizonnyal hosszadalmas és felesleges, hiszen empirikus tudat per definitionem feltételez különböző tárgyatokat. Továbbá azon alapszik, hogy Descartes „cogito”-ja empirikus állásnak (annak ellenére, hogy Descartes nem illyenek tekintheti, hanem közvetlenül bizonnyos – tehát prioritáris tételnek), – mivel kelégetőnek tartja saját bizonnyalit, amelyet szímerít önmagunkat csak, mint jelenséget írunk róluk meg (104 o.), minthogy (lásd a tisztá ész paralogizmusában).

Itt körvették azután a dolgozó felosztás-fenomenákrá (jelenség, érzéki való) és noumenonról (tárgy önmagában) tekintve, vagy más értelmi valóval. A „magánvaló” negatív értelemben vett noumenon: „...dolog, amennyiben nem tárgya érzéki szemléltetőnek” (188 o.). A noumenon fogalma problematikus: ellenmondást nem tartalmaz, de objektív realitása fel nem ismerhető, csak határfalomal, mely az érzékelés köréből körülírizza. „Mindazonáltal megsincs önkényesen kigondolva”... (190 o.).

Ezek után átér az Ész meghatározására. Az érteleм létrehozta az érzéki különféleknél egységet a kategóriákban, de ezáltal önmaga már nem maradt egység, hanem szétesett kategóriák és alaptételek sokaságára. Ez olyasmi, ami ellentmond az öntudat: transzszendens egysége természetén. Az ész feladata ennek az ellentmondásnak a megszüntetése, „az érteleм szabályainak egysége — elvek alatt.” Az ész így elvekből való ismertet lez, „melyben a különböző az általánosban fogalmak után ismert meg.” — ez nem más mint az értelmi következtetés formája. A viszony kategóriái szerint háromfélék következtetés van: kategórikus, hipotetikus és diszjunktív. Mostmár az ész „... logikai használatában ítéletének (a zárttételek) általános főtételét keresi..., és az értelmi következtetés maga sem egyéb ítéletnél főtételének így általános szabály (felső tétel) alá való foglalása segítségével..., és szabály ismét ki van téve az ézs ugyanazon kfsírételek, és így (proszillogizmus után) a föltétel föltételét kell keresni, ameddig lehet...” (219 o.). Az ész sajátos feladata és principiumpa tehát „az érteleм feltételezett ismeretéhez megtalálni a félteletet” (u.o.). De ahhoz, hogy a térel a tiszta ézs principiuma lehessen, még egy feltételezés van szükség, arra, hogy „ha adva van a föltételészett, akkor az egymásnak alárendelt föltételek egész sora, mely ennél fogva maga föltétlen, szintén adva

Az feladata tehát a föltétlen, a vég-telen megkeresése. A vég-telen meghatározottság Kant eszmének nevezi. Megismerő tehetőségeink „...sokkal magasabbra tör, mint jelenségeket szintetikus egységre szerint csak sállíthatnának, ...eztink természete szerint oly ismertetik szárnynál, melyek sokkal távolabbi érnek, sem hogy bármely tapasztalat adta tárnyelük valaha megfélhetne, de amelyeknek mindenazonáltal megvan a realitásuk.” (223 o.) Az esznék transzcendenciális dedukciója csak szubjektív, és abban áll, hogy szükségszerű észbeli következetést útján

ÉSZ KRITIKÁJÁ” -hoz

jutunk hozzájuk. A következetés három említett formája szerint három eszméhez jutunk: a feltételek során felfelé haladva az alanyhoz, mely már semminék sem állíthat, a feltételez, ami már nem feltételezett; a nembez, amely maga már nem faj." A transzcendentális észbeli fogalom a feltételek szintézisében való abszolut összességre vonatkozik, és minden csupán az abszolut, azaz minden tekintetben feltétlenül végződik" (229 o.).

Mostmar ez az eszme, a félteletben teljesen formalis, meghatározatlan, szükséges valík további meghatározására; ez pedig csak kategóriák által, spekulatív úton történhet, hiszen olyan tárgyról van szó, mely tapasztalatban nem adható. Igy szintetikus a priori ítéletek jönök létre, melyek azonban teves következtetésekben alapulnak. Ez a transzcendentális látszat, "Természetes és elkerülhetetlen illúzióval van dolgunk, mely maga szubjektív alapelveken nyugszik, sz azokat objektívül tünteti fel." (214 o.) Az ész teves következtetésekhez, ellenmondásokhoz jut, de az ellenmondás nem a tárgyban van, hanem az észben. Ez mostmár a legkevésbé sem nyugtalannítja, megelégszik a megállapítással, hogy ilyen az ész természetén, nem pedig kontárság eredménye. Itt aztan kissé furcsa, hogy az illúzió alapja összetévesztés (szubjektív alapelveket objektívnek tekintünk), de azért mégsem történik kontárkodás. Az, hogy a tévedést természetes, eléggyé meghatározatlan, hiszen olyan tévedés is természetes, amely nem tudásból fakad. De ugyanakkor a tévedés, az illúzió elkerülhetetlenül is, vagyis flüggetlen tudástól és nem tudástól, tehát szükségszerű. Igy azonban kérdésséssel valík, hogy valóban illúzió és látszat-e az a fogalom (itt eszme), amely megfelel a tárgy (itt az ész) természeteinek; hiszen ez megfelel a kanti igazság-meghatározásnak is: fogalom és a róla való szemlélet megállapítása.

Az ősz feladata a végéten megragadása lett volna, a különöst az általánosból fogalmak útján megismerni, önmagát önmagában meghatározni. Ez a feladat azonban megsoldatlan marad, transzcendentalitászt keletkezik, ez a látszat csak szubjektív, a dolog maga megmenekül az ellentmondástól. De ez az állítás is csak egy megengedhetetlen posztulátum, a kritika szemében pusztaban erre a tételerre lenne jogunk: nem tudhatjuk, hogy a dologban magában van-e ellentmondás, vagy nincs.

Közlelebbről tekintve a téves következtetéseket, az első a racionalis pszichológiával paralogizmusa, melynek alanya: a gondolkodó szubsztancia, a magánvaló transcendentális alanya, a descartes-i „cogito” vagy „az életnek az anyagban való principiuma” (214 o.). Ez tapasztalatban nem adható, de állítólag megismerhetem fogalmak utánj: „Ex az... En, vagy... (a dogma) pedig, amely gondolkodik, semmi egyebet nem tüntet elénk, mint a gondolatok transcendentális alanyát, melyet csak a gondolatok után, melyek az ő általmányai, ismerhetni meg, s melyről el különülten soha... fogalmunk sem lehet...” (u.o.). Mostmár a kategóriák táblázata szerint haladva a következőket állíthatjuk a kategóriák transcendentális alanyáról: Hogy szubsztancia, hogy egyszerű, hogy egység és hogy viszonyban áll terübeli dolgokkal. Mindezek az ítéletek azonban hibás következtetések zárttételek, melyek közül az első például így szó: amit csak szubsztanciáinként gondolhatok, az csak szubsztanciáinként létezhet, gondolkodó lényt (állatában véve) csak mint

szabó leny (attalának veve) csak mint szubsztanciál gondolhatók – tehát csak mint ilyen létezhet. A paralogizmus állításgal a quaternio terminorumban: a középfogalom a főtételeben olyan lény, amely „ minden tekintetben gondolható”, tehát úgy is, ahogy a szemléletben adva van, azáltalban azonban olyan lény, amely „csak a gondolkodás és a tudat egységre vonatkozóan tekinti magát alanyának”, vagyis a szemléletben nem adható. Mostmár azt, hogy a szubsztancia a szemléletben adható, Kant maga is tagadja, tehát a paralogizmus nem áll fenn; aminek inkább fel kellett volna tünnie Kant számára az, hogy szerkezete megegyezik az ontológiai istenbizonyítás szerkezetével.

Kiderül végül, hogy a gondolkodó szubsztanciát a kategóriák által sem ismerhetem meg: „Az öntudatnak minden modja a gondolkodásban magabán tehet még nem tárgyakról való értelmi fogalmak, hanem pusztta logikai funkciók, melyek a gondolkodásnak nem adnak a megszímesítő semmiféle tárgyat, tehet ennek

sem mint tárnyat." (243 o.) Továbbá „az tudat egysége, mely a kategóriáknak alap szolgál, itt az alanynak mint tárnyaknak szemléltetők vétektől, s a kategória erre alkalmaztatik. De ez (csak) Egység a gondolkodásban, s egyedül semmiféle tárnyat nem ad meg. A kategóriák alanya tehetazzal, hogy ezeket gondolja, önmagáról, mint a kategóriák tárnyáról nem nyerhet fogalmat; mert hogy ezeket gondolhassa, alapul kell vennie tiszta önismerettel, tehát azt amit éppen meg kellett volna magyarázni." (250 o.) Ez röviden azt jelenti, hogy az én a kategóriák alanya, de a kategóriák nem állítmányai alanyuknak, mert ez a meghatározás körbenforgás lenne: az én magában őszén meghatározatlan, nem tudni hogy mi; igazi tartalmát meghatározása, a kategória adná, de hogy kategóriát gondollassanak, feltételeznek kell az ént. Kant kímatalja ezt, de nem veszi észre, hogy önmaga ellen szól: az én külböns meghatározottságában kategória, a kategória általában véve éppen az én; ez a fogalom általekítéjá, szabad önmeghatározása, — éppen a keresett végtelenisége.

Ez a végtelen azonban csak szubjektív marad, vagyis szükségünk van rá a tapasztalat egysége céljából, de nem tudhatjuk, hogy objektive létezik-e. Ennek tötelezettsége paralogizmusról alapszik, mely ommán származik, "hogy az én eszményét felcséréljük egy minden tekintetben határozatlan fogalommal gondolkodó lényről általában. Onnanmagam gondolom egy lehetséges tapasztalt céljából, s azt követeztem, hogy létezésemről a tapasztalaton és ennek empirikus feltételein kívül is lehet tudatom. Következésképpen a lehetséges elvonást empirikusan meghatározott létemről felcséréljük gondolkodó énem elkölnöthető lehetséges létezésének állítólagos tudatával." (253 o.)

A hipotetikus következtetések fonalán haladva a feltételek regresszív szintezésben eljutunk az abszolút feltétlen (a feltételek összeségéhez) észszerűségéhez. Amikor azonban ezt meghatározásnak akarjuk alávetni, kiderül, hogy egymással ellentétes állításmányok egyformára szükségszerűséggel állíthatók róla, tehát egymásnak ellentmondó tételek származnak. E törhetetlen állapot megszüntetése általábanosan az lesz, hogy az ellentmondás nem a dolog maga illeti, hanem csak az észt, mert az abszolút feltétlen csak eszme, nem tár-gyi való.

Az antinomiák a kategóriák táblázata alapján származnak, így négy van belőlük. Az első a tapasztalat egész összetételenek abszolút teljesessére vonatkozik, az ebből időben eltérő tétellek: „A világ terben és időben határolt”, valamint „A világ terben és időben határtalan.” A bizonyítás reducito ad absurdum, kimutatja, hogy az ellentétes tétel eltérődéshez vezet, tehát nem lehet igaz. Ezell kapcsolatban nem emeli ki, hogy nemcsak állíthatók, hanem tagadhatók is szükségszerűen. A bizonyítás ilyenformán hangszik: Engedjük meg, hogy határtalan. Akkor minden időpontról végtelen időnek kellett volna lefolynia; másrészt csak térbeli részeink szintzézise útján lenne adható mint egész — de a szintzézis soha nem fejezhető be. Tehát határoltnak kell lennie. — Engedjük meg, hogy határolt. Akkor kezdte előtt üres időnek kellett volna lennie, sőt egyáltalán nem lett volna idő, de keletkezés csak időben lehetőséges; másrészt csak üres tér határolhatna, de az üres tér — semmi, vagyis nem határolhat. Tehát határtalannak kell lennie.

Az eleaiak dialektikája ennél konkrétabb. A „világ” maga színtelen csak meghatározottság, így ellenére csak határ. Nem az a probléma, hogy határolt-e vagy határtalan, hanem az, hogy önmagában veve melyik meghatározás az igaz: a határ vagy a határon való tülményes. A világ és a semmi ellenértéke állítása helytelen: a határ (valamit) tisztá lét általában, egy meghatározottsággal. A semmi ezzel szemben csakis tisztá lét, meghatározottság nélkül, meghatározottság mága csak magánvaló. (A körözésszegés logika nyelvén ugrás a felosztás alapjában: ellenértéke állítja a nemet, egyik fajtával.) Az igazi ellenértékké állítás a fenti: határ és azon való tülményes. Az értékelni határt talál maga előtt, keresi tehet a határolót. Mindkettő reális, önmagában megálló érzéki valónak.

végzém — gondolatban. De elfeledekezí ez a felfogás arról, hogy a határ különösségekben meging csak nem reális, mert éppen egy másik határ (egy határoló) által, az ami — tehát már puszta léteből tülményt önmagán. Igy a határ — határon való törökölés, ez utóbbit pedig határ. Egyik sem igaz önmagában, hanem csak egymásba való átmérítéseknek ez a folyamat. Ide nem jut el Kant.

A világ mint egész nem adható szemléletben (tapasztalatban), hanem csak egy regressus ad indefinitum („az empirikus feltételek sorában soha ne vegyük fel abszolut határt, mert ez maga is másik határt tételez fel.”). De hogy a világ úgy, amint önmagában van, véges-e vagy végtelen – értelmetlen kérdés.

A második antinómia a felosztás teljeségére vonatkozik; „Vannak egyszerű részletek (atomok)” és „Nincsenek egyszerű részletek (minden a végtelenleg osztható)”. Ezek már ismertek, nincs mit hozzátennünk; a Kritika eredménye szerint ez is csak a szubjektumban levő ellentmondás.

A harmadik a származás abszolut tel-

jessége iránt érdeklödik: van, illetve nincs szabadság. Ebből a magára irányuló és a másra irányuló reflexióink ugyanazak a játéka sorának, amit már eddig is elmondunk. Ok, és okozat önmagukban nem igaz meghatározások, hanem csak egymásban való reflexiójuk, egymásba való átmenetük folyamata az: az okság van, ez az egyedüli igaz. Mint ilyen azonban újra visszaesik és mozzanatainak egyikében télezzük, mint okozatos (vagyis azt kérdezük: mi az okság oka?). Oka egy másik legyen, az ó másá pedig a szabadság. Igy igazsága okában van, ez lesz téhát az igaz: minden szabad. Akkor azonban az okság maga is az, nincs szükség okára, ezzel a szabadság elérés: de fagy az oksár lesz igaz, ezzel kezdődik előlről a körforgás. Önmagában mindenkitől egyoldalú volt — igazsága a másikba esett, de mindenkitől azonos meghatározott volt: az oksár lényege szerint szabadság, a szabadság igazsága pedig az, hogy okság. Az irazi szabadság, a fogalom csak egymásba való átmenetüknek ez a folyamata lesz.

Kant megoldása itt eltér a többiből: az észben magában sincs antinómia, mert más vonatkozásban állítjuk az ellentétes predikátumokat, egrészt empirikusan adható, másrészt intelligibilis dolgokról.

A negyedik antinómia a létezés függésének abszolút teljességből származik; van, illetve nincs evy feltétlenül szükséges lény, mint a világ oka. „Az antinomiaiból... kiutunk marad, ugyanis az, hogy minden a két egymással összefüggő tétele különösből vonatkozásban egyszerre lehet igaz.” (245 o.)

A megoldás általában az, amit már említettem, az ellentmondás az észben van, mert hibás (dialektikus) az a következtetés, amely azt a dolgoknak masznak tulajdonítja. Továbbá szükségeszerű az ellentmondás, de ezt megint nem gondoljunk komolyan, mert azt írvek szík bizonyítani, hogy különöző vonatkozásokról van szó, tehát tulajdonképpen nincs itt ellentmondás. Az abszolút teljesleg észelvé érvénytelen, mint maszulban valáig dolszoknak konstruktív alapöttele, de érvényes, mint a lehetséges tapasztalat folytatásának szabálya.

Ha mostmár a diszfunkció következtéteset veszük alapul, elíutjuk a tiszta ész ideálhához, az eszményhez. Elnevezéséül: éslény (ens originarum), legtöbb lény (ens sumnum), minden lény tény fens entitum, legegybenben: Isten. Ez a legredelisabb, szükségszerű lény. A harmadik kizárasának formális-logikai tétele szerint egy dolgot minden lehetőséges predikátum és azoknak negaciói közül egyiknek szükségszerűen meg kell illetnie: Isten az összes pozitív állítmányról megilletik. Ez eszváltal transzcendentális ideal, mérték minden dolog számára, melyet alapul szolgál amazok teljes meghatározásához. Az ész „...nem teszi fel ilyen lény létezetét, mely az ideálnak megfelel, hanem csak az eszményét...” Az ideál „ minden dolog minfáképe, melyek ... mint fogvatékos másolatok innen veszik az anyagot lehetőséghükörő ... azt többé-kevésbé megközelítik, ... mégis végtelenül távolmaradva attól.” (355 o.).

csak határozatlan tapasztalatot, azaz valamely létejt vett empirikusán alapul), és ontológikus bizonyítást, mely elvonatkozott minden tapasztaltnál, és egészen a priori fogalmuknál következett. Kímatta, hogy az első kettő szintén ontológikus bizonyítás, de felesleges körülüményeskedés segítségével azzal a látászt adja neki, mintha valami különöző lenne. Ezután bizonyítja, hogy az ontológikus bizonyítás lehetetlen, illetve hibás a cartesiusi levezetés: Isten tartalmaz minden realitást, a létezés realitás, tehát Isten a létezést is tartalmazza, vagyis létezik. Továbbá a lét nem is tartalmi meghatározó (nem „realitás”), hanem csak valaminek a megismerőképesséhez való viszonya – mondja Kant, – mely a tárgyat magát nem illeti, hanem kívülről járul hozzá. Tehát nem az lesz a főkérdes, hogy Isten önmagában véve van-e vagy nincs, hanem az, hogy adott-e ilyen lehetőséget tapasztalatban, vagy sem? Eserzett „van” annyit jelent, hogy számorra van, „nincs” pedig azt, hogy számorra nincs. Arról azonban, hogy Isten önmagában véve van-e vagy nincs, nem mondhatók semmit, mert „... tudunk minden létezésről ... a tapasztalat egységehöz tartozik, és létezés ér téren kívül nem mondható, ugyan feltételeiben lehetetlennek, de oly féltevés, mely semmivel sem igazolható.” (368 o.) A legfőbb lény tehát csak szabályozó elv az ész számára, oly elv, melyre feltétlenül szüksége van, de amelynek meghatározásához tulkicsinek, tehetetlenek bizonyul. „A legfeljebb lény ... az észnek pusztán spekulatív használata számára pusztta, de mégis hibáltan ideál marad, oly fogalom, mely az egész emberi ismeretet befjelezési és betöltői, melynek objektív realitás ez uton nem bizonyítható ugyan, de nem is cáfárolható.” (389 o.)

Összefoglalva az eddigiakat, a következőkét állapothíthatjuk meg: hogy általános és szükségesről ismereteink lehessének, és egyáltalán bizonyossággal állíthatunk valamit, elengedhetetlennül szükségünk van szintetikus a prioritátekre. Az igazhoz azonban még valami más is kell: tapasztalati mérleg. Ennek küldönféléjét hozza egységre az értelem empirikus szintézisében; s az igazság abból adódik, hogy az így kapott tárgy megfelel a róla alkotott képzetnek. Kategóriaink igazsága számára azonban ez a kritérium nem megfelelő, mert az általános a tapasztalatban nem adható, az érzékek számára nem létezik; de objektívnek tekintjük ezeket, ha ki tudjuk mutatni, hogy feltétlenül szükség van rájuk a tapasztalat létrehozásához, és ezt nevezetű transzcendentális dedukcióinak.

A kategóriákkal az érteleм eredeti egysége újra sokaságáll hullott szét, ezt akárja megszüntetni, egyetlen elv alá hozni az ézs. Használata azonban ltt transzcendenssé válik: az egység céliból eszmékre van szüksége, de visszael használatukkal, s a tapasztalatra való vonatkozás nélkül, tárgyi valónak tekinti azokat. Igy elmentmondásokba keveredik, de ez csak a saját bája: a dolog, amint önmagában van, ettől szerencsén megmemnélük. Az ézs feladata kétből lesz: Az érteleм szabályokat egységre hozni, másrészt használatukat kizárolva egy lehetőséges tapasztalatra korlátozni, megakadályozva kiterjesztésüket dolgozni általában, ahogyan azok önmagukban vannak.

A Kritika legföbb eredménye tehát éppen ebben a korlátosában áll, valamint abban, hogy a magánárvíkokat nem ismerhetjük meg, még ha fogadjuk is, hogy léteznek: „Azhelyen a noumenon fogalma eszerint csak határfogalom, hogy az érdeklődés kérdezését korlátozza, tehát csak negatív használata.” (100)

tenet csak negatív használható..." (190 o.). Itt azonban olyan pontra érkeztünk, ahol már nem elegendő a pusztta transzendentális dedukció, és a létezés problémája nem maradhat független. Mert az értelmet korlátozni, óvni a tapasztalat határain kívül való, kalandozásról csak akkor kell, ha egyszerűen van valami e határokban kívül, ha léteznek magánvalók. A Kritika tehát, miközben azt bizonyítja, hogy ezeknek lehetősége elődhözhetetlen, vagyis nem bizonyítható, de nem is cáfolható, önmaga teljes égeszében azon a hallgatólagosan, dogmatikusan elfogadott tételek alapszik, hogy magánvalók léteznek. De mint már Kant bebizonyította, éppoly jogosult az ellentétes kijelentés is, miszerint nincsenek magánvalók, s ebben az esetben felesleges ötvösságának tűnik egy nemlehetős vészelytől óvni az értelmet. Végös eredményünk — éppen a Kritika szelleméhez tartva magunkat — ez kell legyen: nem tudjuk elődöntheti (sem bizonyítani, sem cáfolni), hogy szükség van-e az értelem és az ész korlátozására tehát magára „A tisztá ész kritikájára”, vagy pedig maradhat minden a régiben.

„Noch nicht und doch schon“

ZUR würdigung HERMANN BROCHS

Das Hauptanliegen der Brochischen Dichtung ist die Würde und Größe des Menschen, das Ringen darum in der Zeit, in der es keine Lösungen mehr gibt, das Los der Menschheit im allgemeinen und des Einzelnen, des Künstlers im besonderen, *Noch nicht und doch schon... zwischen zwei Zeiten stehen wir, Augustus; nenne es Zuwarthen nicht Lere!*, sagt Vergil in Brochs Hauptwerk „Der Tod des Vergil“ seinem Freunde Oktavian, der das Aufklaffen der ungeformten Zeit fürchtet.

Der geistige Kosmos in den Broch hineinwuchs, und in dem er seinen genau bestimmten Platz behauptet, läßt sich mit dem Begriff „Zwanzigstes Jahrhundert“ nur sehr vag umreissen, die Mannigfaltigkeit seiner Problematik, und die Versuche sie in der Kunst zu lösen, nur sehr ungenau mit „Moderner Literatur“ bezeichnen. Was die Tradition noch zu bieten hatte, was verworfen und neu geformt werden sollte, das beweist neben Thomas Mann, Kafka, Musil, in hohem Maße auch das Schaffen Hermann Brochs.

Die Endphase des Bürgertums, das Aufkommen einer neuen Gesellschaftsordnung, sie verlangten Entscheidung, und die Moralisierung, die daraus erfolgen mußte, prägte jeder rein-ästhetischen Weltanschauung den Stempel der Frivolität auf. Jede Endzeit, jedes „Noch nicht und doch schon“ dialektisch erfaßt, ist gekennzeichnet von einem Verfall aller bestehenden Ordnungen und überkommenen Werte, gleichzeitig aber auch von einem Suchen nach neuen positiven Kategorien. Und vollends durch die Kriege und den Faschismus, wurde der Mensch vor die Frage völligen Untergangs gestellt. Vor allem die Künstler sahen eine ungeheure Verantwortung auf sich lasten, und logischerweise ist das Problem der ethischen Schuld eines der meistbehandelten in der modernen Literatur. Das Verlorene im Labyrinth einer solchen Welt zu zeigen, rückt Broch an Kafka heran, es aber auch zu überwinden macht den Unterschied zwischen beiden aus. Die Fragwürdigkeit des Künstlers unter solchen Bedingungen, das Ringen um eine Sinndeutung der Kunst, dieses Hauptproblem der Thomas Mannschen Dichtung, ist die Kardinalfrage auch im „Tod des Vergil“. Broch war ein gewissenhafter Wissenschaftler, ein bedeutender Kenner der Mathematik und Physik, sein Weltbild, dessen Dynamik auf Albert Einstein hinweist, ist geometrisch gesehen vieldimensional, wie auch die von ihm verwendeten Symbole oft geometrisch sind. Erst als ihm die Wissenschaft und Philosophie unzulänglich zu weiterer Erkenntnis schienen, gelangte er, um eine Synthese zu finden zur Literatur.

Die psychologischen Komplexe und soziologischen Fragen Brochs sind denen Freuds verwandt, weichen aber in ihren Lösungen oft von ihnen ab, und, daß erst tiefstes Hinabtauchen ins Böse dem Menschen Einsicht in sein Wesen gestattet und ihn zur Erlösung befähigt, erinnert an Dostojewski, so wie der Versuch, den metaphysischen Ort des Menschen zu bestimmen, Hilke verwandt ist. Endlich noch der mystische Glaube an die Erneuerung der Welt in 2000 Jahren, der zu Stefan George hinführte. Doch kein Mosaik aus erborgernden Charakteristiken stellt Brochs Werk dar, es waren dieses die wichtigsten Zeitanliegen, deren Lösung, geschah sie auch von Künstler zu Künstler verschieden, diese doch verbindet und sie als spätbürglerische Humanisten ausweist. Parallel zu den Bedingungen und Umständen, zu dieser Lebensform gegeben sind, zu den Überlieferungen und Interessen, welche sie beeinflußen, aber ihnen auch entgegengesetzt, ist die geistige Vorrstellungswelt. Sie versucht durch Richtlinien des Comportaments und sittliche Maßstäbe die Gesellschaft zu humanisieren. Dadurch erersetzt sie das verlorengangene Allgemeine der Klassik durch positive ethische Postulate. Das Ziel einer Rettung, ein menschenwürdiges Dasein aller auf Erden zu ermöglichen, kann nur durch die humane Bereitschaft erreicht werden. Wo die Frage nach der Realisierbarkeit solcher Lebensform, wenn auch zeitweilig, verneint wurde, mußte unweigerlich auch die Daseinsberechtigung der Kunst fragwürdig erscheinen. Zweifeln und Verzweifeln am Menschlichen äußerten sich in ihrer Konsequenz als

Verzweifeln am Künstlerischen, Verlust des Glaubens und den Menschen, dem Sinn des Lebens, führten zu einer negativen Sinndeutung des Künstlers und der Kunst. Diese unlösliche Einheit zwischen Dichter und Dichtung beweist wahres Schaffen immer noch als „Bruchstücke einer großen Konfession“ (Goethe), und so wurde das Sterben Vergils fast zum Sterben Brochs.

Das Sterben Vergils beginnt mit nihilistischem Auftakt, der Dichter der „Aneis“ ringt mit der Lebensangst „bloß am Rande seiner Felder war er geschrüttet, bloß am Rande seines Lebens hatte er gelebt; er war zu einem Ruhelosen geworden, dem Tod fliehend, dem Tod suchend, das Werk suchend, das Werk fliehend, und dabei doch ein Gehetzter, ein Irrender durch die Leidenschaften des Innen und Aussen, ein Gast seines Lebens“. Kontaktlos mit seinem Werk, seinem Ich, seiner Heimat, fremd seinen Mitmenschen glaubte er, der Dichter werde nur gehört, wenn er die Welt verherrlicht, denn „bloß die Lüge ist Ruhm, nicht die Erkenntnis“.

Mit der „Ankunft“ beginnt das Fragen. Vollkommenes Versagen leuchtet Vergil auf allen Gebieten entgegen, als Mensch, Dichter, Erkenntnisucher hat er nichts geleistet. Im Gegenteil, sein Ich ist gespalten, losgelöst der Dichter vom Menschen Vergil, losgelöst von beiden von den anderen Menschen, Unstimmigkeit zwischen Innen und Aussen. Der Sinn des Dichters, des Menschen, der Sinn der Schöpfung schlechthin-sie sind ihm verschlossen geblieben. Die Liebe zur Frau, diese höchste aller menschlichen Aufgaben, war bedingt durch die „Gelheit der Zufallsbrunnen“, und die anderen Menschen führen ein „Gierleben der Oberfläche“, ohne Liebe zueinander, in Roheit und Gleichgültigkeit. Die soziale Ordnung, der augusteische Frieden wurden mißbraucht zu Ehrgeiz, Nutzen, Hetzjagd und Versklavung der Mitmenschen-er war ein Unfrieden. Doch tiefer noch muß Vergil verzweifeln, soviel, daß kaum ein Losreißen möglich ist, er muß durch die Elendsgasse, das Proletarierviertel Brundisiums, Stück um Stück seiner Überheblichkeit bricht zusammen, bis er nackt wird und hoffnungslos gegen sie.

Und mit dem Erkennen der Schuld beginnt der „Abstieg“. Die bisherige Erkenntnis führt nicht die wahre Verbindung mit den Menschen herbei, die Dichtung hat ihren Zweck nicht erreicht, sie, die „Ungeduld der Erkenntnis ist“, der freie Willen des Menschen ist Trug; Determinismus und fatales Schicksal regieren unabänderlich den Menschen, der bindungs-, wehr- und hoffnungslos dasteht.

Aber um einen neuen Weg gangbar zu machen, muß alles Erreichte in Erinnerungslosigkeit versinken. Und Vergil weiß, daß jedem Menschen die Sehnsucht nach Aufstieg innewohnt, auch wenn diese sich oft seltsam äußert oder sogar in Bösartigkeit umschlagen kann. Die harrenden Massen vor dem augusteischen Palast kennen sie, der Mutterinstinkt aus der Elendsgasse beweist sie. Gleichzeitig liegt hier der Ausgangspunkt einer potentiellen Erlösung, die durch das Gebot täglicher Liebe. Nicht Bildung, nicht die Nation sind das wahre Band, welches Vergil mit dem Landesherrn Plotius Tucca und dem Dichter Lucius Varius verbindet, sondern wahre Freundschaft. Echte Freundschaft ist es, die Vergil auch dem Mann der politischen Macht, dem Vertreter des totalitären Staates, dem Augustus, wenn auch nur für kurze Zeit, verbindet, und der Dichter bringt ihm das größte Opfer, er schenkt seinem Freunde Oktavian die „Aneis“, da „selbst die kleinste, stürzende Sekunde, die aus einer Menschenseele sich löst, größer ist in ihrer Ungefährlichkeit, als jegliches Werk“. Als dienender Mechanismus ist Vergil ein syrischer Sklave beigegeben, „Waise an Waise gefesselt, sind die Schar der Knechte und geschniedet zu endloser Reihe hat sie, die schicksalsentblößt sind, das Schicksal zur Gnade erkoren, den Bruder im Bruder zu wissen“. Auch er hilft Vergil weiter: „jener ist ein Held, der die Entwaffnung erträgt...“, und Vergil versteht, die zeitlose Wahrheit dieser Worte, ist doch der Friede „irdisches Sinnbild überirdischer Todesaufhebung“. Menschenliebe kennt keine sozialen, nationalen oder Rassenunterschiede, Vergil,

Tiefpunkt seines Schaffens erreicht, „doch schlummert der Erlöserwunsch nicht im Dichter mit noch weit größerer Traumesgröße, als in allen andern Menschen“ Daraus und aus der Überzeugung Dichter und Dichtung beweist wahres Schaffen immer noch als „Bruchstücke einer großen Konfession“ (Goethe), und so wurde das Sterben Vergils fast zum

die soziale Ordnung seiner Zeit, in der die Sklaven als Ungeziefer galten, leugnend, verbrüder sich mit ihm. Der Sklave wird zum Symbol des Liebesgesetzes zwischen dem Menschen schlechthin. Die Liebe zur Frau, ist, wenn sie über das Tierische, die reine Geschlechtlichkeit, hinausfindet, ebenfalls führend aus dem Unheil.

So bleibt dem Sterbenden nur noch eins zu klären: die Liebe zum Künstler zum Göttlichen, als irdische Pflicht jedes wahren Künstlers. Auch hier ringt sich Vergil-Broch durch, zu strenge Forderung an sich selbst ist verborgener Stolz, Hybris, und wahrhaftig schuf er die „Aneis“ erst, als er erkannte: „Ich darf die „Aneis“ nicht verbrennen!“ Denn in jedem Menschenkreis bleibt der Mensch seine schenker bleibt ein ungetaner Rest, Fluch und Gnade liegt im Künstlertum, in der Unstimmigkeit, in der das Werk verhaftet bleibt „liegt nicht nur des Menschen Unzulänglichkeit, sondern auch seine Gottesnähe, nicht nur Blindheit, sondern auch Ahnungs Kraft und so, über sich selbst und den, der es geschaffen hat seit hinausreichend, macht es den Schaffenden zum Schöpfer, zwischen der Stummheit des Gottes und der des Tieres steht das menschliche Wort“. Sterbend kann Vergil Broch gehen, Gutes und Schlechtes. Der Lorbeerabschöpfung, den ihm Augustus schenkte, — orphisches Symbol der Erfüllung, — leuchtet golden. Nicht von der Kunst fand Vergil den Weg zum Menschen, sondern vom Menschen gelangte er zur Kunst. Die Etappen seines und auch Brochs geistigen Weges können mit „Dichten und Erkennen“ und „Erkennen und Handeln“ überschrieben werden. Es sind dies die Titel seiner beiden Essayblätter.

Im letzten Buch des Romans gestaltet Broch mit großer visionärer Kraft das Eingehen Vergils in die Unendlichkeit, geleitet von der Liebe, symbolisiert es seine Verbindung mit dem All. Seine Zukunftsvision zeigt ihm die Zeit eines kampflosen Friedens. Die Vielschichtigkeit der erlebten Formen der Liebe sind nichts anderes als Humanität. Doch Broch weiß: Humanität bedeutet Kampf, und ein ständiges Wachsen ist zu ihrer Erringung und Erhaltung notwendig. Broch hat, wenn nicht den besten, so doch einen möglichen Weg gezeigt, er hat für Humanität gekämpft und das ist sehr viel. Als Künstler hat er seinen Platz neben Kafka, Musil, Thomas Mann, gehört mithin zu den größten Epikern, welche Deutschland in der Weltliteratur des 20. Jahrhunderts vertreten. „Du sahest den Anfang, Vergil, bist selber noch nicht der Anfang, du hörest die Stimme, Vergil, bist selber noch nicht die Stimme, die fühltest das Schöpfungsherz pochen, bist selber noch nicht das Herz, du bist der ewige Führer, der selber als Ziel nicht erreicht: unsterblich wirst du sein, unsterblich als Führer, noch nicht und doch schon, dein Los an der Wende der Zeit“.

Dieser Anfang heißt Menschlichkeit, und Broch hat das erkannt, seine Stimme erhob er gegen Krieg und Verbrechen, gegen Faschismus und Versklavung des Menschen, und er wird leben als Führer...

Der „Tod des Vergil“ wurde zur Wiedergeburt seines Schöpfers, der als Lehrer der Schönen und Guten, Erhabenen und Ewig-Wirkenden, als Lehrer der Menschlichkeit und nicht zuletzt als Künstler den leeren Abgrund der Zeit überwand, durch Zuwarthen, Zukämpfen über die Endphase des Bürgertums hinausstrebt, denn so lange es Menschen gibt, wird Humanität immer die höchste Daseinsform bleiben. Durch die Konsequenz des Gehöns aus dem „Noch nicht“ gelangte Broch zum „Doch schon“, „Noch nicht und doch schon“, das ist faustisches Los.

Sie ist auch der Schluß des Romans nicht als Surrealismus, nicht als abstrakte Überwirklichkeit zu verstehen, sondern als Symbol des Weiterlebens im Wort, das einen geistigen Kosmos ergreift. Und dieses Wort heißt hier:

HERMANN BROCH!

BERND KOLF

Însemnările lui Lafcadio

Fantastic bărbat, din neamul celoră cu care te culci în gînd și te scoli răscotit — Lafcadio, umbra ta de anahoret bîntuite în memoria cititorului. Măsură tragică pentru acel cititor din vocație intîlnită cîndva de Italo Calvino pe o faleză, există din propria sa existență apriorică, constituind în același timp, prin dublare, aprioricul cititorului tău unic. După chipul și asemănarea eroului gidian acest devorator al lecturii se deosebește printr-o unică trăsătură care-l asemănă în același timp cu Lafcadio. Cititorul există pe de o parte numai funcțional, prin literatură, prin întrebuiantă tuturor valențelor sale receptive, prin dăruire — personalizându-se deci. Lafcadio există în zodia impersonalizării totale, nemanifestat, în afara literaturii. El este mereu disponibil, își impune să nu se lanseze în nici un act care să-l consume. Lafcadio este o viață în expectativă, nepregătitindu-se totuși nici pentru o dăruire totală la antipodul micilor dăruiri cotidiene. Existența lui Lafcadio este assimilată de o singură stare permanentă a integralului, ca un ecou al versului rîskean, căci:

„orice lucruri cărora mă dăruiesc devin bogate și mă cheltuiesc“.

Iar odată dăruiindu-te proiecția ta spațială și mai ales temporală este imperfectă și incompletă. Transcriu din aceasta contabilitate intimă:

„Pentru că am avut eu ultimul cuvînt —
1 punctă
„Pentru că am plins astăndî de moartea lui
Faby — 4 p.“

Ce este tot acest sistem de autopedepeisare dacă nu trădarea conștiinței responsabile, responsabilitatea față de sistemul conceptual ce ti-l-aș ales? Chiar și în funcție de această lipsă de cauze Lafcadio este fidel concepției sale.

Dacă pentru un indreptător exces sentimental teribilul erou își administrează patru impunături de căută, atunci care să fi fost măsura pedepsiei pentru acul literar, în ultimă instanță tot o slabiciune, o dăruire perverțită, esteticizată, studiată. Să mai mult: dacă Lafcadio ar fi fost, să zicem, tentat să scrie și sistemu său central i-ar fi dictat o pedeapsă extremă pentru această izbucnire, atunci pentru acul literar irresponsabil și gratuit ce pe deasupra să-si fi inventat?

In imaginarii caiet al lui Lafcadio consemnată nonvalorul literare și-a structură pe un cerc vicios, adică nici n-ar mai putea exista față de această logică excesivă. Căci, din păcate, aceste producțe ale acutului literar gratuit sunt o realitate, o „modă“ poetică cum o numește St. Augustin Doinas, și surprinzător, realitatea lor este tot atât de diversă și pare, concordind cu varietatea adeseavălor valori. În pagina revistelor de literatură, de o abundență uneori impresionantă sau, ceea ce e și mai grav, în volume de versuri (această infâșare globală a unei perioade de activitate care ar trebui să constituie pentru fiecare sărbătoareană cuvîntul tipărit). Modalitățile de a eșua sănii atât de imprevizibile pe de o parte, incit nămai să îndeplinească de ce trebuie să tot ar fi destul, dar mai există ce-i drept și acel — la îndemina oricărui — procedeu de a fi cinstit față de time insuflă. Nonvalorile nu se cer structurate pe niște coordinate. Totuși, oricind vom putea diferenția cel puțin două tendințe. În exemplele de față una fără nici o acoperire, care nici măcar nu derutează, simplistic și naiv declamatore: „Nu-i cataclism pe lume / Nici trănet nici cutremur / Elanul să-mi înfringă! / Continuul asalt / — caligrafiază Petre Vlad în „Arges“ Nr. 9 sau „Din arbori rotiti în vesnicie / Pe-un flueră de soc și pe o arșită / M-am cununat cu o laie moritoră / (sic!) — versuri aparținând Anei Olteanu în același număr al revistei amintite. Dacă pînă aici ar fi simplu să gratulezi acestor producții cu un zîmbet, ridicolul poate fi accentuat prin mistificarea lui în tot felul de ipostaze mai spiritualizate, îată ce spune I. Lazu — Argeș: „Mama mi-a dat sănătatea / că aici pe care-i voi înțîlni pretutindeni / și îmi vor înținde mină / se cheamă oameni“. Mai departe: „oamenii suji pe o vină de apă / se cheamă copaci... oamenii care rămîn cînd apa trece / se cheamă pietre“. Nu lipsește nici izul mitologic autohton care este cel mai ușor de compromis după cum ne-o dovedește Oct. Georgescu în „Tomis“: „O, Mare, învelește-mă în cîntec bune / în limba de taină a barbarilor geti / ca într-o pădure eu vrăji și cu strune / venind spre o matcă de Feții-Logofeți“ (s.n.).

După această fază intermediară ar urma în final categoria gîngășă a fructelor cu gust strani mai puțin la îndemna celor care nu stiu la ce-i bun sofranul. Din „Constelația lirei“ a Amfiteatrului poți alege la întimplare orice în ultimul timp și exemplul va fi ilustrativ. Ultimul conștelat Nic. Cabel ne punte în dilemă: „înălțare hrănitore se cățără carne / pe șirul tulbere al scheletului / murscind rădăcina indoieilor pentru / luna / gînditoare pline / primăvara“ etc. etc. Clar pentru originea că autorul este mai umblat pe la literaturile lumii, decit să zicem, un autor de la celălalt capăt ai punții stabilite de noi aici, dar tîrziu vreme a maturității poetice nu iartă! El nu va însira niciodată o strofa de poem ca acest fragment din „Astra“: „Regala clădire plină / de moi, clătinăte lumini / și în sala cea mare așteaptă / mai mari pe clanuri vecini / Aici să Berzunt și Thamyris / Sarget și Brizeu și Argon / Dorzeu și Thymuz și Osryzus / etc. O asemenea incantație onomatopieă i-ar repugna, dar falsă înfudeare criptică este și mai condamnabilă. Aceasi criptologie înăbusă ideea la Dan Rotaru într-o poezie intitulată expeditiv „strofe“ (Amfiteatru). După ce arată sistemul de a pun în poziție ideea că lucrurile trăiesc în funcție de subiect: Așteptăm fiecare / la ieșirea dintr-un ochi imens, așteptăm... Așa cum lîngă noi așteaptă / O viață în treagă / lucrurile care cred / că soarele răsare din retină /. Ii copleșește un act de refuzare, n-au fost tulburate apele care să pară mai adinici și astfel apare versul: „Eu vreau să mor în lucruri spinzurăt“... Să fin serios! Nu pedanterie se cere ci în transigenă față de gestul scris. Lafcadio ar fi necruțător în aceste cazuri.

DINU FLĂMÂND

„Pentru că am avut eu ultimul cuvînt —
1 punctă
„Pentru că am plins astăndî de moartea lui
Faby — 4 p.“

FILM

,VARĂ CAPRICIOASĂ“

Filmul regizorului ceh Mentzel a fost pină la această dată singura sărbătoare a ecranului din tot ceea ce a fost prezentat la noi în toamnă. Amintindu-ne de alte reușite ale școlii cehoslovace de film: „Romanță pentru o trompetă“ sau „Dragoste unei blonde“, această peliculă a captivat, deși n-a avut să zicem succesorul de public al „Prințesei“. Poem cinematografic bizar, mergind de pe o vagă idee a tricopticului baladesc, de elevație subtilă, filmul susține o tensiune interioară rafinată. Trei personaje diferite își dispută pe rînd șansele unei apropiere de vîrstă, către

O prietenie trainică ne leagă de mai multă vreme de entuziasmi membri ai teatrului studentesc „PODUL“ din București. S-a înjurțit între noi un dialog care ne face să-i simțim aproape, poate pentru că am sădevădrumurile noastre se vor întâlni. Pentru că avem aceeași dorință arătoare: aducerea la lumină a energiilor noastre creațoare. Pentru că ne e dragă arta și vrem să-o slujim. Pentru că... pur și simplu suntem de-o vîrstă.

Am în față cîteva scrisori sosite de curînd de la București. Vorbesc toate despre preocupările prietenilor noștri. Acestea să le fac cunoște tuturor colegilor... Scriu, sterg, o iau de la capăt, mi se pare mereu că n-o să pot convinge. Că rîndurile mele nu reușesc pe deplin să oglindă pasiunile lor. și atunci recurg la un interviu... închipuit. Pentru că... pur și simplu suntem de-o vîrstă.

M.R. — Ati început noua stagiu... Prese vorbește destul de mult despre voi. (Pe fețele lor stăruie o umbră de amărăciune.)

PODUL — E drept, presa în această nouă stagiu nu ne-a neglijat, dar ce folos că semnalările nu sunt numai în legătură cu activitatea noastră ci se referă și la lipsa de sprîjin, de înțelegere (nu, nu din partea publicului ci din cea a unor foruri ce au în datoria lor acoperirea necesităților materiale: decor, recuză, material pentru renovare...) Cu toate acestea nu dăm înapoi!

M.R. — Deci printre preocupările voastre cele mai importante ar fi și cea a renovării celebrului (nu zîmbiți, nu-s pus pe glume) „pod“.

PODUL — Avem mult de lucru, trebuie să reamenajate instalăriile efectuate pînă acum în „pod“ decorațiile de pe hol și scara de intrare. Stăm în culise cu patru premiere și așteptăm...

M.R. — De la preocupările materiale îta-nă deci ajunși la cele de ordin artistic... Hai să uităm de primele... (Zîmbete pe toate fețele.) Ce nouăță aduceți în acest an universitar?

PODUL — In primul rînd lărgirea trupei. Un concurs de admitere și numărul nostru a crescut de la 23 la 24. „Podul“ ca întotdeauna gazdă primitoare, și-l să sat scara liberă pentru toți cei ce doresc să devină „podisti“.

M.R. — N-ati sporit voi trupa degeaba... Cred că nu se va asternă prea mult praf în „Pod“ (Schimburi semnificative de priviri. Să fie ei ce să fi...)

PODUL — Nu se va asternă de loc. Avem o nouă recoltă de piese, în curînd aduc în față publicului un nou autor dramatic, pe Mihai Moldovan. A scris pentru noi trei frumoase momente poetice avind ca miez autentic motive folclorice. E vorba de: „Boțet la hot de cai“ pusă în scenă de Grigore Popa, „Cincet fecioare din Negrești“ — regie artistică Teodor Sugor și „Cincetul zorilor“ în regia Magdei Bordetanu.

M.R. — Designu. Nu v-ai oprit aici. (Sînt indiscret și vreau să aștu totul.)

PODUL — Vom mai monta „Vinovatul“ de Ion Băiesu, „Ulise în cal“ de Iosif Naghiu, „Tobosarii“ de C. Modorcea, „Vagonul de dormit Pegasus“ a lui Th. Wiliander.

M.R. — (Fac puțin pe supărul) ... și totacestă jucate la voi acasă...

PODUL — (M-am dubitat, dar îmi fac totuși jocul.) Nu numai acasă. Sperăm să putem de curs invitație voastre și să venim la Cluj. Avem o surpriză pentru voi.

M.R. — Surpriză, surpriză... dar totuși spuneți-mi ceva pentru cîtorii noștri.

PODUL — Vom include în repertoriu pe lîngă unele din piesele amintite și cîteva momente de improvizare... cu atîr este mulțumit? Vezi avea prilejul să-i revedei pe: Liliana Gavrilă, Liliana Dumitrescu, Olga Volosievici, Coca Constantin, Dragoș Ujeniuc, și pe toți ceilalți.

M.R. — Vă aștepțăm cu nerăbdare și suntem siguri că vă veți bucura de succes.

MARCEL RUNCANU

P.S. Cerem scuze pentru modul în care am „smuls“ interviul.

acel „neiges d'antan“ ale poetului. Trei bărbăti: un preot, un maior puțin pedant (consumindu-și într-o infensivă atmosferă de burg ce i-a mai rămas din florilegul anilor) și un vîntură-vorbe (mic proprietar al unui iaz cu pretenții de strand). Trei prieteni care măsoără distanțele cu „hol-năreală“, pentru care viața are obisnuită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata apariția, ireală apărîte a unei fete cu părul ca galbenul caravat de vară, care îi obosită perspectivă molcoasă, înafara istoriei și pe care prezintăndu-i operatorul se poate abate cu obiectivul prin bălările stufului de bală, unde un soare bătrîn își împărătie aura prin colbul răscotit de gălățile gazdelor. Și îata ap

A pune gînd filozofic la temelia ideii naționale, se pare, măcar pentru moment, simplă exersare speculativă ce se poate întâmpla numai prin împrejurarea că orice lucru primește să se facă și teorie pe marginea sa. Ar putea fi invocat și un alt motiv care să întărească credința în încercarea ce-o întreprindem: inteligența omenească chiar și aceea care nu a formulat niciodată ideile asupra realității faptelor se lasă cu mult mai mult spor pătrunzis de existența lor, cind aceste fapte se justifică pe un principiu de rațiune. Orice fapt al realității dobindeste mai mult în însăși realitatea sa dacă cîstigă aprobare și din partea rațiunii. Nevoie aceasta a spiritului omeneșc de o interie nu permanentă pe rațiune, credem că spune destul de ce îndărătul realității a crescut ca o umbră de cîteva ori mai lungă, atâtă teorie.

Dar dacă se acceptă cu cuget împăcat această situație găsim atunci și destulă convinsie spre a proceda la o traducere în limbaj filozofic a ideii naționale fără ca prin acest transfer al mijlocelor de expresie, fondul problemei să fie atacat de vreo denaturare. Înțelesul ei cel mai profund ideea națională dezvăluie acel moment din soarta unei națiuni cînd ea împlineste vîrstă deplină a conștiinței de sine, are idee de sine. Prin îndelung și mereu progresiv proces istoric în simplă existență în sine o națiune dobindind cîștigări de sine devine existență pentru

mânească în momentele ei istorice, a admis, principiul raționalist ce afirmă ca unică și adeverată realitate, individualul. Ea a unit în acțiunile sale caracterul realist cu cel rațional. Pentru că a știut să accepte ca dat rațional — ceea ce se impune cu evidentă rațiuni ca adeverat și fără sanse de tăgădu — realitatea individualului, tradiția cea mai de preț a conștiinței politice românești s-a miscat ca și concepția filozofică în cadrele unui realism-raționalist. Cu adevară și cu dreptate A. D. Xenopol — „Existența poporelor nu poate fi pusă la indoială precum nu poate fi pusă ceea ce a individelor”¹⁵. Pe acest adevară s-a așezat spiritul românesc. Tărâia realismul său a născut din raționalitatea adevarării. În orientarea tuturor silințelor minții și ale faptelor se așază în punctul de mijloc al oricărui interes teoretic sau practic, valoarea unică a realității individualului și prezență adincă a sufletului românesc.

II

Care este în principalele ei incheieturi concepția raționalismului filozofic despre individual? Teoretic cea mai elaborată formă a doctrinei individualului se află în Aristotel. Raționalismul și o trăsătură ce însinătoare permanență se însoțește cu stăruitoarele permanență filozofia elină și admisă azi de mai toată lumea comentatorilor. A găsi altceva decât raționalitatea în manifestările și în reali-

nu poate să fie ruptură de interese, fiind amîndoi în chip esențial substanță — primă sau secundă — tot ce-i desparte este secundar. Socrate, ca individual este altceva decât omul în general fiindcă pe lîngă ceea ce îl este propriu omului, el mai prezintă trăsături date prin accident, care îl sunt proprii numai lui.

Individualul întrucât este realitate, substanță constituță corporal, există „sub specie duratiois”. Flința sa nu e scutită de dezastrele devenirii, se supune gererării și degenerării. Singur generalul scăpă de apăsarea unui sfîrșit; el nu poate fi distrus căci există „sub specie aeterni”. Sacrificiul de existență al unui particular nu punе un sfîrșit și generalului. Acesta își poartă flința peste jertfa individualilor săi. Eternitatea generalului și provocată de efemeritatea particularilor, iar această se prezentă în permanență prin general. Aceasta este relația de viață ce unește organic particularii de generalul lor.

III

Fundamentarea cu argumente filozofice a ideii naționale obligă deci la un împrimat din documea raționalistă a particularului. O întrebare se ridică însă opriind mersul considerațiilor noastre: de fapt ce legătură se poate stabili între raționalismul filozofic elin și principiul politic românesc ce a afirmat pe plan național și internațional, realitatea, independența

VREMEA VISURILOR

de RADU MIHAI

Născut într-o natură vitregă, mereu în preajma morții sau frigului, omul-Prometeu a reușit să supraviețuască și să înfrunte timpul. Lupta cu mediu l-a făcut dur, armele sale erau doar aschiile Terrei, dar undeva neștiută încă, se plăimădea gindirea. Mereu încordat, mereu amenințat omul căuta pretutindeni viață. Stințele cu forme bizare, urmele animalelor, se imprima într-o memorie tinără și receptivă; iar noaptea, vițătorii obosiți împriumbă fără voie în pămîntul umed însemnale pericolelor zilei.

Evidenței i-a urmat descoperirea; căci poate undeva ascuns omul avea un grăunteală frumosul pe care realitatea îl descorepe astfel...

Probabil că magia a apărut o dată cu foamea și speranța. A dat omului o armă nouă și aleasă: voința sa ca flință tinără și intelligentă. Căutările magice se îndrepătu spre concret, spre hrana, spre animale. Lipsa lor ar fi însemnat moartea dar gindirea magică a descooperit arta, creația umană și s-a salvat astfel pe ea însăși.

Primele încercări au fost timide și simple. Se căuta doar esențialul, evidențial. Simplitatea odată transformată în concepție artistică a devenit modalitate de redare a frumosului. Cele mai vechi obiecte săi și cele mai simple cu decorațiile reduse la linie neregulată sau frântă, Dar exigentele magice ca și cele plastice au crescut și arta a ajuns la prima ei răscurce — dilema simbolism-naturalism. Obiectul absolut nu se va produce însă niciodată.

Statutele feminine din Aurignacian sint mărturii ale acestelui dileme. Oare formele curbe ale venerei din Lespugue sint expresie ale fecundității sau tendințe spre o formă perfectă — sferă? Poate că atunci realitatea le împăca, peste puțin timp însă soluțiile au devenit ireconcilabile, și realismul a ajuns mijlocul principal al artei. Dar și scopul ei, pentru că ritualurile magice nu și aveau eficacitatea fără reprezentarea sursei vieții umane, sălbăticinile. Imaginele pictate aduceau aievea turmele pe pereții grotelor. și aici o săgeată de senată făcea ca animalul cimpiei să cădă răpus de armele vițătorilor. Imaginele rupestre aveau un rol în sine, ca adăposturi ale animalelor reale. și atunci era necesar ca identitatea să fie perfectă. Aceasta este drumul care duce la naturalismul de la Altamira sau Lascaux.

Dătătoare de viață, ca atare sacre, imaginiile nu erau deci accesibile decit inițiaților. Pesterile magdalenaianului european au devenit astfel sanctuare mentălități magice. Vecini cu ghețurile, oamenii Europei paleolitice erau gravi, sumbri, iar arta lor are solemnitatea iconelor. În sudul insorit temperamentele sint altite; drăgușorii de pe stâncile din Tassili (Jabaren) nu vor să spere pe nimeni, iar antilopele de la Drakensberg par a fi adăvărate efigii ale gingășiei.

Dar dacă imaginile făceau ca animalele să devină o pradă ușoară, tot ele trebuiau să dea certitudinea că vinătorul nu va dispărea, că va continua să se înmulțească și să hrănească comunitatea. Aceasta implica o reprezentare a speciei și realismul paleolitic s-a îndrepătat spre o tipizare care pină la urmă l-a făcut să degenerze în manierism. Perpetuarea acestor reprezentării care, fiind perfecte, nu trebuiau să schimbe, a incrementat arta magdalenaiană. Lipsită de suplete, pictura grotelor franco-cantabrice, a dispărut odată cu creatorii ei, vițătorii paleoliticului superior. Mai elastică, mai subtilă, pictura rupestră africană, mai precis cea din Africa de Sud este încă vie, iar nomazii bosomani îi duc în prospetime.

Moartea realismului magdalenaian nu a însemnat sfîrșitul artei ci, o revitalizare a ei. Pe de o parte subzista încă un filon al artei simbolice, evident în obiectele de podobă și în motivele de pe unele, pe de altă parte tocmai ceea ce René Huyghen numea „academism preistoric” a dus inevitabil la stilizare și de aici spre abstractizare. Dar asta nu a urmat de la sine drumul lent al abstractiunii, căci nu era oare acesta drumul gindirii umane însăși? Iar drumul gindirii era legat de cel al vieții. Omul devenise stăpîn al pămîntului, nu mai era un priveag flămînd, legat nejilicot de mediul inconjurător. Cîștigase conștiința propriei individualități spirituale. Sute de milenii umanitatea gîndise după natură, acum încearcă să se impună

Filozofia ideii naționale

sine. Întorcind efort de cunoaștere asupra sa însăși, o națiune ajunge să se știe pe act de mare cîtezană și se poate sustine sine, se autocunoaște. Faptul ce derivă imediat din acest acat cunoașterii de sine este decoperirea individualității pe care se sustine flința proprie a fiecarui națiunii. În mentalitatea românească o națiune a reprezentat constant o valoare individuală, un particular — „sub numele de națiune înțelegem despărțiri ale omenirii, deci ceva particular”¹⁶.

Pentru gîndirea omenească o realitate prezintă contur clar prin determinațiile ce le adună din raporturile cu alte ordini de realitate. Națiunea se defineste prin supunere la aceeași logică, — flință ei se naște și crește în realitate din relațile ce ea le susține cu alte forme ale realității. Două mi se par a fi realitățile față de care o națiune se determină pe sine: raporturile ei față de individul uman și raporturile ei față de umanitate. „Popoarele există în sinul omenirii și sint compuse din indivizi”¹⁷.

Un prim aspect la care ne referim deschide calea înspre planul interior de viață al unei națiuni. Astfel privită orice națiune se desfășoară ca o pînză deasupra relației, a cărei fire se țes din interioarel cărui națiune este generalitatea din care se împărătesc toți individualii ce flințează sub unitatea sa. Fiecare om se comportă față de națiunea sa ca un individual față de generalul de care ține. Individualii toti ce depind de un general trebuie să se strângă în unitatea acestuia. Acest sens nu a scăpat înțelegători clare a lui N. Iorga cind descorepea în ideea națională. „Teoria națională despre necesitatea vîțuirii individuilor de aceeași limbă și origine în aceeași formațiune politică”¹⁸.

O națiune are prilej de a se manifesta și în relație ce le susține cu alte națiuni. Acest nou aspect ce-l luăm în discuție ne ridică dintr-o dată într-un punct foarte înalt, de unde privim lucrurile în perspectivă largă a umanității. Considerarea vîții unei națiuni este acum exterioră. În marea unitatea săa umanității felice popor se infinitărește drept un individual. „Într-adevăr, popoarele sint ceva independent, ele au o viață, o existență proprie a lor”¹⁹. Raportul individ-uman-națiune — se întregesc într-un correlative în raportul națiune-umanitate. O națiune se determină clar pe sine în dublu chip. Ea este un general pentru individualii săi dar și un individual care se prezintă ca atare față de generalul umanității.

Argumentele teoretice pe care putem sprijini ideea națională se referă deci la motivul filozofic al individualului. Ele derivă din doctrina filozofică a individualului, din felul în care raționalismul filozofic a soluționat această gravă problemă. Constatarea aceasta ne trimită imediat în fața unor bogate consecințe. Pe plan de viață internă națională și pe plan de viață externă internațională, politica ro-

tățile fundamentale ale genului elin e și egalitatea individualilor? Se poate deriva în filieră directă principiul raționalist românesc din raționalismul elin? Hotărîte nu. Vorba de două momente istorice printre care structura de continuitate nu se poate refăce. Dar faptele ce țin de circulația ideilor nu se petrec după legile mișcării fizice, influențele nu se transmit acizi prin acionarea mecanică directă. Într-învei apoi și o precizare: ne referim de fapt nu la o idee ci la o atitudine în față existenței, la un anumit mod de a concepe existența ca centrală pe realitatea individualului. Putem spune în consecință că ne referim la o anumită structură mindată — formămentă.

O realitate istorică ce nu poate fi tagăduita este clarificatoare pentru noi. Prin poziție geografică a teritoriului lor, strămoșii noștri daco-getii au trăit în vecinătatea ariei de cultură elină. Odăta cu penetrarea elină pe teritoriul carpato-dunărean coloniștii au adus și cultura spirituală greacă. E greu de presupus că legăturile colonișilor greci cu populația locală să rămasă doar puțin comerciale fără să fi fost însoțite și de circulația unor bunuri spirituale. „Civilizația elină cu totă intensitatea pătrunderii ei, n-a izbutit nicăi în Dacia, precum n-a izbutit nicăi în Scîcia să alcătuiesc o cultură specifică daco-elenică”²⁰.

Performancea de a înruri mai profund cultura daco-elenă la realizat-o abia romani. Penetrația română în Dacia și mai trainică flință care are un caracter și militar nu doar simplu comercial. Abia cu românii apare o cultură daco-latină. Dar prezentindu-unde a ajuns cultura latină, a coborât pentru totdeauna în sufletul omenirii ceva din acea „formantă” ce este specifică — orientarea raționalistă, îndrumarea către realitate. Romanii înseși în cultura săintă îndatorăi acestui spirit etern ai elemisnului. El ai adus prin invazia lor militară pe aceste pămînturi dacoge-toare și cultură în fundamente claritate pe principiul elin al clarității, eleganței și perfecțiunii rațiunii. „Astfel coloniștii au adus în Dacia insușirile romane de cumpărare și realism, imbogățire și înfrumusețare de lumina genului elenic care, de altminteri se manifestă și în coloniile grecști din Dobrogea și ale căror creații le admirăm și azi la Callatis, Hisarya, Tomis”²¹.

Pe calea ocolită a latinității, vibrația națională și sufletul românesc nu poate fi un ecou îndepărțat al elemisnului? Să fie două drumuri de evoluție spirituală ce se continuă cu totul numai întimplător, sau unul vine firesc în urma celuilalt? Deschiderea cu exactitate a configurației spirituale a unui popor e o muncă grea. E dificil aza să spune din atită de influență ce au rotunjit sufletul unei națiuni care dintre ele a lăsat o moștenire mai grea.

(Continuare în nr. 2.)

VASILE MUSCA

(Continuare în p. 18.)

Cu această problemă atingem o temă foarte vastă; pentru că această temă este vastă ea rămâne indefinită; pentru că este indefinită o putem trata după puncte de vedere dintre cele mai diferite. Prin aceasta atingem întotdeauna ceva adevarată. Dar cum, în vastul spațiu al acestei teme toate considerările posibile tind să se întrepătrundă, ne expunem pericoului ca discuția noastră să rămână străină reculegerii dorite. De aceea trebuie să incercăm să definim problema într-un mod mai exact. În acest mod ne vom conduce discuția într-o direcție bine asigurată. Discuția va fi prin aceasta îndreptată pe un drum. Spun: pe un drum. Astfel noi convenim ca acest drum nu este în mod necesar, singurul drum. O problemă trebuie chiar să rămână deschisă: drumul spre care aș vrea să mă îndrept este într-adevăr un drum, care face posibilă o punere a problemei și un răspuns la problemă?

Să socotim totuși ca hotărît că putem afila un drum care ne duce la o definire a problemei într-un mod mai exact: din acest moment se ridică imediat, împotriva temei discuției noastre o obiecție cu greutate. Cind ne întrebăm: ce este filozofia? — atunci vorbim despre filozofie. Întrebând astfel rămînenții deci în mod manifest într-un loc care se află deasupra, altfel zis în afara filozofiei. Dar scopul problemei noastre este împotriva a intra în filozofie, a află săderea în ea, a nu comporta în maniera sa, altfel spus a „filozofă”. Drumul discuției noastre nu trebuie deci să aibă doar o direcție clară, ci această direcție trebuie să ne ofere în același timp siguranță că ne mișcăm în interiorul filozofiei, în loc de a ne învîrni în jurul ei, rămânind în afara. Astfel drumul discuției noastre trebuie să fie de un asemenea fel și să aibă o direcție într-un astfel de mod încât ceea ce filozofia tratează, să ne abordeze și să ne atingă în însăși filoia noastră. Dar filozofia nu devine prin aceasta o chestiune de afectivitate și de sentimente? „Cu cele mai frumoase sentimente se face ceva mai proastă literatură”. Aceste cuvinte ale lui André Gide nu sunt valabile doar pentru literatură ci valorează mai mult chiar pentru filozofie. Sentimentele, chiar cele mai frumoase, nu aparțin filozofiei. Se spune că sentimentele sunt ceva irațional. Filozofia împotriva nu este doar ceva rational, ci adevaratul girant al raționului. Prin această afirmație nu am hotărît într-un fel, fără sătrea noastră, ce este filozofia? Noi ne-am distanțat deja întrebarea într-un răspuns prematur.

Această afirmație că filozofia este o treabă a raționului primul venit o va lăua drept justă. Totuși acesta este poate un răspuns de precipitat la întrebarea: ce este filozofia? Căci acestui răspuns putem imediat să-i opunem întrebări noi: ce este aceea raționare? unde și prin cine a fost hotărît că ceva este raționare?

Raționarea însăși este cea care se socotește stăpîna filozofiei? Dacă da, cu ce drept? Dacă nu, de unde își primește ea misiunea și rolul? Dacă ceea ce este recunoscut ca raționare nu-a fost fixat mai întâi decât prin filozofie și interior mersului istoriei sale, nu este, poate just, să socotim de la început filozofia ca ceva irațional. În momentul în care anulăm prin îndoială (afirmația n.n.) că filozofia poate fi caracterizată ca un comportament rational, devine în același mod îndoialnic că filozofia aparține domeniului iraționalului. Căci cel ce vrea să determine filozofia ca irațională, făcînd aceasta, ia ca etalon de delimitare raționalul și aceasta într-un astfel de mod încît din nou el presupune ca venind de la sine ceea ce este raționarea. În schimb, dacă semnalăm posibilitatea ca lucrul la care se raportează filozofia, acela însuși să ne abordeze și să ne atingă pe noi cîlciști oameni, în filoia noastră proprie, atunci se poate face ca acest mod de a fi afectat să nu aibă absolut nimic de-a face cu ceea ce numim de obicei afecte și sentimente, pe scurt cu iraționalul. Din ceea ce tocmai și-a spus nu degajam mai întâi decât un singur lucru: trebuie o atenție mai scrupuloasă dacă riscul să inaugurează o discuție avînd ca titlu: Ce este filozofia? O astfel de atenție cere mai întâi să incercăm a îndrepta problema pe un drum orientat clar, pentru a nu vagabonda printre reprezentări arbitrară și ocasionale cu privire la filozofie. Dar cum putem porni pentru a găsi un drum pe care să putem să ne determinăm întrebarea cu toată încredere? Drumul spre care aș vrea acum să mă îndrept se află imediat în fața noastră. Numai pentru că el este acolo, atât de aproape, ne este atât de greu să-l descoferim. Și chiar gasindu-l nu este mai puțin lipsit de pericole să ne depășâm pe el. Ne întrebăm: ce este filozofia? Cuvîntul „filozofie”, l-am pronunțat dea jîfă de des. Dar dacă noi nu mai folosim cuvîntul filozofie ca pe o rubrică uzată, dacă împotriva îi înțelegem după originea sa, atunci el sună astfel *φιλοσοφία*. Cuvîntul filozofie vorbește acum grecesc. Cuvîntul grecesc este un drum, ca cuvînt grec. Acest drum, într-un sens, se situează în fața noastră, căci cuvîntul, de mult timp ne-a vorbit în noi devansind. Într-un alt sens drumul se situează de la urma noastră, căci cuvîntul „filozofie” este dintotdeauna de cind l-am auzit și spus. Cuvîntul grec *φιλοσοφία* este deci un drum pe care noi mergem. Totuși noi nu cunoaștem acest drum decât într-un fel foarte confuz deși asupra filozofiei grecești noi posedăm și putem difuza un mare număr de cunoștințe istorizante. Cuvîntul *φιλοσοφία* ne spune că filozofia este ceva care, mai întîi și înainte de orice, determină existența lumii grecești. Mai mult chiar *φιλοσοφία* determină de asemenea în chiar fondul său cursul cel mai interior al istoriei noastre occidental-europene. Lo-

cuțiunea uzată de „filozofie occidental-europeană” este într-adevăr o tautologie. De ce? Pentru că „filozofia” este greacă, că în însăși filoia sa — greacă vrea să însemne aici: filozofia este în filoia sa originară de asemenea natură încit mai întîi lumea greacă și numai ea a simțit-o. Dar filoia originar-greacă a filozofiei în epoca domniei sale moderne și europene se află guvernată și dominată de reprezentări venite din creștinism. Predominarea acestor reprezentări este mediata de către evul mediu. Totuși nu se poate spune că filozofia devine prin aceasta creștină, altfel spus a problemă de credință în revelarea și autoritatea bisericiei. Afirmația: filozofia este greacă în filoia sa proprie nu spune nimic altceva decât că Occidentul și Europa sunt ele și numai ele în ceea ce au mai anterior, originar-filozofice. Este ceea ce atestă nașterea și dominarea științelor. Aceasta, pentru că ele își au sursa în ceea ce ar mai fi anterior mersul istoric al Occidentului european. Înțelegind prin aceasta mersul filozofic, pentru că ele sunt astăzi în stare să dea istoriei omului pe tot pămîntul amprentă specifică. Să medităm o clipă la ceea ce însemnă și caracterizează o eră a istoriei umane ca „Era atomică”.

Energia atomică descoperită și eliberată de către știință, este reprezentată ca puterea însăși, care trebuie să determine mersul istoriei. N-ar fi existat, cu siguranță, niciodată, știință, dacă filozofia nu le-ar fi precedat și devansat. Dar filozofia este și *ἡ φιλοσοφία*. Acest cuvînt grec leagă discuția noastră de o tradiție istorică. Pentru că această tradiție rămîne unită, ea este din acest motiv, la fel de bine univocă. Tradiția care numește pentru noi numele grec *φιλοσοφία*, cea care numește cuvîntul istorial *φιλοσοφία*, ne elibereză directă unui drum, cel pe care punem întrebarea: ce este filozofia? Tradiția nu ne aruncă totuși în constrința unui trecut revoluț și irevocabili. „Überlebfern”, a elibera, este o eliberare conducînd spre libertatea dialogului cu ceea ce a fost. Numele de filozofie ne convocă, dacă înțelegem într-adevăr cuvîntul și medităm asupra a ceea ce am înțeles, la istorie, care este proveniența greacă a filozofiei. Cuvîntul *φιλοσοφία* coincide, ca să spun asa, cu actual de naștere al propriului noastre istorii; putem chiar spune: cu actual de naștere al epocilor prezente a istoriei universale, care se numește era atomică. Ca urmare nu ne putem pune întrebarea: ce este filozofia? decât dacă ne oferim unui dialog cu gîndirea lumii grecești. Dar nu numai ce este în întrebare este de proveniență greacă ci și *cum* (este) întrebarea; modul în care întrebăm chiar astăzi încă este grec.

Punem întrebarea: ce este filozofia? Asta sună în greacă *τι ἔστιν*. Întrebarea care cauță ce este un lucru oarecare rămîne întotdeauna plurivoacă. Putem întrebă: ce este aceea ce se află acolo jos, departe? Primim răspunsul: un arbore. Răspunsul consistă în aceea că unui lucru imperfect recunoscut, noi îl dăm un nume.

Putem totuși să întrebăm altfel: ce este ceea ce numim „arbore”? Problema fiind astfel pusă ajungem deja în apropierea grecесului *τι ἔστιν*. Acest mod de a întrebă l-au folosit Socrate, Platon și Aristotel. El întrebă cu exemplu: ce este acela frumos? ce este ceea ce cunoaștem? ce este aceea natură? ce este aceea mișcare?

Trebue acum să ne îndreptăm atenția asupra următorului fapt: în întrebările pe care tocmai le-am menționat ceea ce este vizat nu este numai o delimitare mai exactă a ceea ce este natură, a ceea ce este mișcare, a ceea ce este frumusețea, ci în același timp este data și interpretare a ceea ce înseamnă „ce” (was), din sensul căruia se înțelege. Ceea ce semnifică „ce” se numește: quid est, τι τι? quid: quidditas — în germană: wie Washeit!. Totuși, quidditas, în diferențe epoci ale filozofiei este determinat în mod diferit. De exemplu filozofia lui Platon este o interpretare specifică a ceea ce înseamnă *τι*. El semnifică cu siguranță *τιτάνα*. Faptul că incercind prin întrebări să determinăm pe *τι*, quid, avind prin aceasta în vedere ideea, nu vine de la sine. Aristotel dă o interpretare lui *τι* diferită de cea a lui Platon. Kant dă o altă. Hegel o altă. Ceea ce de fiecare dată este pus în discuție luînd ca fir conducător pe *τι*, quid, rămîne constant de definit din nou. Oricum, un punct este dobândit: cind întrebăm, referindu-ne la filozofie, ce este aceea? — atunci punem o întrebare originară greacă.

Să fim atenții aici: atât tema întrebării noastre „filozofie”, cit și modalitatea după care întrebăm „ce este aceea?” ambele rămîne grecești ca proveniență. Apartinem noi însine acestei proveniențe pronuntind doar odată cuvîntul filozofie. Sîntem chemați în mod expres la această proveniență, sătem reclamații de ea și pentru cea de îndată ce punem întrebarea: ce este filozofia? — cu condiția de a nu ne mulțumi să facem să răsună cuvîntele ci urmărdin sensul. Cind ne dăruim sensului total și originar al întrebării: ce este filozofia? — atunci întrebarea noastră a găsit prin proveniență sa istorială o direcție conducînd spre un viitor istorial. Ne-am găsit un drum. Întrebarea însăși este un drum. El duce de la filoia grecilor la noi însine, dacă cu aceasta nu este dincolo de noi însine. Sîntem — dacă persistăm în întrebare — în drum pe o direcție clar orientată. Cu toate acestea, prin acest fapt nu avem încă nici o siguranță că sintem imediat în stare să urmăm acest drum, cu pasul care trebuie. De asemenea nu putem stabili imediat în ce loc al drumului ne aflăm astăzi.

MARTIN HEIDEGGER

Modalitățile

Dacă, pînă acum un veac, în general orice creație filozofică era în mai mare sau mai mică mărură o continuare și dezvoltare a celor anterioare, de atunci ne aflăm în prezență unei extraordinaire complexități și diversificări curentelor de gîndire. Acestei eterogenități îi corespunde în mod necesar, dificila incadrare a unor gînditori în cadrul vreunui curent. Curentul filozofic deci diversitatea de orientări în cadrul unei relative unități conceptuale, a înlocuit sistemele unite ale veacurilor precedente.

Din acest punct de vedere, existentialismul este cu siguranță, cel mai bogat dintre toate curentele contemporane, căci Heidegger, Jaspers sau Sartre pot apăra foarte lesene ca avind orientări mondale, cind apropierile primău asupra divergențelor.

Astăzi, această impresie apare și mai pregnantă, ca urmare a faptului că acești filozofi par a urma direcții tot mai divergente, între individualism, creștinism și marxism. Nu aceeași era situația în primii ani de după cel de al doilea război mondial, cind apropierile primău asupra divergențelor.

Despre existentialism se poate vorbi numai în acest fel, în evoluția sa. Sîi cuvîntele lui Jaspers: „Sîntem esențialmente pe drum”¹ par definițiorii săi pentru curențul însuși în diversitatea lui crescindă. Totuși apropierile sunt reale și, certeori fundamentală, concepților gîndirii existențiale, este în genere recunoscut ca plăitra de temelie a fost pusă de către Martin Heidegger în lucrarea sa principală, „Sein und Zeit” apărută în 1927. Este lucrarea care definește înțîlă orără concepțile fundamentale de Existență, existent, angoașă și Neant în accepțiunea existențialismului.

Se știe că cea mai generală categorie filozofică este cea de existență, ea avînd sfera cea mai largă și cuprinzîndu-le în ultimă instanță pe toate celelalte. Dar avind cea mai largă sferă de existență are și cel mai ingust conținut, ceea ce o face aproape de nedefinit căci, după cum afirmă Pascal, orice definiție cuprinde cuvîntul *este*, în cînd de față ducînd inevitabil la pleonasm.

După Heidegger motivul pentru care pînă la el nu a fost elaborată o ontologie veritabilă este metoda rațională analitică inadecvată în acest caz.² Raționea analitică s-ar dovedi inoperantă căci se oprește la existent, la modalitate, neputind face contactul cu esența acesteia cu Filoia (Sein). Metoda pe care o consideră Heidegger ca unică posibilă este „nu de demonstrație ci de construcție (Aufweisung): metoda fenomenologică”.

Elev al creatorului fenomenologiei moderne, Edmund Husserl, Heidegger o duce mult mai departe îndreptînd-o în mod nemijlocit spre deslușirea misterului Filoiei, după părere sa esențial. Pentru a ajunge în vecinătatea imediată a Filoiei trebuie pornit de la manifestările ei, de la ontic. Aceste modalități sunt diverse dar gradul lor de adeziune la Filoie diferă, putîndu-se afirma că cea mai importantă este aceea pe care o încarnăm noi însine, „Filoia determinată” care este a noastră.³ Această Filoie, Dasein, *flîntă atici* (în lume) este definită ca „flîntătorul care sunt eu însumi, filoia este a mea”⁴. Prin definirea relației ontic (Dasein) — ontologic (Sein), se definește, consideră Heidegger „omul în raport cu Filoia. Dasein este al meu, dar, în același timp este valabil pentru noi toți”⁵ și de aceea Heidegger îl consideră ca susceptibil de generalizare, considerind că Dasein se înțelege totdeauna pornind de la existența sa, de la posibilitatea de a fi sau nu el însuși.⁶

Relația Filoie-flîntător se definește de la adverbal fenomenologic care este considerat de Heidegger ca „veritas transcendentalis”⁷, căci Filoia este „transcendent” prin excelență. „Transcență” flîntei lui Dasein are privilegiul de a implica po-

Există de mult timp obișnuința de a caracteriza întrebarea definitoare a ceea ce, ca o problemă de esență. Întrebarea privind esența repare de fiecare dată cind obiectul asupra esenței căruia ne întrebăm se intuiește și se estompează, cind în același timp raportul omului cu obiectul asupra căruia se întrebă este gata să se clătine sau chiar este zdrujnicat.

Problema discuției noastre conține esența filozofiei. Dacă această întrebare provine dintr-o primejdie din care rămîne hrănitoare, dacă ea nu rămîne doar o întrebare de pură aparență servind ca temă de conversație, atunci filozofie ca filozofie trebuie să ne devină problematică. Este aceasta exact? Si dacă da, în ce măsură? În mod manifest noi nu putem să aceasta dinainte decît dacă ne-am aruncat deja privirea în filozofie. Pentru a face aceasta este necesar ca noi să fi studiat în prealabil ce este filozofia. Iată-ne aşadar în interiorul unui cerc: filozofia însăși apare ca fiind un cerc. Presupunind că noi nu putem să ne elibereăm imediat de inelul unui astfel de

Ce este filozofia?

HUMANITAS

Existenței

sibilitatea și necesitatea individualizării celei mai radicale⁷. O atare afirmație nu trebuie să nu poate fi transpusă pe plan social fără a uita că ea este o destinație între modalitățile ființătorului și ceea ce a lucrurilor și instrumentelor, și nici nu poate fi calificată, cel puțin din acest motiv filozofia lui Heidegger ca „tipic individualistă, legată de teoria elitelor”⁸.

Chiar prin definiție Dasein implică o relație cu lumea, ceea ce ar exclude acuzațiile aduse lui Heidegger că ar urmări să rupă legăturile om-natură și om-societate.

Fenomenolog fiind, Heidegger nu elimină aceste relații ci le „pone între paranteze” și aceasta doar metodologic. Căci, atunci cînd atinge problema angoașei (Angst) el se referă la o problemă acută a omului contemporan concret. În esență angoașa este urmarea îndepărtării de Ființă, a alienării. Ea ne aduce în vecinătatea Neantului „ne face să plătim pentru că permite lucrurilor să ne scape printre degete”. Acesta este motivul pentru care și noi însine, oamenii existenți, plătim odată cu lucrurile⁹. Definiția dată de Heidegger este perfect comparabilă cu cea a lui Kierkegaard. „Este discordanță internă a unei sinteze al cărei raport se raportează la el însuși”¹⁰. Cu altăcind ceea ce existență fără fundament. Angoașa este un apel al existenței naivante, al Neantului către Ființă. Face simțită acut Ființa punindu-ne în prezență „tăgăduirii depline a Existenței universale”¹¹ – Neantul.

Heidegger propune luciditatea ca bază a existenței autentice și, în ultima instanță atitudinea subiectivă. Nevăzind posibilitatea depășirii angoașei, dimensiunea a condiției umane, filozoful german alunecă spre pesimism „...cum putem noi, ființe muritoare, să ne facem accesibile plenitudinea existenței în toată universalitatea ei”¹². Nu putem, rațional să bănuim nici măcar Neantul: „Pe acest drum (gîndirea n.n.) obținem noțiunea formală a Neantului dar nu Neantul însuși”¹³.

Pesimismul și tendința spre agnosticism sint tot mai evidente în ultimele lucruri ale lui Heidegger. Retras de mulți ani la Freiburg, în Suabia, el refuză contactele directe cu opinile contemporane. Respingind afirmația lui Sartre, referitoră la înrădareea dintre el, Heidegger îl acuză și pe Jaspers de a fi înlucotit o autentică ontologie cu filozofia sa personală. Din acest punct de vedere existentialismul, ca curent filozofic, este o ficțiune.

Adversar al revoluției tehnice, filozoful suab vede în aceasta un motiv în plus pentru pesimism. Credința sa fermă este că omul se îndepărtează tot mai mult de mistерul Existenței, că omul este și va rămâne „o ființă a depărtărilor”.

¹ K. Jaspers, *Introductions la philosophie*, Paris Plon.

² Maurice Corvez, *La philosophie de Martin Heidegger*, P.U.F., pag. 4.

³ Ibidem, pag. 5.

⁴ L'Être et le temps, Paris, Gallimard, pag.

⁵ Ibidem, pag. 28 § 313.

⁶ Ibidem, § 13.

⁷ Ibidem.

⁸ C. Gullian, *Problematica omului*, p. 105.

⁹ Kopeczi Béla, *Az Exisztenciálizmus*, Budapest, p. 169.

¹⁰ S. Kierkegaard, *Traité du désespoir*, Paris, Gallimard, pag. 61.

¹¹ Kopeczi Béla, op. cit., pag. 55.

¹² Ibidem, pag. 157.

¹³ Este vorba de rațiunea discursiv-analitică de tip laplacian, metafizic, pe care deținătorul o refuză și dialectica marxistă.

lucrului însuși, acolo în fața noastră și nu în fața mai întâi, a unei simple semnificații verbale. Cuvintul grec φύλασσεις duce la cuvintul φύλασσος. Acest termen este la origine un adjecтив ca și cuvintul φύλαγμας, prieten al banului, ca și φύλάσσως prieten al onoarei. Cuvintul φύλασσεις a fost un adevără descoperit de Heraclit. Aceasta înseamnă că, pentru Heraclit, el nu era încă φύλασσεις. Un ἄνθρος φύλασσεις spune cu totul altceva decât adjecтивul filozofice, „philosophos”. Un ἄνθρος φύλασσος este ος φύλε το σφύρω, care iubeste σφύρων, φύλεν, a iubi, înseamnă aici, în sensul lui Heraclit, φύλασσεις, a vorbi cum vorbește Λόγος-ul, altfel spus a corespunde Λόγος-ului. Această corespondență este în acord cu σφύρων. Acord este ἀρμόνia. Aceasta pentru că o ființă se adaugă altela în reciprocitate, pentru că cele două sint și unul și celălalt originar apropiate pentru că le este cuvenit de drept să fie împreună, această ἀρμόνia este ceea ce caracterizează pe φύλεν așa cum oglindesc Heraclit – este ceea ce înseamnă și.

Ανήρ φύλασσεις este iubitul de σφύρων. Ceea ce spune acest cuvint, după Heraclit, este dificit de tradus. Dar putem să elucidăm urmărind interpretarea proprie a lui Heraclit însuși, conform căreia τὸ σφύρων spune aici: „Εν Ηλέῳ”, „unul (este) totul”. „Totul” vrea să spună aici Ηλέων τὰ ὄντα, ansamblul, totalitatea ființătorului. „Ἐν” unul, vrea să spună: ceea ce este unic, ceea ce unește totul. Dar, unit este orice ființător în ființă. Σφύρων spune: orice ființător este în ființă. Spus cu mai multă acuitate – ființă este ființător. Aici „este” vorbește în sens transitziv și nu vrea să spună mai puțin decât că „reculege”. Ființă reculege ființătorul în accea că el este ființător. Ființă este reculegerile – Λόγος.

Orice ființător este în ființă. Iată ce răsună urechii noastre într-o manieră trivială, dacă nu ofensantă. Căci fiindcă ființătorul își are apartenență în ființă, nimănii nu are nevoie să-și facă griji. Toată lumea și bine: ființă lor este ceea ce este. Ce altă ieșire este pentru ființător decât această? ființă? și totuși: pe bună dreptate (faptul) că ființătorul rămine cuprins în ființă, ființătorul apare în lumina ființei, iată ce plasau grecii mai întâi ei, și doar ei, în dimensiunea ulimirii. Ființătorul (cuprins) în ființă, iată ce devine pentru greci, lucru cel mai ulimitor. Totuși chiar grecii trebuiau să salveze și să păstreze ceea ce este sursa ulimirii, ceea ce există mai ulimitor – contra atacurilor intelecterilor sofiste care avea pentru tot o explicație, oricine putea înțelege totul, și care îl aducea în convenție. Salvarea a ceea ce este mai ulimitor, ființătorul (cuprins) în ființă, a venit de la cățiva care au luat drumul ce ducea în direcția a ceea ce este mai ulimitor, altfel spus – σφύρων. El au devenit astfel cării care erau îndreptați spre σφύρων și care, prin propria lor cercetare au reînviat și au tîntuit trează la altii nostalgia lui σφύρων. Φύλεν τὸ σφύρων, acest acord cu σφύρων mai sus numit ἀρμόνia, devine astfel o δύσης, devine o tensiune spre σφύρων. Σφύρων – ființătorul (cuprins) în ființă – este acum căutat în mod expres. Pentru că φύλεν nu este un acord originar cu σφύρων ci o căutare specifică îndreptată spre σφύρων, φύλεν τὸ σφύρων devine „φύλασσεις”. Această tensiune căutătoare este determinată de Eros. O astfel de căutare care se îndreptați spre Εν Ηλέῳ, spre σφύρων spre ființător în ființă, devine acum întrebarea următoare: ce este ființătorul ca atare?

Numai din acest moment gîndirea este pe cale de a fi „filozofia”. Heraclit și Parmenide nu erau însă „filozofi”. Sîi de ce nu? Pentru că ei erau cei mai mari gînditori. „Cei mai mari” nu înseamnă aici estimație a unor fapte, ci îndreptați spre cu totul altă dimensiune a gîndirii. Heraclit și Parmenide erau „cei mai mari” în sensul în care erau încă în acord cu λόγος cu Εν Ηλέῳ. Pasul spre filozofie, pregătit de sofistică nu a fost însăciat decât de Socrate și Platon. Aprox. 200 de ani după Heraclit, Aristotele a caracterizat acest pas în fraza următoare: „Astfel lucrul spre care (filozofia) a pornit de atât timp, acum și nefinectat, și spre care niciodată nu a avut acces (este ceea ce este astfel pus în discuție): ce este ființător?” (τι τὸ δύς). Filozofia cauță ceea ce este ființătorul ca atare. Filozofia este în drum spre ființă ființătorului, spre ființătorul privat în ființă sa. Aristotele explică aceasta făcînd să urmeze frazelor clarificare următoare: „Aceasta înseamnă: ce este etantitatea ființătorului?” Ființă ființătorului cade în etantitate. Dar aceasta – οὐδέν – Platon o determină ca lăsă Aristotel ca fiind ἀνέργεια. Nu este încă necesar să situaăm mai precis ce înțelege Aristotele ca fiind ἀνέργεια și în ce măsură οὐδέν se lasă determinată de către ἀνέργεια. Ceea ce interesează aici este de a neglija atenția asupra modului în care Aristotele circumscrie filozofia în esență sa: el spune în prima carte a „Metafizicii” ceea ce urmează: „Filozofia este ἀντίτυπη τῶν πάντων ἀρχῶν καὶ τῶν θεωρητικῶν”. Se traduce de obicei ἀντίτυπη prin „știință”. Iată ce induce în eroare căcării permanent mult prea ușor reprezentării moderne a „științei” să-și dezbată influența. Traducerea cuvintului εἶναι prin „știință” nu este mai puțin eronată dacă înțelegem „știință” în sensul filozofic care este cel al lui Fichte, Schelling și Hegel. Termenul ἀντίτυπη derivă din particișul εἰναι.

cere, ne este totuși permis să ne aruncăm privirea asupra cercului. Spre ce trebuie să ni se orienteze privirea? Cuvintul grec φύλασσεις nu indică direcția. Aici se impune o remarcă fundamentală. Cind înțelegem acum cuvintele limbii grecești pătrundem într-un domeniu de privilegii.

Intr-adevăr lent, pentru meditația noastră începe

să ni se clarifice că limba greacă nu este pur și simplu asemănătoare limbilor europene care ne sunt bine cunoscute. Limba greacă și numai ea este λόγος.

In cursul discuțiilor noastre vom trata acest punct într-un mod mai aprofundat. Pentru moment această indicație ajunge: în cazul limbii grecești, ceea ce este spus în ea, este în același timp în mod privilegiat, ceea ce spusul cere prin numele său.

Un cuvint grec cînd îascultăm cu o ureche greacă, ne face docili la el să lăsă, la ceea ce el expune fără intermediar. Ceea ce el expune este ceea ce se află acolo, în fața noastră. Prin cuvintul auzit de o ureche greacă suntem direct în prezență

omul în măsura în care este competent și expert, în sensul de cel căruia îl rămine faptul de a-și apartine pe sine și. Filozofia este ἀντίτυπη τοῦ, un anume mod de apartenență, θεωρητική care este capabil de θεωρεῖ, altfel spus capabil de a îndrepta privirea spre ceea ce și de a lăsa în vedere și de a menține în vedere lucrul spre care își ține îndreptată privirea. Filozofia este prin aceasta επιστήμη θεωρητică. Dar ce este pînă la urmă ceea ce are ea în vedere? Aristotel o spune numind-o „primele principii și cauzele principale” și anume ale ființătorului. Ar fi, în fine timpul, după două milenii și jumătate, să se mediteze asupra problemei următoare: ceea ce este ființă ființătorului avea ceea ce cu un lucru ca „principiu” și ca „cauză”? In ce sens este gîndită aici ființă, pentru ca lucruri ca „principiu” și „cauză” să fie îndreptați să-lase amprenta și să-lăpăde flințătorul?

Dar este altceva la care să-lim atenții. Fraza lui Aristotel citată aici nu spune în ce direcție este în drum ceea ce după Platon se numește „filozofie”. Ea dă o indicație asupra a ceea ce este filozofia. Filozofia este un anume mod de apartenență care dă capacitatea de a avea în vedere ființătorul întorcind privirea spre ceea ce este el, în măsura în care este flințător.

Întrebarea care trebuie să dea discuției noastre neliniște secundă și miscare și să indice calea, întrebarea: ce este filozofia? – a primit deja răspunsul lui Aristotel. Discuția noastră nu mai este deci necesară. Că a lăsat săfisit, înainte de a fi început. Se va replica deîndată că enuntul lui Aristotel asupra a ceea ce este filozofia nu poate, în nici un fel, să fie unicul răspuns la întrebarea noastră. Este vorba, punind lucrările la punct, de un răspuns printre multe altele. Avind temelia în definiția aristotelică a filozofiei, se poate la fel de bine reprezenta și interpreta gîndirea dinaintea de Platon și Aristotel ca și filozofia post-aristotelică. Totuși, se va arăta, nu fără usurință că filozofia însăși și modul în care își reprezintă propria ființă au luat forme multiple în cursul celor două milenii care au urmat.

Cum vom rezolva aceasta? Dar nu trebuie doar să eludăm faptul că filozofia, de la Aristotel la Nietzsche, pe baza chiară a acestor mutații și prin ele, rămîne aceeași. Căci mutațiile sunt cu siguranță salvate întruirii în același.

Spusind aceasta nu pretindem în nici un caz că definiția aristotelică a filozofiei ar avea valoare absolută. Ea nu este intr-adevăr, deja în interiorul istoriei gîndirii grecești, decit o anume interpretare a acestor gîndiri și ceea ce ce a fost expus. Definiția aristotelică a filozofiei nu se lasă în nici un caz transferată retroactiv în gîndirea lui Heraclit și Parmenide; din contră, definiția aristotelică a gîndirii este, fără a ne contrazice, o liberă urmare, pentru că nu se poate în fond face evident că filozofii luate izolat les unele din altile în sensul necesității în proces dialeptic.

Ce rezultă, din cele de mai sus, pentru tentativa noastră de a trăa într-o discuție întrebarea: ce este filozofia? Mai întâi un prim punct: nu trebuie să luăm ca unică definiția lui Aristotel. Deci extragem o sau două propoziții: trebuie să facem prezente definițiile ulterioare și anterioare ale filozofiei. Si apoi? Apoi, trebuie să facem să relașă, printre abstragere comparativă, ceea ce este comun în toate aceste definiții. Si apoi? Apoi vom ajunge la orice fel de filozofie. Si apoi? Apoi vom fi, pe cît posibil îndepărtați de un răspuns la întrebarea noastră. De ce am ajunge aici? Pentru că lăudînd astfel, nu am făcut decât să adunăm în mod istorizant definitiile deja date și să le dizolvăm într-o formulă generală. Toate acestea se lasă practic duse la capăt, cu un mare sprînj al erudiției și cu ajutorul constatărilor pline de justițe. Făcînd acesta nu avem mai puțină nevoie de lume decât dinu-ne filozofii cu scopul de a medita (asupra) esențele filozofiei. Procedind astfel, dobîndim cușințe variate, aprofundate și chiar utilizabile asupra felului în care să-reprezintă filozofia în cursul istoriei sale, dar, pe acest drum nu vom ajunge niciodată la un răspuns autentic, legitim, la întrebarea de mai sus. Răspunsul nu poate fi decit filozofant, un răspuns care, în măsura în care face față ca răspuns, filozofează prin el însuși. Dar cum se înțelege această afirmație? În ce măsură un răspuns, și mai precis un răspuns care face față, poate filozofa? Vreau să incerc aici, într-un mod provizoriu, să clarific chestiunea prin cîteva indicații.

Ceea ce este astfel în vedere va aduce discuției noastre o neliniște mereu reinnoită. Sîi va fi chiar, cu siguranță, pînă de temelie care va permite să se decidă dacă-i va fi dat să devină un adevar filozofic. Este acolo un lucru care nu este absolut în puterea noastră. Răspunsul la întrebarea – ce este filozof? Aceasta nu este vizibil decit în momentul în care intrăm în dialog cu filozofii. Aceasta implică faptul că noi să dezbatem cu ei lucruri despre care vorbesc ei. Această dezbatere în formă de colocviu, în care va fi vorba de ceea ce dintotdeauna privesc ca nou filozofi, ca ființătorul însuși, este A vorbi, λένε, în sensul de διαλέγεσθαι, cuvintul ca dialog. Dialogul este în mod necesar o dialectică, și cind? Să-lăsăm întrebarea deschisă. Una este a constata și a descrie opinile filozofilor. Cu totul altceva este a dezbatere

MARTIN HEIDEGGER—Ce este filozofia?

(Continuare din p. 16—17.)

cu ei ceea ce spun, altfel spus, plecind de la ceea ce vorbesc ei. Fiind deci spus că filozofii sunt interpelati de către ființa ființătorului în acest sens, că trebuie să spună mai bine ce poate să fie ființătorul ca atare, atunci dialogul nostru cu filozofii, trebuie să fie el însuși interpelat de către ființa ființătorului.

Trebuie să mergem noi în gindirea noastră la întîlnirea cu lucrul spre care se îndreaptă filozofia. Trebuie să cuvintul nostru să corespundă cu lucrul prin care să interpelă filozofii. Cind această corespondență nu reușește, atunci răspunsul autentic, făcând față întrebării: ce este filozofia? Cuvintul german „Antworten”, a răspunde, nu înseamnă, intr-adévr altceva decât ent-sprechen, a corespunde. Răspunsul la întrebarea noastră nu se epuizează într-un enunț ce va replica întrebării printre constatare îndreptată spre ceea ce ar fi fost locul de a se reprezenta în conceptul de filozofie. Răspunsul nu este un enunț în repetare, nu este un răspuns; răspunsul este mai curind entsprechung, corespondență care vorbește stînd în fața ființei ființătorului. Totuși ne-ar place mult să stim în același timp ceea ce constituie elementul caracteristic al răspunsului în sensul de corespondență. Dar trebuie mai întîi îndeplinită o condiție: a ajunge la o corespondență înainte de a-i face teoria. Răspunsul la întrebarea — ce este filozofia, consistă în aceea că noi corespondem lucrului spre care este în drum filozofia și lucrul spre care este ea în drum este ființa ființătorului. Intr-o asemenea corespondență, plecăm urechea, de la porneire, la ceea ce filozofia ne-a intentat de la spre filozofie, altfel spus spre φιλόσοφος înțeleasă în sens grec. De aceea nu ajungem la corespondență, la răspunsul la întrebare, decât dacă rămîinem în dialog cu lucru în direcția căruia se îndreaptă tradiția filozofiei, altfel spus ne elibereză.

Găsim răspuns la întrebarea — ce este filozofia — nu prin răspunsuri istorizante asupra definițiilor filozofiei, ci prin dialog cu ceea ce ne este dat în mod tradițional ca ființă a ființătorului. Acest drum spre răspunsul la întrebarea noastră nu face o ruptură cu istoria, nu este renegarea istoriei ei, dimpotrivă, o însușire și metamorfoză a ceea ce naște din tradiția. O asemenea însușire a istoriei o avem în vedere prin cuvintul „distrugere” In Sein und Zeit (§ 6) sensul cuvintului este circumscris clar. Distrugere nu semnifică neantizare ci demantelare, eliberare și scoatere la lumina a enunțurilor pur istorizante asupra istoriei filozofiei. A distrugere înseamnă a ne deschide urechea, a o face liberă pentru ceea ce, în tradiția ce elibereză, nu este prezentat ca ființă a ființătorului. Doar ascultind un asemenea apel putem ajunge la corespondență.

Dar, vorbind astfel, își face deja apariția, în ceea ce se spune, un scrupul. El se formulează astfel: trebuie în prealabil să facem un efort, pentru a ajunge la corespondență cu ființa ființătorului? Nu suntem noi, ceilalți oameni, de la intr-o asemenea corespondență, și aceasta nu doar de facto, ci prin esența noastră? Această corespondență nu constituie trăsătură fundamentală a ființei noastre? Intr-adévr, așa este. Dar dacă este așa, atunci nu mai putem spune că mai întîi am ajuns la această corespondență. Să, totuși, o spunem pe bună dreptate, căci întotdeauna și pretutindeni ne ţinem în corespondență cu ființa ființătorului chiar dacă nu suntem decât rareori atenți la apelul său. Corespondența cu ființa ființătorului este adevarat, rămîne fără incetare adăpostul nostru. Dar numai în rare momente ea devine o jumătate asumată ca proprie de către noi și deschisă unei desfășurări. Doar cind devine astfel, să sună numai atunci corespondența propriu-zis cu ceea ce privesc filozofia care este în drum spre ființa ființătorului. Corespondența cu ființa ființătorului este filozofie; dar aceasta nu este decât din momentul în care, și numai atunci cind corespondența se infăptuiește datorită faptului că se desfășoară și instituie această desfășurare. Această corespondență survine în diferite moduri, după cum vorbește apelul ființei, după cum este ascultat sau urechea rămîne surdă în fața lui, după cum ceea ce este auzit este spus sau rămîne mort. Discuția noastră poate da ocazia de a medita asupra acestui punct. Ceea ce încerc acum este de a da un cuvînt înainte de a se spune. Mi-ar place să reduc ceea ce a fost expus pînă aici la ceea ce am schițat cînd părearea lui André Gide asupra „sentimentelor frumoase”. Este φιλόσοφος înțipătură cu adevarat, corespondență care vorbește, în măsură în care ia în pază apelul ființei ființătorului. Corespondența aplăcuită urechea la vocea apelului. Ceea ce se adreseză nouă ca voce a ființei nu convoca la a corespunde. A „coresponde” înseamnă astfel: a fi convocat a fi dispus — plecind de la ființa ființătorului. Dispus înseamnă aici la a lettre, ex-pus, clarificat și astfel transpus apartenenței la ceea ce este. Ființătorul ca ființător convoacă la discuție după o modalitate de asemenea natură incit vorbele se acordă cu ființa ființătorului. Este întotdeauna și pe deplin necesar, și nu numai ocazional și din cînd în cînd, ca corespondența să fie acordată apelului. Este într-o dispoziție și doar pe baza dispoziției vorbele corespondente își capătă precizia, vocația.

Ca acordată la apel și motivată în vocația sa, corespondența se desfășoară esențialmente într-o dispoziție. Prin aceasta tinuta noastră este de fiecare dată într-un fel sau altul schimbăță. Dispoziția astfel înțeleasă nu este cu totul o muzică a sentimentului care ar apărea doar ocazional și n-ar servi corespondenței decât ca accompagnament. Cind caracterizăm filozofia drept corespondență acordată apelului, nu vrem de loc să abandonăm gindirea schimbărilor accidentale și oscilațiilor stăriilor de sentiment. Lucrul, despre care este vorba aici și în mod

exclusiv este mai mult decît suficient ca să indice că orice precizie a expresiei se fondează într-o dispoziție a corespondenței, a corespondenței spus eu, care iau aminte la apel. Dar mai înainte de orice, referința la starea de acord esențial care este corespondență nu se reduce la a fi doar o inventie modernă. Deja ginditorii greci, Platon și Aristotel, au atras atenția asupra faptului că filozofia și a filozofii, aparțin acestei dimensiuni a omului pe care o numim dispoziție (în sensul de stare de acord și al vocației determinante).

Platon spune „... este cu adevarat faptul unui filozof acest *τύπος* — a se uimi; căci nu există altă plecare conduceatoare a filozofiei, decât acesta”. Uimirea sa este ca *τύπος*, *τύπος* al filozofiei. Cuvîntul grec *τύπος* trebuie să-l înțelegem ca plenitudinea sensului său. El numește punctul de unde, plecind un lucru își are iesirea, dar acest *τύπος* de la cea nu este în iesirea care este lăsat în urmă. *Αρά* îndreptă mai mult chiar spre ceea ce spune verbul *ἀρέτην* la ceea ce nu înțează și domine. *Ιλάρος* — ul uimirii nu se menține pur și simplu la începutul filozofiei, după cum de exemplu, faptul de a spăla mîinile precede intervenția chirurgicală. Uimirea poartă și conduce filozofia de la un capăt la celălău. Aristotel spune de asemenea (Met. Az, 1982 b 12 sg)... „Prin si de-a lungul uimirii oamenii au ajuns, acum ca și la origine, la punctul de plecare nu înțează să conducă acutul de a filozofa.

A prețină că Platon și Aristotel se mărgineau aici să constate că omenirea este cauza filozofiei ar fi foarte superficial și ar însemna, dincolo de celelalte, a gîndi într-un mod foarte strâin celui grec. Dacă aceasta ar fi fost opinia lor, ar fi trebuit spus atunci: într-o bună zi, oamenii au fost uimiti, și aceasta cu privire la ființător, de faptul că el este și de ceea ce este. Stimulații de această uimire, el au început să filozofeze. Dar îndată ce filozofia a pornit la drum, uimirea ca impuls a devenit superfluită; astfel a dispărut. Ea putea dispărea pentru că nu era decât o incitare. Dar uimirea este *τύπος* — ea conduce de la un cap la altul fiecare pas al filozofiei. Uimirea este *τύπος*. Traducem de obicei *τύπος* prin pasiune, cloicot afectiv. Dar *τύπος* este în conexiune cu *τύπων* a suferi, a răbdă, a suporta, a îndura, a se lăsa dus de, a ceda apelului. Este îndrăzneț, ca întotdeauna în astfel de imprejurări, a traduce *τύπος* prin dispoziție, în care avem în vedere convocarea acordantă și vocația determinantă. Dar trebuie totodată să riscăm această traducere pentru că doar ea ne ferește să ne reprezentăm *τύπος*-ul în sensul psihologiei moderne. Numai dacă înțelegem *τύπος*-ul ca dispoziție putem de asemenea să caracterizăm mai precis pe *τύπων*, uimirea. În uimire stăm pe loc. Ca și cum am avea veacul în fața ființătorului — în fața faptului că el este și că el este astfel și că nu este altfel. Dar uimirea nu se epuizează în această retragere în fața ființătorului. Uimirea este, în măsură în care este o astfel de oprire și o astfel de retragere, în același timp smulsă spre, și ca să zic așa înlănțuită de lucru în fața căruia se retrage.

Astfel uimirea este această dispoziție în care și pentru care se deschide ființa ființătorului. Uimirea este dispoziția în interiorul cărei, pentru filozofii greci, corespondența cu ființa ființătorului se află acordată. De cu totul alt gen este dispoziția care a determinat vocația gindirii să pună într-un nou mod întrebarea tradițională: ce este deci ființătorul ca atare, și să inaugureze astfel o nouă epocă a filozofiei. În „Meditațile” sale Descartes nu pune doar, și nici mai întîi întrebări: *“Că este ființătorul ca atare?”* Descartes întrebă: *“Care este acest ființător?”* în sensul de *ens certum*, adevaratul ființător. Pentru Descartes esența lui *certitudo* a suferit, între timp, o metamorfoză. Căci în evul mediu, *certitudo* nu înseamnă o certitudine solidă, ci exprimă forma delimitare a unui ființător în ceea ce este el. *Certitudo* are aici încă același sens cu *essentia*. Dar pentru Descartes ceea ce cu adevarat este se măsoară cu o altă măsură. Pentru el indoldala devine acea dispoziție în care vibreză vocația determinantă a lui *ens certum*, a ceea ce este în orice certitudine. *Certitudo* devine această fixare a lui *ens que ens* care se produce plecind de la indubitabilitatea lui *cogito* (*ergo* sum pentru *ego*-ul omului). Prin aceasta *ego* devine *sub-jectum* prin excelенță, și astfel esența omului intră pentru prima oară în domeniul subiectivității în sensul de egoitate. Tocmai pornind de la acordul orientat pe această certitudine spusă lui Descartes primește determinanta unei *clare et distincte percipere*. Dispoziția îndoielii este asentimentul pozitiv al certitudinii. De acum certitudinea devine forma și măsură determinantă a adevarului. Vocăția incrementării în certitudinea absolută a cunoașterii, certitudinea accesibilă în toate timpurile, rămîne *τύπος* și prin aceasta *τύπος* al filozofiei moderne.

Dacă în ce rezidă *τύπos*, încheierea filozofiei moderne, în cazul că ne este permis a vorbi despre aceasta? Acest sfîrșit este determinat de o altă dispoziție; unde trebuie să căutăm încheierea filozofiei moderne? În Hegel sau mai curind în ultima filozofie a lui Schelling? Si ce se întimplă cu Marx și Nietzsche? Sunt ei deja rătăciti filozofiei moderne? Dacă nu, cum le determinăm locul?

Aveam aici aerul de a nu pune decât întrebări istorizante. Dar lucrul la care medităm într-adévr, este ființă în devenire a filozofiei. Încercăm să aplicăm urechea la vocea ființei. La ce dispoziție duce gindirea de aici? La această întrebare este greu de dat un răspuns univoc. Este verosimil că o dispoziție fundamentală este în lucru. Dar, pentru noi ea rămîne încă în retragere. Iată aici poate, un semn ce

ne indică că gindirea noastră actuală nu și-a găsit, fără ambiguitate, drumul. Ceea ce întîlnim este doar aceasta: diverse dispoziții ale gindirii.

Indoielală și disperare pe de o parte, pe de altă o oarbă posesiune de principii nesupuse examenului care se ridică unele împotriva altora. Spaimă și angoscă se amestecă cu speranță și încredere. Adesea, și cît se vede, domnește aparență, că gindirea, urmînd modalitatea reprezentării raționale și calculului, va fi pe deplin liberă de orice dispoziție. Dar chiar acea a calculului, chiar sobrietatea prozaică a planificării sunt caracteristici ale unui acord în apel. Nu numai aceasta: chiar rațiunea, ea, care se socotește salvată de orice influență a pasiunilor, este, ca rațiune, acordată la încrederea în evidența logico-matematică a principiilor și regulilor sale. Corespondența care asumată în mod propriu și desfășurindu-se vorbește după apelul ființei ființătorului; aceasta corespondență este filozofia. Ceea ce este filozofia, nu putem cunoaște și să, decât atunci cind dovedim cum, după ce modalitate, este filozofia. Filozofia este modalitatea de corespondență, care se acordă vocii, ființei ființătorului. Această corespondență este un spus. El este în serviciul limbajului. Ceea ce înseamnă aceasta este astăzi pentru noi, greu de înțeles, căcă reprezentarea noastră asupra limbajului a suferit metamorfoze străine. Ca urmare a acestor metamorfoze limbajul apare ca un instrument al expresiei. Ca urmare, și mai bine să se spună: limbajul este în serviciul gindirii decât că gindirea ca corespondență este în serviciul limbajului. Dar mai întîi și înainte de orice, actuala reprezentare a limbajului este cît se poate de departe de experiența lui grecă. La grec ființa limbajului se manifestă ca fiind λόγος. Totuși ce înseamnă λόγος și λόγη? De abia dacă începem, trecind prin interpretările atît de diverse ale λόγος-ului, să ne deschidem cu inceputul o privire mai largă asupra ființei sale greacă la origine. Totuși nu putem nici să mai revenim vreodată la această ființă greacă, a limbajului, nici pur și simplu să o reluăm. Dar, în schimb, trebuie să intrâm în dialog cu experiența greacă a limbajului ca λόγος. Dece? Pentru că fără o meditație suficientă asupra limbajului nu vom ști niciodată cu adevarat ce este filozofia, în măsură în care a fost ea caracterizată drept corespondență, ce este filozofia ca o modalitate privilegiată a rostirii. Dar pentru că acum poezia, dacă o comparăm cu gindirea, este în serviciul limbajului, în cu totul alt mod și nu mai puțin privilegiat, discuția noastră care meditează asupra filozofiei este impinsă în mod necesar să situeze raportul dintre Gindire și Poezie. Între ele două domnește o inrudire profund retrăsă pentru că ambele se află în serviciul limbajului și se risipesc pentru el. Între ele două totuși persistă în același timp un „abis profund” căcă ele rămîn pe culmele cele mai indepărtate*. Se poate reclama acum pe bună dreptate, că discuția noastră se restringe la întrebarea îndreptată asupra filozofiei. Această restricție nu va deveni posibilă — devenind atunci chiar necesară — decât dacă, în discuția noastră ar trebui stabilit că filozofia nu este aceea prin care este pe cale de a fi caracterizată: o corespondență care aduce limbajului apelul ființei ființătorului. Cu alte cuvinte: discuția noastră nu-și propune sarcina de a desfășura un program fix. Dar ea trebuie să fie un efort pentru a pregăti pe toți aceia care iau parte la o reculegere în care vom fi chemați de ceea ce numim ființă ființătorului. Numind-o, ne gindim la ceea ce a spus deja Aristotel: „Ființătorul—ființă ajunge în multe feluri la străuirea dezvăluirii”.

In românește de RADU MIHAI

Vremea visurilor

(Continuare din pag. 15)

naturii ca ființă rațională. Dar stilizarea ornamentala a neoliticului redă și o mentalitate generată de o nouă structură socială și economică, nu doar o primă încercare de a raționaliza natura. Neoliticul a fost perioada în care omul și-a descoperit definitiv lumea pe care o crease, în care s-au definit legile și înțelepicința unei lumi noi — societatea; semnele steagrafice de pe pietrele din Mas d'Azil, rigoarea geometrică a vaselor de la Cucuteni sunt imaginile acestei lumi.

Ultima venită dintre marile epoci ale artei, arta primitivă dă poate răspunsul cel mai adecvat căutărilor contemporane. Expressionism, realism, abstractivism, în ceea ce au permanent și nesupus Timpușul, își au obîrșia în creația magică. Forma și ideea artei preistorice sunt inteligențibile doar prin pătrunderea în mentalitatea mitică, prin înțelegerea magicului ca structură primă a artei. Căci este evident că arta primitivă, cu tot drumul ei sinuos, și-a păstrat sensul magic. Neglijarea relației magie-cultură ar reduce înțelegerea artei paleolitice încadrind-o într-o rețea conceptuală străină ei.

In acest sens, a ne transpune în cadrele gindirii magice, nu înseamnă doar împlinirea unei necesități metodologice ci și recunoașterea tendinței spre simplitate și puritate, ca o permanentă a spiritului uman.

Steven L. Blake

CONSULTAȚIE

Despre universitatea din Virginia

E greu să încerci să chiar și o idee generală asupra unui subiect atât de vast ca sistemul universitar american și viața studențească din America, într-un articol scurt ca acesta. S-ar putea spune, vorbind în general, că este impresia mea că viața studențească de aici din Cluj se asemână foarte mult cu cea din America; de fapt, studenții de pretutindeni inclină să fie la fel — le place să se distreze, le plac situațiile deosebite, să înțelească oamenii noi, să vadă lucruri noi; îi interesează viața, arta, muzica (în special fascinantă și semnificativa dezvoltare a fluxului internațional al muzicii contemporane, de cînd cu apariția Beatles-ilor, acum 5 sau 6 ani) și în general, lumea din jurul lor. Pe studenții de aici, ca și pe cei din America, îi interesează studiile atunci cînd cursurile sunt importante și interesante, în timp ce se plătesc și le ignoră pe cele făde și pedante. Dar există diferențe semnificative și interesante între studenții și sistemele universitare de aici și de acolo; în continuare acestui articol, voi căuta să schizez pe scurt

De la bun început, chiar în America există o mare diferență între varietatele universități și studenții care le frecventează. Citeva universități, cum ar fi Harvard, Yale, Brown, Princeton și altele din școlile din așa numita **Ivy League** (Liga iedeleri) din est, cu studenți puțini, care provin din straturile superioare ale clasei de mijloc de pe coasta de est (deși în ultimii ani aceste universități au făcut un mare efort de a-și diversifica studenții în special prin includerea mai multor negri și studenți din zonele economice săracă). Totuși dacă primul mai atent aceste școli nu dețin monopolul asupra perfecțiunii. În Vestul Mijlociu există marile universități de stat (ele au fost înființate și susținute de statul respectiv — în Statele Unite nu există o administrație centrală a sistemului universitar Michigan, Wisconsin, Illinois, Indiana, Ohio și multe altele cu pînă la 20–30 sau 40 de mii de studenți, cu complexe studențe imense și corperi profesorale care includ pe cei mai buni specialisti în domeniul lor profesional. Acest număr mare de studenți tinde să fie mult mai divers, iar viața universitară tinde să fie mai puțin ceremonioasă și studenții mai nepăsători. Pe coasta de vest, această lipsă de ceremonie atinge culmea (sau limita de jos, depinde cum o luă) prin frecvențarea cursurilor în pantaloni trei sferturi Bermuda, pantofi de tenis sau sandale (fără ciorapi, bineîntelești), prin chihoul de la cursuri în dupămesele insorite, în favoarea schiului nautic. Universitățile se întind ca mărime de la Stanford, pe același plan ca Harvard (și cu o reputație comparabilă), pînă la vecina ei în zona San Francisco, marișa universitate a Californiei de la Berkley, cu peste 50.000 de studenți. Considerată de unii ca fiind cea mai rafinată universitate generală din America (corpuș ei profesor este preserat de cîștigători ai premiului Nobel și alii savanți strălucitori) este de asemenea considerată ca avînd cei mai radicali studenți din America, și în ultimi anii a fost scena citoror dezordini, ciocniri cu poliția și armata, în legătură cu problema războiului din Vietnam, toate acestea cauzând, cel puțin în parte, demisia rectorului universității, înfringerea guvernatorului Californiei la ultimele alegeri și reexaminarea generală a sistemului de învățămînt superior în California și pretutindeni în Statele Unite. Într-adevăr, cel mai general feno-

men al vieții studențesti în America de astăzi este activitatea lor politică și influența pe care o au acum asupra societății și vieții politice americane.

În multe privințe, universitatea Virginia este deosebită de universitățile americane. Se distinge (și pare căciat în zilele de azi) prin aceea că este cea mai tradițională și conservatoare universitate din Statele Unite. A fost fondată în 1819 (ceea ce pentru americanii pare necrezut de veche, deși europeanii vor considera pe bună dreptate relativ modernă) de către al treilea președinte al Statelor Unite, Thomas Jefferson, autor al Declarației Americane de Independență, comandanț revoluționar, arhitect, inventator și probabil cel mai strălucit și imaginativ dintre președinții americanii, și-a conceput Universitatea ca fiind o experiență nouă în învățămînt. A desenat și a construit universitatea în grădina stil georgian englez, cu pavilioane de cărămidă roșie, rotunde și stiluri clasice albi, așezate în părat în jurul unei peluze centrale. Jefferson și-a numit universitatea „sat științific”, iar studenții și profesorii locuiau și munceau în aceeași clădire în așa fel încît să fie în terenii intinși unii cu alții. De asemenea, fiind un om practic și cu vederi largi, a luat măsuri în vederea înființării unei case de distractiuni la universitate, din moment ce universitatea, atunci ca și acum, era frecventată doar de băieți, iar Jefferson înțelegea dorințele bărbătilor tineri (vai mie, o dată cu zilele lipsite de prejudecăți, din timpul lui Jefferson, această instituție deosebită a dispărut). Jefferson credea în educarea întregului om în sensul grecesc al cuvintului, și era de părere că studenții trebuie să fie liberi să studieze orice varietate de subiect și-ar alege. Dictionul celebru al lui Jefferson era: „Orice eroare poate fi tolerată atât timp cât raționa și lăsată liberă să o combată”. Pînă la un anumit punct, această teorie jeffersoniană a devenit generală în întregul sistem de învățămînt american, astfel că acum se aşteaptă din partea studenților, ba chiar li se cere, să-și aleagă o varietate largă de subiecte în primii lor doi ani de universitate.

Din păcate, la Universitatea din Virginia, experiențele progresiste anterioare ale lui Jefferson s-au închisit, în multe cazuri, în tradiții dogmatice. De exemplu, Jefferson a creat premisele adresării tuturor profesorilor și studenților prin „Mister”, asa încît în loc de „Professor Smith” se poate spune „Mr. Smith”. Dar acest lucru a devenit acum un simbol de fals egalitarism, pentru că la universitatea din Virginia există mai puține legături între studenți și profesori decât la cele mai multe dintre universitățile americane. De exemplu, la universitatea Tulane din New Orleans, Louisiana, pe care am urmat-o înainte de a merge la Virginia, era ceva obișnuit ca profesorii să își parteze petrecerile studenților, iar studenții la rîndul lor, să fie invitați în casa profesorului în adunări familiare și discuții, fără multă ceremonie, la un paroh. Această distanță dintre studenți și profesori la Virginia, se sterge, oricum, întrucât mulți dintre profesori mai tineri sunt de la alte universități, unde obiceiurile sunt ca și la Tulane. Si alte lucruri au început să se schimbe la universitatea din Virginia. Generația antebelică de servicii publice era lăuată aproape în întregime din Virginia sau alte state sudice. Acest lucru a contribuit în continuare să facă din universitate un bastion al tradițiilor pe care de disperație, ale unui Sud aristocratic, căruia de fapt

i s-a dat lovitura de moarte în războiul civil din 1860–1865. În acele zile (departe de idealul jeffersonian) gentlemanii tineri și bogății din Virginia veneau la universitate ca să înțelească alii gentlemanii tineri și bogăți, să învețe să joace cărți și să bea bine, și probabil să studieze dreptul, pentru care universitatea era și mai este încă, vestită. Această tradiție practică a dispărut acum, întrucât universitatea caută să-și imbunătățească nivelul științific, întrucât studenții provin din întreaga Americă, precum și din restul lumii, și întrucât ultima rămășiță a credinței românești în tradiția aristocratică a sudului a fost distrusă de luptele violente și deseori brutale dintre Mișcarea pentru drepturi civile a doctorului Martin Luther King și a altor conducători negri, și dintre conducători bogi și cîteodată rasisti, ai guvernului statelor din sud. Se vorbeste mult acum despre un „sud nou” și un nou spirit progresist în sud care se face simțit în toate straturile societății și în special în universități, unde studenții sănătoși și desorți îlderii acestei dorințe liberale de schimbare.

Totuși, studenții universității din Virginia, ca toți studenții de pretutindeni în Statele Unite sau în întreaga lume, nu sunt interesați în exclusivitate de probleme sociale, politice sau studii, pînă la excluderea recreeerii și distracției. Virginia este într-adevăr recunoscută ca o universitate cu o viață socială activă și cu înclinație spre petreceri mari, gălăgioase (și val, chiar furtonoase) care jină totă noaptea. Există un sistem vechi de organizații studențești la universitățile americane, numit **fraternity** (fraternitate). **Fraternity** este o organizație națională, cu filiale la fiecare din universitățile din Statele Unite. Aceasta este o organizație particulară, — patronată de propriul ei membru — și fiecare **fraternity** a unei universități are o casă încăpătoare în care să locuască membrii ei, să mânânce și ceea ce este mult mai important, să înțâmpine petreceri. La Virginia, sistemul **fraternity** este foarte puternic, cu peste 30 de fraternități, multe din ele avînd peste 100 de membri. Tot la Virginia, fraternitatea și deosebită de folositore pentru membrii ei, pentru că universitatea fiind aproape în întregime formată din studenți de sex masculin, fraternitatea le asigură un autobuz în week-end-uri, ca să se aducă fete de la universitățile de fete de prin Imprejurimi, sau colegii din apropiere (una din tradițiile cel mai puțin de dorit din Virginia este de a oferi sistem de educație separat pentru bărbăți și femei). De aceea, simbăta seara la multe dintre sedile fraternităților se jină petreceri mari, de aproximativ 200–300 de studenți. În plus, mulți studenți, în special mai în vîrstă, au apartamente unde se pot înțâmpina petreceri. Obiceiul cere ca gazda să asigure pick-up, pahare de hîrtie și ghieată, în timp ce oaspetii aduc discursi și ceea ce vor să bea. Astfel de petreceri fiind cunoscute sub numele de B.Y.O.L., bring your own liquor (aduți propriu-tă ta băutură). Tot în scopuri distractive există meciuri de fotbal (fotbal american) precum și alte sporturi, filme, și Washington (cu toate atracțiile lui culturale și istorice, precum și teatre, muzică simfonică), care este la numai 100 de mile depărtare.

Inchidându-se, plezard din nou, în apărarea articolelor mele dezliniș și oarecum incōrcat, că subiectul este de-a dreptul prea vast ca să fie tratat în acest spațiu alcumă decis în felul ciudat și la înțimplare pe care le-am adoptat. Sper că într-un număr viitor al acestiei reviste să dezvolt unele din temele vieții universitare americane pe care le-am atins sumar în acest articol.

COLAJUL

S-a recurs pentru prima dată la colajul la începutul secolului al doilea al secolului nostru (în sensul contemporan al conceptului); pentru că în secolele trecute colajul aparea ca un procedeu destinat numai la o mare valoare decorativă a sculpturilor și picturilor, dezvoltat mai ales în iconale de tradiție bizantină).

Era un moment de criză. De criză gnoseologică. Momentul era acela al creșterii civilizațiilor de masă, al transpunserii problematicii de la individ la multime, al trecerii de la vizionarea euclidiană cu punctul unic de fugă la vizionarea polidimensională cu propinere a cit mai multe puncte analitice de vedere, era momentul nașterii teoriei cuantică și a teoriei relativității, momentul pătrunderii în tainele infrastructurii materiei.

Această nesiguranță a apărut pe plan filozofic chiar la oamenii de știință (a se vedea Lenin: Materialism și empiriocriticism, Cazul Poïncaré în spejă).

În momentul general de incertitudine artistul cubist căuta o certitudine totuși.

Această nu poate fi decât obiectul material.

S-a făcut deci apel la realitatea fizică. Colate în tablou, timbrul, ziarul sau cutia de chibrit primeau valoare de *test*, de instrument de control al realității tabloului chiar.

În jurul obiectului împrumutat direct din realitate, din lumea exterioară, care obiect — după cum spunea Braque — dădea o certitudine — pictorul stabilise raporturile cuvenite între diversele părți ale tabloului său.

Pătrunitatea procedeului pare a apartine lui Braque, care a fost inițiatorul metodei prin a sa „Natură moartă cu compotier” din 1912. De altfel încă cu un

an înainte el introducește în tabloul său „Portugheza” o inscripție în litere tipografice.

Braque căuta însă poezia plastică prin mijloace pure mai presus de orice, aşa că a abandonat repepe colopii propriu-zis.

Picasso, atâtă efectul de surpriză intensă, a continuat experiențele în diferite epoci din lunga sa carieră, executind de pildă în 1938 un imens „papier collé”. „Femmes à leur toilette” de 5 × 3,5 m.)

Din colajele cubiste au ieșit două categorii de opere bine distincte:

1. Unele în care elementul colat conține prin formă sau mai exact, prin ceea ce reprezinta ca obiect.

2. Altele în care elementul colat conținează pentru materia sau culoarea sa, în acest caz pierzindu-și identitatea și semnificația originară.

In primele însă, ceea ce e de exprimat prevalează asupra manierelor în sine de exprimare (de aici apărarea de quasi usurăție, de non-finit). În ele obiectul figurat joacă rolul unui cuvînt, rol de afirmare în clar, deci.

In această categorie intră colajul dadaist.

Vom nota, deci, că în perioada Dada, colajul evoluă o a doua mare înflorire, înflorire determinată de faptul că procesul intentat picturii, cum spune Aragon, a fost împins însă de departe, negarea picturii asa de violentă încît, imposibilitatea de a picta să impun tuturora. Colajul a devenit deci un substitut polemic cu funcția de negare.

La neodădășii americanini (Rauschenberg, Johns, etc. pionieri pop-artului) colajul, larg folosit, devine un mijloc de a glorifica civilizația tehnică contemporană. Obiectul colat nu mai are deci funcții polemice, nu mai e ironizat și nu mai ironizează, devine figură centrală, subiect de idolatrizare.

Suprarealiștii au recurs și el la virtualitatea colajului pentru a realiza imagini surprinzătoare și scandalosoase (Max Ernst) efecte de straniu șocant (Miró,

Magritte) sau imagini fantastice și bizare (Hérold, Masson).

Neorealiștii au incorporat de asemenea lucrările lor dezliniș de afișe rupte (lacrăme), dantele sfîșiate, etc. pentru valoarea lor sensibilă și insolită totodată. Adesea cu umor, dar mai ales cu o lipsă de gust voluntară și ostentativă.

In cea de a două categorie includem pictura informală — materialistă — de la Wols la Tapiès, Millares sau Burri. Aici obiectul sau fragmentul de obiect e prezent pentru valențele lui plastice, ca stimulent pentru largirea paletelui de mijloace tehnice.

Cind obiectul colat e deosebit ca la Burri, statulul lui semantic implică și o atitudine critică și auto-critică cu valențe sociale.

O realizare pur estetică, în colaj, sint celebrele papiers collés ale lui Matti (Tristețea regelui 1932, etc.). Gustul lui pentru arabesc, pentru tentă plată și francă au găsit în colaj (la care a recurs silit de boala) un teren de minunată împlinire lirică. A ajuns chiar să spună, incințat de procedure: „foarfecile pot să dobândească un plus de sensibilitate fată de creință”.

In zilele noastre, procedeul — tehnică colajului — și-a îmbogățit mijloacele devenind de pildă asamblaj la Arman sau fusionând cu relieful la Kemény Zoltan sau David Partridge la care elementele arhetipale colate, deși obiectele de serie, transpusă în contextul subiectiv al operelor de artă, își pierd mărunta identitate, sensibilizând prin acumulări, lumi de multimi cum ar fi aglomerările de oameni, universurile stelare sau complexele urbane moderne.

In mod neasteptat, deci, obiectul real care pe prima treaptă reușește în această artă a concretului care e colajul să extindă dialectica discontinuu la nivelul contrastului de materie (și materiale) obiectul real deci, e transfigurat și ajunge să sugereze vizuini globale, multimi de evenimente, creșteri și descreșteri organice, într-un cuvînt să îmbine inedit concretul cu abstractul.

FLORIN MAXA

MARIAN PAPAHAGI traduce din:

Cesare Pavese

Va veni moartea și va avea ochii tăi

Va veni moartea, va avea ochii tăi
moartea aceasta care ne-nșoțește
din zori și pînă-n noapte, ne-adormită,
și surdă ca o veche remuscare,
sau ca un viciu absurd. Și ochii tăi
vor fi doar un cuvînt zadarnic
un strigăt tacut, o liniste.
Așa îi vezi în fiecare dimineață
cînd te apeli doar tu asupră-ți
în oglindă. O, speranță scumpă
în acea zi vom ști și noi
că ești viață și că ești neantul.

Pentru toti moartea are o privire.
Va veni moartea, va avea ochii tăi.
Va fi de parcă ai pune capăt unui viciu,
de parcă ai vedea-n oglindă
iesind din nou un chip immort.
De parcă ai asculta o gură-nchisă.
Vom coborî-n vîltoare, muți.

(22 martie 1950)

(din volumul „Verrà la morte e avrà i tuoi occhi”)

Peisaj VI

Asta e ziua cînd urcă ceata din fluviu
în frumosul oraș, în mijlocul pajîștilor și-al colinelor
și-l împrăștie ca pe o amintire. Aburii amestecă
orișice verde, dar încă femeile în culori vîi
se plimbă. Coborî în penumbra albă,
surizătoare; pe stradă se poate întimpla orice.
Se poate întimpla ca aerul să se-mbete.

Dimineața

se va fi căscat într-o liniște largă
potolind toate vocile. Pînă și zdrențărosul
care n-are nici un oraș și nici casă, o va fi respirat
cum soarbe pașarul de răchiu în zile de post.
Merită să-ți fie foame sau să fi fost trădat
de gura cea mai dulce, și să ieși totuși pe cerul acela
regăsind cu răsuflarea cele mai usoare amintiri.

fiecare stradă, fiecare colț neted de casă
în ceată păstrează un tremur vechi:
cine-l simte nu se poate părăsi. Nu poate părăsi
beția sa liniștită, făcută din lucrurile
vieții pline, descopte în confruntarea
unei case sau a unui copac, sau a unui gînd neașteptat.
Chiar și calii masivi care vor fi trecut
prin ceată, în zori, vor vorbi despre-atunci.

Sau măcar un copil fugit de-acasă
se-ntoarce chiar astăzi; căci urea ceata
peste fluviu și uită totă viață,
mizerile, foamea și credințele trădate,
ca să se-ntoarcă într-un colț, bind dimineața.

Merită să te-ntorci, măcar altfel.

(1938)

(din volumul „Lavorare stanca”)

Paradisuri de pe acoperișuri

Va fi intr-o liniștită, cu lumină rece
ca soarele care se naște sau moare, iar sticla
va închide aerul murdar înafara cerului.

Te trezești într-o dimineață, odată pentru totdeauna,
în căldură usoară a ultimului somn: umbra
va fi precum căldura. Va umple camera
prin fereastra înaltă un cer și mai mare.
De scara suță intr-o zi pentru totdeauna
nu vor mai veni voci, nici chipuri moarte.

Nu va mai trebui să părăsești patul.
Numai zorile vor intra în camera goală.
Va ajunge fereastra ca să imbrace orice lucru
cu o limpezime liniștită, aproape o lumină.
Va pune o umbră descurcată pe față înțoarsă
Amintirile vor fi grâunțe de umbră
turtite ca jăratul părăsit
pe potecă. Amintirea va fi văpăia
care ieri încă mușca în ochii stinși.

(1940)

(din volumul „Lavorare stanca”)

Vară

E o grădină limpede între ziduri joase,
de iarbă uscată și de lumină, care coace înec
pămîntul ei. E o lumină cu gust de mare.
Tu respiți iarbă aceea. Atingi firele de păr
și le scuturi amintirea.

Am văzut căzind
cu o bufnitură multe fructe dulci
pe iarbă ce-o știu. Astfel tresări și tu

la zvînirea singelui. Îți întoci capul
ca și cum împrejur s-ar întimpla o minune de aer
și minunea ești tu. E o mireazmă egală
în ochii tăi și-n amintirea caldă.

Cuvintele ce le-ascultă abia te-ating.
Ai pe chip o liniște care apăsa înima
cu zvînnet, și-i stoarce o pedeapsă veche
ca sucul fructelor căzute-atunci.

(1940)

(din volumul „Lavorare stanca”)

Peisaj VIII

Amintirile încep seara
sub răsuflarea vîntului, ca să-ți ridici față
și să asculti vocea fluviului. Apa
e aceeași, în intuner, al anilor morți.
În tâcerea intunerului urcă un giglit
prin care trec voci și risete îndepărțate;
se însoțește cu murmurul culoarei zadarnică
care e și soarelui, a târmurilor și-a privirilor limpezi.
O vară de voci. Fiecare chip închide
ca un fruct copt, o aromă risipită.

Fiecare privire care se-ntoarce păstrează un gust
de iarbă și lucruri imitate de soare, după-amiază
pe plajă. Păstrează o răsuflare a mării.
Ca o mare noptică și astă umbră nedeslușită
de neliști și floruri vechi, pe care cerul o mingie usoară
și care se-ntoarce în fiecare seară. Vocile moarte
cu fringerea mărilor acelei se-aseamănă.

(1940)

(din volumul „Lavorare stanca”)

După

Colina e întinsă și ploaia o îmbibă în tâcere.

Plouă peste case: ochiul de geam
s-a umplut de un verde mai proaspăt și mai crud.
Femeia era întinsă cu mine: fereastra
era goală, nimene nu privea, eram goi de tot.
Corpul ei tainic se plimbă la ora asta pe stradă
cu pasul ei, dar ritmul e mai moale; ploaia
coboară ca pasul acela, usoară și vîlăguță.
Femeia nu vede colina goală
amorțită în umezală: trece pe stradă
și lumea de care se ciocnește nu știe.

Spre seară

colina e străbătută de fisii de ceată
fereastra îi prinde chiar și răsuflare. Strada
la ora aceasta-i desărătă; colina singuratică
are o viață îndepărțată în trupul ei intunecat.
Zâceam vîlăguți în umezala

celor două corpuși, fiecare amortit peste celălalt.
Într-o seară mai blîndă, cu soare linced
și culori proaspete, strada ar fi o bucurie.
E o bucurie să treci pe stradă, incintându-te
de-o amintire a corpului, dar răspindită toată împrejur.
În frunzele aleilor, în pasul lenșei al femeilor,
în vocile tuturor, este puțin din viață
pe care cele două corpuși au uitat-o dar e totuși o
minună.

Si să descoperi jos, în fundul unei străzi colina
între case și s-o privești și să te gîndești că împreună
femeia o privește, de la fereastra strîmtă.

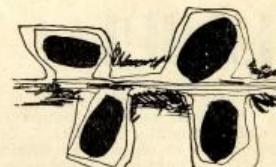
Înăuntru intunerulicul s-a scufundat colina goală
și ploaia murmură. Nu e femeia
care și-a luat cu ea trupul dulce și surisul.
Dar milne, pe cerul spălat de zori
femeia va ieși pe străzi, usoară
cu pasul ei. Vom putea să ne întîlnim, voind.

(1934)

(din volumul „Lavorare stanca”)

Similitate

Omul singur care a stat în pușcărie, se întoarce
în pușcărie de fiecare dată cînd mușcă dintr-o bucată de piine.
În pușcărie visa leporii care fug
pe pămînt bălegos de iarnă. În ceată iernii
omul trăiește între ziduri de străzi bind
apa rece și mușcind dintr-o bucată de piine.

Ai crede că apoi o să renască viața
că răsuflare se va liniști, că o să se-ntoarcă iarna
cu miroslul vinului în cîrciuma căldă,
și focul bun, grajdul și mesele. Ai crede,
pînă ce ești înăuntru nu crezi. Ieși afară într-o seară
dar iepurii-s prinsă și-mâncă la căldură
alții, cel veseli. Trebuie să-i privești prin vitrină

Omul singur, îndrăznește să intre ca să bea un pahar
cînd și mai să înghețe, și să contemplă vinul
culoarei lui fumegosă, aroma profundă
Mușcă bucată de piine, care avea gust de iepure
în pușcărie, dar acum nu mai are gust de piine,
nică nu nimic. Vinul chiar n-are decit gust de ceată.

Omul singur iar se gîndește la cîmpurile acelea,
socotind
să le stie arate deja. În sala goală
încearcă să cînte cu voce scăzută. Revede
de-a lungul zăgăzelui mânunchiul de muri defrunziți
care-a fost verde în august. Dă suierat cătelei
și se ievête iepurele, și nu le mal e frig.

(din volumul „Lavorare stanca”)